

Over vryen arbeid in Nederlandsch Indie

naar: vierde, vermeerderde, druk, 1873, G.L.funke

OVER VRYEN-ARBEID

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

DOOR

MULTATULI.

Vierde, vermeerderde, druk.

De bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur van wien ook, is een der gewichtigste plichten van den Gouverneur-Generaal.

Hy zorgt dat de besturende ambtenaren de daaromtrent bestaande of nader uittevaardigen verordeningen stiptelyk nakomen, en dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde om vryelyk klachten in te leveren.

Art. 55 Indisch Regeerings-reglement.

De kwestie over Vryen arbeid is geen kwestie. Besteel den Javaan niet, plunder hem niet, vermoord hem niet . . . dan zal er over eenigen tyd blyken of hy vrywillig arbeiden wil.

Ik.

AMSTERDAM, -- G. L. FUNKE,

1873.

De bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur van wien ook, is een der gewichtigste plichten van den Gouverneur-Generaal.

Hy zorgt dat de besturende ambtenaren de daaromtrent bestaande of nader uittevaardigen verordeningen stiptelyk nakomen, en dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde om vryelyk klachten in te leveren.

Art. 55 Indisch Regeerings-reglement.

De kwestie over Vryen arbeid is geen kwestie. Besteel den Javaan niet, plunder hem niet, vermoord hem niet . . . dan zal er over eenigen tyd blyken of hy vrywillig arbeiden wil..

Ik.

THAT IS THE QUESTION!

SHAKESPEARE's *Hamlet*.

Vrye arbeid of Kultuurstelsel . . . de kwestie van den dag.

Neen, niet van den dag . . . de kwestie van jaren!

Sedert jaren betaalt de natie haar Ministers, en zendt Afgevaardigden naar den Haag, om te beslissen of de Javaan moet worden uitgezogen op liberale of réactionnaire, op behoudende of onbehoudende wyze.

Zeg iets van beschaving . . . men noemt u 'n dwaas, en antwoordt: vrye arbeid.

Spreek van vooruitgang -- van wezenlyken vooruitgang dit-

maal -- domheid! Men vraagt uw opinie over 't Kultuurstelsel.

Deel iets mede over misbruik van gezag, afpersing, roof en moord . . . ei, is 't antwoord, vertel ons iets van Vryen-Arbeid.

Roep hulp in voor vertrappt menschenrecht. Men verstaat die taal niet.

Zeg iets over deugd, eer, gevoel, loyauteit, waarheid, gezond verstand . . . alles tevergeefs. Men „*doet*” niet in die dingen.

Ja, sterker nog, wys op het BELANG, op „MEN” 's EIGEN BELANG -- iets waarin „men” toch wèl „*doet*” – dan nog bekomt gy geen gehoor voor ge aan dat eigen belang van „men” eenige frazen weet vastteknopen over *Vryen Arbeid* of *Kultuurstelsel*.

Ik wil voor ditmaal toegeven in de monomanie van 't oogeblik, en zal iets schryven over Vryen Arbeid.

In 't begin zal 't misschien den schyn hebben dat ik schryf over iets anders. En dit is natuurlyk. De kwestie over Vryen-Arbeid *is* geen kwestie. Ik ben dus genoodzaakt, by 't behandelen van dit voorgeschoven vraagstuk, gedurig te wyzen op andere zaken die wel de kwestie zyn. Goochelaars lokken uwe blikken links, als ze iets willen wegmoffelen aan de *rechter*-zyde. Dit weet ge, niet waar? Welnu, ik zal trachten uwe blikken te richten naar den kant dien de goochelaars willen dat ge *niet* ziet. Over Vryen-Arbeid heb ik dus eigenlyk weinig te zeggen.

~~~~~

Niemand kan me verwyten dat ik te veel schryf. Misschien zelfs schreef ik te weinig. Ik ben al over de veertig, en tot-nog-toe zyn er van my slechts 'n paar kleine boekjes verschenen. Geen *Muzen-Almanak* had ooit last van me, schoon ik al verzen en verhandelingen beging voor Belgien's afval. Al m'n „aan-haars” heb ik flink verbrand, en er zyn al grootmoeders onder. Niemand dan ikzelf heeft geleden onder de eerste liefelyke maar bedwelmende aandoeningen van 'n jong vurig hart. En toen ik eindelijk my moest openbaren aan 't Publiek, heeft men my bovenmatig geprezen over m'n wyze van schryven.

Dit was onbillyk.

Ik had meer recht op wat lofs over m'n zwygen. Ik zeg dit in vollen ernst. In veel geschryfs is veel dwaasheid. 't Is lichter honderd boekdeelen te vullen, dan de aandoeningen die honderd boekdeelen vullen zouden, te bewaren tot het juiste oogenblik, of — zoo noodig — ze te smoren tot er de dood na volgt. Hebt ge wel eens overwogen, lezer, hoeveel geestkracht er noodig was voor *my*, om niet optetreden voor m'n veertigste jaar? Ge kunt nagenoeg weten hoe ik menschen en zaken beschouw. Ge kunt weten „dat ik het leven niet ben doorgestaan zonder de indrukken op te vangen die 't my aanbod”. Welnu, ik heb deze indrukken opgesameld voor myzelf, voor m'n àllernaaste omgeving, vreezende dat ze niet ryp waren, dat ik morgen zou moeten terugnemen wat ik heden gaf, dat er gebrek aan harmonie wezen zou tusschen jeugd, manneliken leeftyd en ouderdom. In één woord: ik heb gespaard, en waarmede ik vrygevig moge geweest zyn

---

*) *Havelaar*, 1 deel, pag. 100, uitgave 1860. Latere uitgaven van dat werk heb ik nooit onder oogen gekregen. (*noot van 1873*).

~~~~~

of verkwistend, met myn denkbeelden was ik nooit verkwistend of vrygevig.

Na de uitgave van den *Max Havelaar* evenwel, had m'n zwygen meestal 'n anderen grond dan schroom. Van twee geheel tegenoverstaande zyden op staatkundig terrein, had men my hulp toegezegd. Ik geloofde, vertrouwde en . . . wachtte. Ik heb gezegd dat HAVELAAR naïef was. Van beide kanten ben ik bedrogen. Van één kant zelfs bestolen.

Noch van de zyde des behouds, noch van die der oppositie, werd het minste bewys gegeven dat men zich de zaak van den mishandelden Javaan, dat is *myne* zaak, aantrok. De prys van die hulp zou geweest zyn, dat ik my geschaard had onder 'n banier. Dit kon ik niet. *Je léve bannière, n'e suivre ne peux*. Wat geschryf over — d.i. vóór — Vryen-Arbeid zou me brood en 'n positie gegeven hebben. Ook had ik m'n kinderen kunnen kleeden met wat lof over 't Kultuurstelsel. En zie, ik had talent genoeg daartoe. Wie nu meenen mocht dat ik myzelf verhef door me dit talent toetekennen, antwoord ik dat er geen zelfverheffing ligt in 't aanspraak-maken op 'n hoedanigheid die me walgt. Hoe dit zy, dat zoogenaamd talent had ik. Wie anders oordeelt, heeft het maar te zeggen. Maar óók had ik -- en ditmaal verhef ik myzelf inderdaad -- ook had ik 'n gemoed dat zich verzette tegen de minste afwyking van de waarheid, vooral wanneer die waarheid nadeelig of gevaarlyk was voor myzelf. Al wat moeielyk is, lokt my aan. Iets toegeven in 'n onverschillige zaak, of zelfs waar dat toegeven schadelyk werken zou voor myzelf . . . ik zou 't kunnen. Maar tegen de waarheid in, voor overmacht te wyken in 'n *hoofdkwestie*, waar de straf van 't weigeren, zoo-als by my het geval is, zwaar wezen zou, dit kan ik niet, dit wil ik niet en dit zal ik niet.

~~~~~

Al wat moeielyk is lokt my aan, heb ik gezegd. Ik erken evenwel dat ik by 't aangaan van den stryd niet verdacht was op de *soort* van moeielykheden die my wachtten. Ik meende slechts -- als m'n arme voorganger -- vergiftigd te worden met vrouw en kind. In plaats daarvan, scheldt men my uit. M'n tegenstanders hebben den stryd weten overtebrengen op 'n terrein dat aan den uitroep der Jakatranen herinnert -- 't is historisch, lezer! -- „*die honden van Hollanders vechten met drek!*” Dáárop had ik niet gerekend. Of ik anders zou gehandeld hebben, wanneer ik dit wèl had voorzien . . . neen, neen, duizendmaal neen! Maar ik zou in dat geval den stryd hebben aangevangen met minder genoeg.

Men beschuldige my niet van platheid by 't aanhalen van den Jakatraschen uitroep. Kan *ik* 't helpen, Nederlanders, dat uw geschiedenis in Indië plat *is*, gemeen *is*? Kunt ge die woorden ongesproken maken, en de handeling die ze uitlokte? Wie is triviaal, iemand die gemeene dingen *doet*, of de man die met al de kracht zyner ziel *opstaat* tegen gemeene dingen?

De ondersteuning dan, die me werd toegezegd na 't verschynen van den *Max Havelaar*, was aanvankelyk niet verbonden aan ontëerende voorwaarden. Van behoudenden en van liberalen kant beide, gaf men voor belang te stellen in myn zaak, zonder meer. Eerst later, toen men den indruk van den *Max Havelaar* versleten waande, toen men hoopte dat 'n beroep op het Volk zonder vrucht blyven zou, werd er onedele dienst geëischt voor hulp. Ik heb brieven die uitwyzen dat men maanden, maanden lang -- heel onnoodig voorzeker! -- my inscherpte moed te houden, zonder daarby te gewagen van Vryen-Arbeid, Kultuurstelsel of dergelyke byzaken. Men veinsde menschelykheid en rechtvaardigheid op den voorgrond te stellen

als ik. En eerst nadat ik lang had gewacht, nadat men goed overtuigd was dat ik by ondervinding wist wat het zeggen wil, te worstelen met gebrek, nadat men zich had verzekerd dat de nood aan de lippen was, kwam men schoorvoetende tot de veelbeteekenende uitnoodiging: schryf eens iets in den geest van . . .

Ik zou wat schryven in den geest van die heeren. Ga er eens toe zitten, m'nheeren, en beproef eens te schryven in *myn* geest. Dat zou u zwaar vallen. Ziehier nu 't verschil. In *myn* geest schryven zoudt ge niet *kunnen*. In *uw* geest schryven *wil* ik niet, schoon ik 't *kunnen* zou. Dit hebt gy gezien in WAWELAAR's preêk, en in de redeneeringen van DROOGSTOPPEL, een persoon waarin, naar ik met genoegen ontwaar, vele Kamerleden zich *vice-versa* herkend hebben. In de laatste zittingen toch riep men gedurig over-en-weêr: „Gy zyt die man!” Ieder wilde NATHAN wezen, de berispende profeet. Niemand woû DAVID zyn, de betrapte misdadige Koning.

Ik zou wat schryven in den geest . . .

In den geest! Ik schryf in *myn* geest, myne heeren vry-arbeiders en kultuurstelselaars! Gy woont in *uwe* villa's, gy geniet van *uw* geld, gy pronkt met *uwe* principes, gy liegt met *uwe* leugens, gy schippert met *uwe* gewetens, gy huichelt met *uwen* geest, maar . . . in *myn* geest schryf *ik*.

Dat moet ge my laten!

~~~~~

De eerste reden alzoo van m'n zwygen na den *Max Havelaar* was een ydel wachten op toegezegd herstel. En de uitgave van de *Minnebrieven* maakte in-zooverre hierop geen uitzonde-

~~~~~

ring. Men heeft kunnen zien dat ik die schreef om 'n arm gezin dat ik niet kende, uit den nood te helpen. 't Was 'n luim zoo-als ik er vroeger veel had, en die ik meestal in-volgde. Ditmaal slechts 'n herinnering aan vroeger tyd.

Maar uit dit voortdurend zwygend wachten moge tevens blyken dat ik geen agitateur ben tot elken prys. Ik had aan-ge-toond hoe schandelyk er werd huisgehouden met het leven en de bezittingen der Javanen . . . men beloofde beterschap, en ik zweeg geduldig.

En reeds vóór den *Max Havelaar* had ik 'n doorslaand bewys gegeven, dat het me niet te-doen was om effekt, om beroering of schandaal, maar om herstel alleen. M'n voorgan-ger was, om te voorkomen dat-i z'n plicht deed, vermoord in November 1855. Myn mislukte pogingen om den Gouverneur-GENERAAL DUYMAER VAN TWIST aantesporen tot het vervullen van zyn plicht, dateeren van den aanvang des jaars 1856. De *Max Havelaar*, het agitante boek, verscheen eerst in Mei 1860.

Dat zyn sprekende dagteekeningen! Daar liggen vier volle jaren tusschen de voorvallen te *Lebak*, en den oogenblik waarop ik de Natie uitnoodigde inzage te nemen van de wyze waarop zy gerepresenteerd wordt in Indië. Er zyn er die be-weren dat m'n handelingen te *Lebak* voortsporen uit eerezucht, uit begeerte om naam te maken. Ik heb op die beschuldiging tweeërlei antwoord. Vooreerst: dat het te wenschen ware veel en vaak zulke eerezucht aantetreffen by de dienaren van den Staat. Het zou zoo kwaad niet zyn, meen ik, als plichtsbe-trachting tot roem en welvaart leidde. Ik geloof, al ware er by my zucht in 't spel geweest tot het maken van een naam, dat die zucht zeer overwinnend de vergelyking zou kunnen

doorstaan met zooveel àndere begeerten als we dagelyks bevredigd zien op makkelyker wyze, de begeerte naar geld, naar gemak, naar weelde, de begeerte om welvaart, eer en roem te behalen door 't *niet* vervullen van z'n plicht. Ik voor my zie niet in, welke schande er liggen zou in 't handhaven van de rechten myner onderhoorigen – myner *naasten*, hoort gy, *christenen?* -- tegen roofzuchtige onderdrukkers. Ik zie niet in, dat ik my vernederd heb door 't staande-houden der eeuwige aanspraken van recht en billykheid, tegen-ver de gewetenlooze maar machtige bestryders van dat recht. Ik zie niet in, wat er laakbaars liggen zou in 't handhaven myner onder zoogenaamde aanroeping van God bezworen instruktiën, die voorschreven den Javaan te beschermen tegen de hebzucht zyner Hoofden, evenmin als ik eer kan geven aan 't verkrachten van gelyke eeden door anderen, die datzelfde bezwoeren onder aanroeping van denzelfden God. (*Zie 't Regerings-reglement, waarin den Gouverneur-Generaal als een EERSTE verplichting wordt voorgeschreven de Bevolking te vrywaren tegen willekeur.*)

Dit alles zie ik niet in. En ik beweer dus, al ware ik gedreven geweest door eerzucht, dat dit my niet had mogen worden voorgeworpen als verwyte.

En ten-tweede: zy die dit verwyte tot me richten, bekennen dan toch dat er eer làg in myne wyze van doen, dat er roem te behalen wàs door m'n handelingen. Ik neem nota van die erkenenis. Tot-nog-toe heb ik niet vernomen dat men VAN TWIST beschuldigde z'n plicht uit *eerzucht* verzuimd te hebben. De hefbomen waarmee zóó'n wezen in beweging wordt gebracht, zyn van eenigszins ànderen aard.

~~~~~

Maar . . . ik zocht geen eer. Zie de dagteekeningen. Vier jaren heb ik gezwegen. Is dat niet sprekend?

Toen de heer VAN VLIET, eenigen tyd geleden, meende zich te moeten beklagen over 't Indisch bestuur, werd z'n zaak terstond openbaar.

Na 't vertrek van den heer VAN HOEVELL uit Indië, in 1848, heeft de Natie zéér spoedig, ja *terstond* gelegenheid gehad aandeel te nemen in den stryd dien hy met het bestaande had aangevangen.

En onlangs, toen de heeren MODDERMAN en van den BIESEN in hunne belangen waren gekrenkt, bracht elke mail vertoogen en redeneeringen mee, over de dingen die er met die heeren waren voorgevallen.

Ik zou de voorbeelden van personen die, in *litige* met het Indisch Gouvernement, zich *oogenblikkelyk* wendden tot de Natie, kunnen vermeerderen tot in 't oneindige. En ik beweer geenszins dat zy die met den meesten spoed zich op het Volk beriepen als rechter, daarom zouden schuldig zyn aan te groote haast. Maar zéker is 't dat iemand die in 'n belangryke zaak als de myne, *vier jaren wacht* voor hy de mishandeling die hem en de zynen prys gaf aan gebrek, bloot legt voor 't Publiek, niet verdient beschuldigd te worden van *zucht om naam te maken*.

Wanneer DUYMAER VAN TWIST had kunnen goedvinden my te hooren, en daarna recht te doen – gelyk z'n plicht was – zou nooit iemand iets vernomen hebben van die treurige Lebakse zaken.

~~~~~

En zelfs later, nooit zou de *Max Havelaar* verschenen zyn, wanneer die man had geantwoord op myn schryven van *Januari* 1858.*) Wanneer hy behoorlyk gevolg had gegeven aan wat ik hem daarin verzocht. Wanneer hy tot den Koning was gegaan, en gezegd had:

„ SIRE, ik heb me vergist tydens ik namens U Indië bestuurde. Gehoor gevende aan partydige raadgevers, verblind door eigenwaan, toegevende aan gemakzucht, en te gewoon om te kunnen vatten dat er iemand bestaan kon die wat minder gewoon was dan ik . . . hoe dit zy, ik zie in dat ik niet heb beantwoord aan de meening die gy van me hadt, toen ge my genoeg „yver, kunde en goede trouw” toekende, om me ’t bestuur in handen te geven over die kostbare bezittingen. SIRE, ik beken schuld, en daar ik er prys op stel gehouden te worden voor ’n eerlyk man, wil ik zooveel mogelyk die schuld boeten, en herstellen wat er te herstellen is.

’t Is me onmogelyk de personen die door myn verzuim zyn omgekomen, in ’t leven terug te roepen. Ook kan ik niet de bezittingen weergeven aan allen die door myn traagheid, achteloosheid en onwil die bezittingen verloren hebben. Want, SIRE, hoe zuinig en oplettend ik gulden by gulden samelde van ’t vorstelyk inkomen dat my de Natie betaalde . . . ik heb nog geen vol millioen by elkaar, en gy begrypt, SIRE, dat dit op-verre-na niet toereikt tot volledige schadeloosstelling. Maar ik zal doen wat ik kan, SIRE. Ziehier al wat ik bezit. Ik smEEK U, laat uw Minister van Koloniën daarvan, zoover het strekt, iets teruggeven aan de arme beroofden. Ik wil voor ’n braaf man gehouden worden, SIRE, en . . . ik beken dat de vloek van die arme lieden my drukt. Hoe ik me zal afhelfen van den vloek op de stervende lippen van al de menschen die onder en door myn wanbestuur vermoord zyn, weet ik niet.

En dan, SIRE, gy die Keizer zyt van Insulinde, ik bidde U, laat U nooit weer bewegen een landvoogd daarheen te zenden, zoo onbe-

-----

*) De hier bedoelde brief is herhaaldelyk gedrukt o. a. voor in ’t Bundeltje „*Verspreide stukken*” in 1872 by den uitgever dezes van de pers gekomen.

~~~~~

kwaam als ik. Tracht iemand te vinden, SIRE, die wat begrip heeft van menschenrecht, van deugd, van eer, van moed, en meer zulke zaken die my wat vreemd waren, SIRE, omdat ik prokureur was geweest, en te veel praktyk had om kennis optedoer van dingen die zoo in 't dagelyks leven niet voorkomen.

Onderzoek ook, o Keizer, voor ge iemand het bestuur in-handen geeft over *veertig millioen* MENSCHEN, of de man dien ge daartoe uitkiest, zich inderdaad van den *mensch* een *studie* heeft gemaakt, die *hoofdstudie*, zoo-als 'n Engelsch dichter zegt... naar ik hoor. Want, SIRE, ik lees geen Engelsch, en geen dichters ook, dit begrypt ge.

En geef dan zoo'n nieuwen Landvoogd stipten last, SIRE, dat hy zich niet bemoeie met de zoogenaamd-politieke vragen van den dag over Vryen-Arbeid en Kultuurstelsel, maar dat hy *zorge dat ieder z'n plicht doe naar de geschreven en bezworen bepalingen*, opdat de arme Javaan het zyne kryge, al is 't dan ook wat weinig. Want, SIRE, ik zie in dat ik verkeerd deed my zoo-wat bezig te houden met het beoordeelen van de *systemen der wetten*, en daardoor verzuimde acht te geven op 't *schenden* der wetten, die misschien zoo kwaad niet wezen zouden als ze maar werden gehandhaafd.

Beveel ook myn opvolgers, SIRE, wat eerbied te hebben voor iemand die den moed heeft zyn plicht te doen in hoogst moeielyke omstandigheden, en zeg hun dat ze zoo-iemand geen verwytingen toevoegen, zoo-als ik gedaan heb, omdat ik niet begrypen kon dat er zulke menschen bestonden.

Vergeef me ook, SIRE, dat ik na m'n terugkomst uit Indië, my veroorloofd heb den schyn aantenemen als-of ik verstand had van Indische Zaken. Want, SIRE, ik erken nu dat men op Buitenzorg daarvan weinig of niets te zien krygt, en niet anders dan wat de Raden van Indië en de kommiezen der Secretarie wel gelieven te geven. Vergeef me, dat ik, *pour me donner un genre*, my heb laten verleiden tot het verdedigen van 'n opinie over Vryen Arbeid, SIRE. Ik erken dat ik er niets van weet, en dat ik maar iets napraat van wat me is voorgezegd door anderen die belang hebben by Vryen-Arbeid. Vergeef me dit, SIRE, en bedenk dat ikzelf in Indië nooit iets persoonlyk heb kunnen onderzoeken, omdat ik in vyf jaren tyds niet geleerd heb »goeden morgen» te zeggen in 't Maleisch, en dus

~~~~~

nooit in staat was, door kruisvragen en ruggespraak met de betrokkenen, in 't bezit te geraken van 'n eigen meening over zulke diepzinnigheden.

Vergeef me dit alles, SIRE! Vergeef me dien onnoodigen oorlog op *Banjarmassin* die zooveel menschenlevens gekost heeft. Vergeef my den smaad dien ik Uwe Marine aandeed door 't schryven eener circulaire waarin ik de publieke liefdadigheid inriep voor de nagelaten betrekkingen van weggeroofde of vermoorde menschen, die meenden te moogen vertrouwen op de bescherming van die Marine welker Opperbevelhebber ik was.*)

---

*) De titel is: Gouverneur-Generaal ... enz., *opperbevelhebber* van Zr. Ms. Land- en Zeemacht, beoosten de Kaap *de Goede Hoop*. De rang is of schynt officieel nagenoeg geassimileerd aan dien van Luitenant-Generaal, maar ten-onrechte. Want de Luitenant-Generaal, Kommandant van 't leger, en de Vice-Admiraal, Kommandant der Zeemacht, staan *onder* dien Gouverneur. De laatste behoudens eenige directe ondergeschiktheid van meest administratieven aard, aan den Minister van Marine.

De juiste titel van den Landvoogd in Indië zou wezen: *Luitenant des Konings* of *Onder-Koning*, met Maarschalksrang.

Ik begryp dus niet waarom jongelui die eierzucht gevoelen en begeerte naar 'n Maarschalksstaf, hun carrière aanvangen te *Willemsoord* of te *Breda*. De weg tot het hoogste militair Kommandement in den Staat, leidt door den corridor van een prokureurskantoor . . . of gekker nog: men is in Indië vyf jaren lang geplaagd geweest met een Gouverneur-Generaal die z'n loopbaan begon met 'n mislukt examen voor schoolmeester van den laagsten rang. Zoo springen de Haagsche cliques om met de hoogste belangen van den Staat.

Ik sta volstrekt niet de leer voor, dat men te vragen hebbe: »*hoe en waar hebt gy geleerd?*» Wie wat *weet*, wie wat *kan*, wie wat *is* vooral, behoeft geen certificaat van oorsprong. Daarvoor geldt in zoo'n geval, het genie. Heeft men ooit dáárnaar gevraagd? Dit betwyfel ik, en niemand beweerde dit ook. Voor Gouverneur-Generaal, Minister en . . . Volksvertegenwoordiger schynt men den eersten den besten te kunnen gebruiken.

~~~~~  
Vergeef me, SIRE, dat ik oorzaak ben van al de ellende die HAVELAAR uitstaat met z'n gezin, omdat hy in den ongerymden waan verkeerde dat ik m'n plicht zou doen, als hy.

Vergeef my 't slechte voorbeeld dat ik gaf door 't verzuimen van dien plicht, en 't uitdoven van allen edelen yver in de besturende beambten op Java, die na het lot dat HAVELAAR trof, nog meer moed zouden behoeven dan hy, om te doen wat hy deed.

Vergeef my al de afpersingen, al de rooveryen, al de moorden die na myn vertrek, boven 't gewoon contingent, het gevolg zyn geweest van myn sanctionneren der misdaden waartegen HAVELAAR zich verzette.

Vergeef me dit alles, o Keizer van Insulinde, en meer nog, dat ik nu niet aanroer, omdat ik niet verstaanbaar spreken kan nadat ik lid ben geworden van de Tweede-Kamer. Vergeef, vergeef, o Keizer, en laat me terugkeeren naar *Deventer*, waar ik 'n betrekking weet te vervullen, die me beter past dan die van Landvoogd, en die ik nooit had moeten verlaten . . .

Zoo omtrent had VAN TWIST kunnen spreken na 't ontvangen myner memorie van *Januari* 1858, en ik ben overtuigd dat z'n speech opgang zou gemaakt hebben, meer dan de speeches die hy nu van-tyd tot-tyd -- naar men meent te verstaan -- durft houden over Vryen-Arbeid.

Maar, zegt men, om aldus te spreken zou die man een held van deugd moeten zyn, en helden zyn zeldzaam.

Ik zeg niet neen. Ik vorder noch verwacht heldhaftigheid in den eersten den besten. Doch daargelaten wat die man *zou* geweest zyn, wanneer-i aldus gesproken had, durf ik vragen wat hy *is*, door *niets* te zeggen, door *niets* te verrichten na 't ontvangen van dat gemoedelyk stuk van *Januari* 1858?

Ik verzoek ieder belangstellende dien brief te lezen, en zich aftevragen wat men te denken hebbe van den man die be-

~~~~~

daard en „rustig” zoo'n stuk kan ter-zyde leggen, zonder op 't denkbeeld te komen, dat zyn plicht 'n antwoord eischt, 'n antwoord in *dadens* vooral.

Men moge voorwenden te gelooven dat de *Max Havelaar* 'n roman is . . . die brief aan den „Gouverneur-Generaal in ruste” is *geen* roman. Die brief is geschreven aan de persoon die in-staat zou moeten zyn te weêrleggen wat er zou te weêrleggen vallen in myn relaas van 't voorgevallene te *Lebak*. By dien brief waren bylagen die punt voor punt de waarheid aantoonde van alles wat ik zeide. Ik had daarby overgelegd ekstrakten uit de conduiterapporten onder myn voorgangers, waaruit bleek dat de regent dien ik aanklaagde, *aanhoudend* was beschuldigd van knevelary. 't Was dus 'n LEUGEN van den heer VAN TWIST, my in z'n kabinetsbrief van 23 Maart 1856 *) te schryven dat er over dien Regent altyd gunstige rapporten waren ingekomen, dat trouwens niets zou beduid hebben, al ware het zoo geweest.

Ik gaf afschriften van stukken, waaruit bleek hoe de schoon-zoon van dat Hoofd, de man te wiens huize m'n voorganger kort voor z'n dood z'n laatste middagmaal gebruikt had, reeds vóór myn komst in *Lebak* was gestraft wegens *roof op den publieken weg*. Ik legde kopie over van de verklaringen des Kontrôleurs -- die ik later publiceerde †) -- verklaringen die afgelegd waren *nadat* er gebleken was dat de Gouverneur-Generaal den Resident van *Bantam* wilde steunen in 't schipperen, en dus *nadat* die Kontrôleur weten kon dat-i van my niets te hopen of te vrezen had. Ik toonde door 't overleggen

-----

*) *Havelaar*, deel II pag. 169, uitgaaf 1860.

†) *Minnebrieven*, pag 135 seqq. *vyfde druk*.

~~~~~

van andere stukken, op menschkundige gronden ten duidelykste aan, dat ik m'n ondergeschikten wist te dwingen tot *waarheid*, en dat ik van dien invloed gebruik maakte, onverschillig of 't my baatte of schade deed. *)

By dien brief aan VAN TWIST waren vele stukken gevoegd, alle aantoonende dat ik volkomen in m'n recht was. †) 't Is me onmogelyk thans op te geven welke, maar als 't vereischt wordt, zal ik 't kunnen. Ik ben in 't bezit van 'n authentiek uittreksel uit 'n politie-register, dat aantoonde hoe er op-eenmaal 57 of 59 personen -- ik meen te *Pandeglang* -- zyn afgestraft met GEESELING, en gevankelyk teruggevoerd naar *Lebak*, dat ze, als SAÏDJAH's vader, hadden verlaten „zonder pas” om den druk hunner Hoofden te ontgaan. Dat waren dagelykse zaken. Men herleze die vertelling van SAÏDJAH, waar ik in korte woorden samengryp wat me gelegenheid zou gegeven hebben tot uitvoerige schilderingen, als ik daarin lust had gevoeld. In den *Havelaar* heb ik de werkelykheid verkort, verzacht, teruggebracht tot de eenvoudigste uitdrukking. Laat

-----

*) »Ik vraag of ik op 29 Maart onwaarheden in myn belang kon vorderen van een ambtenaar, wien ik den 5^{den} te-voren den brief schreef No. 97?» (*Brief aan den Gouv. Gen in ruste*).

Om te beoordeelen of 't *mogelyk* was dat iemand *my* het hof maakte met *onwaarheden*, leze men voorts den brief aan den Contrôleur, die voorkomt in 't IIe Deel van den *Havelaar*, pag . 65. Ik stel voor, dien brief te doen opnemen in 't Regeerings-Reglement, om den Gouverneur-Generaal te dienen als handleiding tot het bekomen van eenige kennis der *waarheid*. Maar er is *eigen onderzoek* ook noodig, anders helpt het niet veel.

†) In 't officiëel Regeerings-verslag over 1856 worden die knoeieren te *Lebak* erkend, maar men vermydt, met de oneerlykheid die ik byna zonder uitzondering overal ontmoet, *my* te noemen. De ontdekking wordt daar voorgedragen als vigilantie van de Regeering.

~~~~~

VAN TWIST het tegendeel beweren, als-i durft! Laat hem zeggen dat ik overdreven heb. Dan zal ik, in-stede van uit de lucht gegrepen namen, de juiste, de letterlyk juiste namen opgeven van de arme lieden die door verdrukking waren verdreven uit hun land. Ik zal die namen opgeven met vermelding van geboorte- en woonplaats, dagteekening, beroep . . . ach, 't waren allen landbouwers als SAÏDJAH's vader. Verlangt men meer?

Laat VAN TWIST ontkennen als-i durft, dat zy die klaagden en vluchtten òm de mishandeling, daarna opnieuw werden mishandeld òmdat ze geklaagd hadden of gevluht waren. Laat hem ontkennen dat de kern der opstandelingen in de *Lampongs* uit gevluhte martelaren uit *Bantam* bestond. Laat hem ontkennen dat by elken opstand, de moed van ons leger te stryden heeft met de razerny van lang mishandelde, tot het uiterste gedreven menschen, die zacht en goedig waren wel-eer, maar tot woest *amok* werden aangevuurd door wanhoop. Laat hem ontkennen dat by elken stryd, zoo bloedig meestal, het grootst gedeelte der verslagenen *aan-weêrszy*, de slachtoffers zyn van politieke fouten, begaan door welbetaalde, maar domme slymerige vormelyke schipperende ambt- en pensioenjagende oogendienaars van gemaklievende Gouverneur-Generaals. Laat hem ontkennen dat men de kracht van ons leger, het leven van officieren en soldaten beter kon besteden, dan door 't vermoorden der armen die niets misdeden dan dat ze zich, na lang dulden, eindelyk verzetten tegen àl te zware geweldenary.

Ja, er waren veel bylagen by dien brief, 't was 'n bundel! Nog herinner ik my hoe zwaar 't me viel daartoe het noodige papier te bekomen, en een plaatsje waar ik zitten kon om

~~~~~  
ze af te schryven. En toch was dat alles te-vergeefs! De man heeft niet geantwoord. Dat is *zyn* zaak.

Maar 't is myn zaak te wyzen op den *datum* van dien brief. Ik schreef dien in *Januari* 1858, dus byna twee jaren na m'n vertrek uit *Lebak*. Is die dagteekening niet 'n bewys dat m'n doel met het handhaven van recht, *niet was 't maken van een naam?*

En na dien brief wachtte ik weder twee jaren, voor ik den *Max Havelaar* schreef. Ik was lang geperst, lang had ik getracht verbetering aantebrengeu zonder schandaal, lang had ik aan den anderen kant beproefd myn gezin te bewaren voor hongersnood, voor ik 'n beroep deed op de rechtvaardigheid van Koning en Natie. Ja zelfs, toen de *Max Havelaar* reeds geschreven, reeds gedeeltelyk gedrukt was, heb ik my tot den Koning gewend, met verzoek om herstel. Zelfs toen nog, als deze had kunnen goedvinden verbetering te brengen in den elendigen toestand van *Indië*, had ik m'n boek verbrand.\*)

-----  
\*) Ik had m'n manuscript *niet* aan den Heer VAN LENNEP verkocht. *Ik* en niet *hy*, had de beschikking over myn werk.

Ik heb 'n brief van dien heer, waarin hy 't voortgaan met drukken laat afhangen van het antwoord dat ik van den Koning wachtte.

Indien dus de Koning geantwoord had, indien dat antwoord geweest was zoo-als ik verlangde, dan zou de *Max Havelaar* niet verschenen zyn.

Het voorgeven van den heer VAN LENNEP dat hy eigenaar was van 't kopierecht, is van later datum, en van later uitvinding.

Ik heb in de eerste instantie het proces over die zaak verloren. En *te-recht*. Wanneer ik zitting had gehad in de Arrond. rechtbank te Amsterdam, zou ik niet anders gestemd hebben. Voor die rechtbank immers is slechts geweest op 'n stuk waarin ik verklaarde myn boek in vollen eigendom af te staan aan den heer VAN LENNEP. *Maar*

~~~~~

Ik zal dien brief later uitgeven, na nog eenmaal aan den Koning geschreven te hebben.

Ik vraag daarin niets voor myself. Ik blyf vasthouden aan de reeds tot den heer VAN TWIST gerichte betuiging: *anders dienen dan ik diende te* LEBAK, *kan ik niet!*

Maar ook de Koning kon niet besluiten krachtig integrypen in 't weefsel van leugens en bedrog, dat den Nederlandschen naam eerlang maken zal tot een walg der volken. Ik meen toch dat dit ingrypen een heerlyke roeping zou geweest zyn voor 'n Koning!

En eerst na lang wachten op dat antwoord, na de volkomen zekerheid dat dit antwoord niet komen zou, verscheen in

-----
de wyze waarop die heer dat stuk had in-handen gekregen, namelyk:
 »OM NU MET EEN UITGEVER EEN CONTRACT TE KUNNEN SLUITEN»,
 is niet aangeroerd.

Overeenkomsten, aangegaan ten-gevolge van . . . neen, neen . . . dat wetsartikel -- tevens 'n artikel uit het wetboek van eenvoudige eerlykheid -- zal ik aanhalen by de behandeling myner zaak in appél.

Appelleeren? Ja. Maar voor 'n Gerechtshof niet. Ik heb geen geld.

Maar ik zal appelleeren voor de rechtbank der publieke opinie. En dáár zal *ik* winnen, MR. VAN LENNEP!

Wat zou 't bovendien baten of ik die zaak won voor een gerechtshof? Een gunstig vonnis zou den heer VAN LENNEP noodzaken my de behaalde winst uittebetalen, en dit is myn zoeken niet. Ik heb den *Max Havelaar* niet geschreven om geld te winnen. De hoofdzaak is dat door hoogen prys en trage verspreiding, het juiste oogenblik is verstreken om een beroep te doen op 't Volk. Dat oogenblik kan geen gerechtshof my teruggeven. †) (1866)

†) Men weet, geloof ik, dat de Heer van Lennep my eenige honderden guldens heeft doen aanbieden, die ik geweigerd heb. Dat spreekt vanzelf. (1862; in 1873 geschrapt)
 Eenige toelichting van deze zaak is te vinden in IDEËN **287** en **288**, vooral in de by 't laatste nummer in den vyfden druk gevoegde noot. (1873)

~~~~~

Mei 1860 het boek over de koffiveilingen, dat, naar de uitdrukking van een Lid der Kamer, een „rilling deed gaan door het land”.

Dit was zoo. Er is inderdaad ’n rilling door ’t land gegaan. Maar wanneer? In 1860. Dat is: vier jaren nadat ik, arm en onmachtig, *Lebak* verliet met vrouw en kind.

Als een geduldige Javaan had ik my vier jaren laten mishandelen. Vier jaren had ik van-dag tot-dag gestreden met kommer van heden, met angst voor morgen, voor ik die rilling opwekte. Vier jaren lang was SJAALMAN bespot en gesard door DROOGSTOPPEL, voor MULTATULI besloot HAVELAAR’s party tegen dien DROOGSTOPPEL, op te nemen. .

Dat ik ’t toen deed, krachtig,forsch . . . wie zal ’t laken? Bovendien ik ben zoo. Ik versta geen halve dingen. Dat zal men zien in de toekomst, als ik ’t leven houd. En al ware het . . . doch, neen, voor die toekomst is gezorgd.

Vier jaren dus. Jaren van bittere smart. Vier moeielyke, zware jaren . . .

Zou ik zóólang gewacht hebben, als ’t my ware te doen geweest om opgang of schandaal?

Ik wenschte herstel van grieven voor m’n arme beschermelingen, en als me dit gelukt ware, zou de Javaan zelf nooit hebben geweten wat-i my te danken had, noch Nederland hoe ik, met al wat ik dierbaars had, my opofferde voor zyn eer.

Maar, ik erken dit, zoowel voor als na ’t schryven van den *Max Havelaar*, bestond er vaak ’n andere reden die my noodzaak te zwygen. De ellendelingen die *Indië* verwoesten, hebben een bondgenoot die dikwyls, ja meestal, de kracht heeft

~~~~~

my den pen uit de hand te slaan. De Natie weet dit, en schynt het goedtekeuren. Dit is *hare* schande, de *myne* niet.

De naam van dien bondgenoot is: het gebrek. Niet altyd heb ik papier. Niet altyd heb ik de stukken by me, waarin ik iets zou moeten naslaan, daar 't meermalen gebeurd dt ik kist of koffer hier-en-daar moest achterlaten omdat ik den prys van 't vervoer niet betalen kan. Daaraan heeft nu byv. VAN TWIST te danken dat ik niet in *dit* stuk de namen opgeef van de 57 of 59 personen die met geeselslagen van *Pandeglang* werden teruggedreven naar *Lebak*. Menigmaal heb ik geen plaats waar ik me rustig kan neerzetten tot schryven. Heeft men dit niet gelezen in de *Minnebrieven* . . . tusschen de regels vooral?

En eindelyk, meestal, ja altyd byna, wordt me elke voorkomende gedachte weggestolen door 'n spook dat me in Gouverneur-Generaals-kostuum, of in de gestalte van een dikbuikig vrij-arbeider, de sarrende vraag voorhoudt: „*Wat zullen morge uw kinderen eten? Waar zult ge uw gezin huisvesten over een maand, over een week, over een dag?*”

Want meermalen is 't zoover geweest, dat die vraag 'n vraag was van weken of dagen . . . ja, van uren!

In m'n *Kruislied* noem ik me taai. Ik zeg altyd de waarheid, en ook daar zeide ik de waarheid: ik bèn taai.

Maar ik moet erkennen dat ik werk met tegenzin en inspanning . . . dat ik zelfs niet werken kan in 't geheel, als my de gedachte overvalt myn lief gezin uitgehongerd te zien, en onkomende van gebrek aan 's Heeren weg.

Overdryving, meent men? Eilieve, hoe zou 't *anders* zijn? Ik bezit niets, en ontvang niets. En laat u nu eens voorleg-

~~~~~

gen – ge hebt het recht daartoe, Nederlanders – den Staat van Indische pensioenen, waarop posten voorkomen, wat hooger dan eigenlyk behooren zou – zelfs zy herkennen dit, die ze toelegden – „*omdat de betrokkene zekere betrekking NIET bekleed heeft.*” Zóó staat er. Ga eens na welke sommen er jaarlyks op uwe begrooting worden gebracht om menschen in het leven te houden, die nooit iets belangryks uitvoerden, en wier geheel leven zonder schâe voor iemand best achterwege had kunnen blyven. Tel eens hoeveel gepensioneerde Slymeringen gy vetmest, en vraag dan uzelf af, of 't billyk is, dat *ik* van uur tot uur heb te worstelen met gebrek?

Overdryving? Ik antwoord nog-eens: hoe zou 't *anders* wezen kunnen? Ik heb niets en ontvang niets. Maar als 't u moeite kost, lezer, u duidelyk voortestellen hoe 'n vader gestemd is, die z'n gezin moet voeden met *niets* . . . dan zal ik uw begrip te-hulp komen door 't vertoonen van 'n certificaat, waaruit blyken kan hoe eens 'n Belgische dorpsburgemeester me twee dagen tyd gunde om te voorkomen dat ik als vagebond met vrouw en kinderen door maréchaussées zou worden weggevoerd over de grenzen . . .

Zie, in zulke omstandheden voel ik me „wat moê” zoo-als op 't slot van m'n *Kruislied!*

Dit is weêr *uwe schande, Nederlanders*, en dit is niet *myn* schande. Daarvan worstelt ge u niet los, al zoudt ge 't begin van de week vastbinden en vastpreêken aan 't eind.

En wie nu meent dat ik genoeg schep in 't meedeelen van de ellende die ik onderging *omdat ik myn plicht deed* – dat ik er trotsch op ben, is waar! – bedenke hoe lang ik zweeg vóór ik iets openbaarde.

En dat ik eindelyk daarvan sprak, was om aantetoonen dat

~~~~~

ik zeer duur het recht heb gekocht en betaald, om *meetespreken over de vragen van den dag*. Men onderzoek eens nauwkeurig wat *anderen* hebben betaald aan dat recht? Jazelfs, of zy *iets* betaald hebben, *iets* ten-offer gebracht in 't geheel? En of niet vaak hunne opinien voordeel aanbrachten in-steê van offer te eischen?

DE KWESTIE OVER VRYEN-ARBEID IS GEEN KWESTIE.

DE TEGENWOORDIGE AGITATIE OVER DE KOLONIALE ZAKEN IS EENE GEMAAKTE ZAAK.

De Geschiedenis leert ons dat overal waar groote bewegingen voor de deur stonden, de leiders der algemeene belangen zich beyverden byzaken voor-op te schuiven, om de aandacht der Natien aftetrekken van de hoofdzaak.

Dit noemen kleine bestuursmannen: *Kunst van regeeren*.

En vaak komt de loop der dingen de Regeeringen te-hulp in 't verschaffen van zulke afleidingen. Het volk bemerkt instinctmatig dat alles niet is zoo als 't behoort, en stelt zich, meer dan anders, by elk opgeworpen denkbeeld de vraag voor: „zou dit misschien de oorzaak myner malaise wezen?”

Nooit waren er zooveel staathuishoudkundige kwestieën aan de orde van den dag, als kort na de Fransche revolutie. Ik bedoel de eerste, de ware, de voorloopster van de groote Wereld-revolutie die onze kinderen wacht, en waarby de hoofdvraag wezen zal: *hebben of niet hebben*. Boeren-oorlogen en *Jacquerien* zyn periodiek als de saizoenen. Dit zal zoo blyven zoo lang menschen menschen zyn. En ook zal men altyd blind genoeg wezen om die onvermydelyken schuddingen niet te voorzien.

~~~~~

De wegbereiders van zulke revolutiën, zy die het eerst nieuwe denkbeelden verkondigden, bedoelden juist niet altyd 'n omwenteling. Zy waren, zoo-als *ieder* in zekeren zin, de uitdrukking van hun tyd. Zy stuwden niet, ze werden aange-trokken. „*l' Homme ne manque jamais aux circonstances*” heeft MONTESQUIEU gezegd, en wáár is het, even zeker als dat er nooit lucht ontbreekt om de leegte aantevullen die ontstond door verplaatsing van andere lucht. Maar diep ligt de waarheid van MONTESQUIEU's uitspraak niet. 't Is als-of men zeide: „geen muskaatnoot zonder foelie”. Ik geloof 't graag, 't is dezelfde vrucht.

Want zoodra 'n Volk behoefte voelt aan zekere indrukken, zal dezelfde oorzaak die deze behoefte te-weeg bracht, sommigen aanzetten tot het meedeelen van die indrukken. De mannen die 'n omwenteling vooraf-gingen, *bewerkten* die niet, maar werden, juist omgekeerd, voortgebracht door dezelfde omstandigheden die de revolutie ten-gevolge hadden. 't Is hier noch *post*, noch *propter*, 't is *simul*. Dit is even begrypelyk als dat men geen scheepsbouwmeesters vindt in de bergen, noch tuinluû op *Nova Zembla*.

Men zal dan ook kunnen opmerken dat de personen die vaak worden aangezien als de bewerkers eener omwenteling, omdat ze kort te-voren 'n belangryke rol speelden, die belangrykheid inderdaad meer te danken hadden aan de behoefte en de voorbeschiktheid des Volks om wat nieuws te hooren, dat licht zou geven in de duisternis, dan wel aan de onderwerpen die zy behandelden, of de richting die zy aanwezen als de juiste. Om zich hiervan te overtuigen, heeft men de zaken slechts te bezien van 'n later standpunt, als wanneer er een groot verschil in 't oog springt tusschen den loop der gebeurtenissen, en de meeningen of uitingen die de verandering van dien loop

~~~~~  
 waren voorafgegaan. De *terreur* der Fransche revolutie gelykt niets op 't *Contrat Social* van ROUSSEAU.

Wanneer nu echter hervormers die *ter-goeder-trouw* zyn, een zoo willigen bodem vinden voor nieuwe begrippen, onverschillig of hun ideën uitvoerbaar blyken of niet, onverschillig of ze voldoen aan de behoefte des oogebliks, en alleen omdat het Volk voelt: *qu'il y a quelque chose dans l'air* – met hoeveel te-meer graagte dan zullen opgeworpen twistpunten worden aangenomen, wanneer zy die ze opperen *niet* ter-goeder-trouw zyn, wanneer ze met meer of min kunst zulke punten van geschil uitvinden, scheppen, op den voorgrond schuiven, met het *doel* om 't Volk bezig te houden.

Dit nu, Nederlanders, is by u sedert jaren het geval.

Liever dan my te bepalen tot den kleinen kring onzer belangen zou ik u voorbeelden aanhalen uit de Wereldhistorie. Maar ik begryp dat ik beter doe my te bepalen tot dingen die u meer van naby raken, en u klaar voor den geest zullen liggen naar ik gis. Één voorbeeld dus uit velen:

Herinnert ge u, Nederlanders, hoe men eenige jaren geleden u heeft bezig gehouden met *indisch-muntstelsel* en *duitenplaatjes*? Ge hebt die plaatjes goedmoedig geslikt. Dáárover zyn wat verhandelingen gehouden, wat brochures geschreven! Dááaraan is wat geleerdheid en redenary ten-koste gelegd! Men voedde u met millimeters van den omtrek der indische guldens, gy ontbeet met beeldenaars, en uw avondmaal vloeide over van circuleerende mediums. Hoe 't mogelyk was, u zoo erg en zoo lang te bedriegen met 'n zaak zoo eenvoudig als 'n muntstelsel, begryp ik niet, maar gelukt is het. Eilieve, hoe is die zaak, die belangryke zaak, waarvan 't wel of wee uwer indische bezit-

~~~~~  
tingen scheen aftehangen, dan toch eindelyk uitgewezen? Weet ge 't wel eens? Dat *moest* ge toch weten, indien de vraag zoo belangryk was als ze scheen in die dagen . . .

De opheldering dier muntkwestie is eenvoudig. Op den oogenblik toen men u bezig-hield met koperen duiten, receptissen, zilvergehalte, agio en dergelyke, *was de bevolking van Indie op 't punt uit te bersten in een algemeenen opstand*, die dan ook partiëel uitgebroken *is*, maar overal in bloed gesmoord.

Hebt ge 't niet in de couranten gezien hoe elke mail heldendaden meëbrengt? En ziet ge niet tevens hoe er altyd-door meer suppletie-troepen noodig zyn? Hebt ge er niet op gelet hoe men in Europa te-kort schiet met werven, in weerwil van 't bovenmatig verhoogden der handgelden, en hoe men de beschermers en verdedigers van Nederlandsche belangen weêr, als vroeger, moet zoeken in *Afrika*?

Zyn we ooit in vrede daarginder? Volgt niet oorlog op oorlog, roering op roering, onrust op onrust?

Komt ge nooit op 't denkbeeld dat er wat verdachts is in die stereotype telegrammen: „*op Java volmaakte rust?*”

Vindt ge 't niet vreemd, dat de Landvoogden, die zoo met onverstoorbare eentonigheid die rustigheid proclameeren en telegrafeeren, altyd-door méér soldaten noodig hebben om niet weggejaagd te worden?

Ziet ge, dit bevreemdt my. Dat men u bedriegen wil, heeft z'n redenen. Dat ge zoo gemakkelyk toegeeft in dit bedrog vind ik zonderling en jammer.

Het aantal opgeworpen kwestieën waarmede men uw aan-

~~~~~

dacht bezig-houdt, is zeer groot, en daaronder behoort ook de vraag die thans in Nederland aan de orde van den dag schynt: de vraag over *Vryen-arbeid* en *Kultuurstelsel*, waarvan die kibbelaryen over consignatiestelsel, kultuur-emolumenten, enz. onderdeelen zyn.

De *ware* vraag van den dag is deze:

WORDT DE JAVAAN MISHANDELD?

ZAL HY DIT VOORTDUREND VERDRAGEN?

WAT MOET ER GEDAAN WORDEN OM EEN EIND TE
MAKEN AAN DIE MISHANDELING?

Maar deze vragen legt men u niet voor. Er zal 'n tyd komen dat ge u schamen zult over uw gebrek aan doorzicht. Het zal u onverklaarbaar zyn dat ge u aanhoudend liet verlokken tot het behandelen van andere vragen.

Want ik stelde u in-staat dit bedrog te doorzien en te ontwyken. In den *Max Havelaar* heb ik aangetoond dat de Javaan mishandeld wordt. Wie heeft dat weersproken? Dagbladen, tyd-schriften, brochures stelden ten-klaarste in 't licht dat ik niet overdreven heb, dat ik beneden de waarheid ben gebleven. Zie den *Indiër*, den *Gids*, het *Neêrlands-Indisch tijdschrift* . . . in 't kort alle organen van de *liberale* party. Of die organen zoo volmondig zouden verklaard hebben dat ik de waarheid sprak, indien ze hadden geweten dat ik geen partyman was, mag betwyfeld worden. Maar wat geschreven staat, staat geschreven. 't Is zoo, ik ben beneden de waarheid gebleven. Ik vreesde en vermeed àl de waarheid te zeggen, uit kunstgevoel. Ik wilde sympathie opwekken, geen walging. En dit zou 't geval ge-

~~~~~  
weest zyn indien ik, in-plaats der eenvoudige geschiedenis van SAÏDJAH, de ellende geschetst had van 'n hongersnood, zooals er van-tyd tot-tyd op Java voorkomt, ten-gevolge der overdryving van 't Kultuurstelsel . . .

„Ziet ge wel, roept hier de Vry-arbeider . . . 't Kultuurstelsel!

Een oogenblik, m'nheeren. Ik heb in *Indie* gruwelen gezien onder Gouverneurs-Generaal van allerlei kleur, gruwelen waarmee 't Kultuurstelsel niets te maken had. In *Lebak* byv. werkte geen Kultuurstelsel, en dáár was toch *jaarlyks hongersnood*. En ook elders is de toestand van de Bevolking die overgeleverd wordt aan Vry-arbeiders in complicitéit met de Hoofden, verre van benydenswaardig. Of erger nog, ik heb dorpen gezien die uitgemoord waren door zeeroovers, die alles meêvoerden wat kracht tot roeien had, en geslacht achterlieten wat tot roeien te zwak was. Hierby immers komt noch Stelsel van kultuur, noch Vrye-arbeid te-pas, niet waar!

Waarlyk, m'nheeren partymannen, gy hebt het recht niet, elkaar aanteklagen. Ik heb het recht *u beiden* te roepen voor de rechtbank der openbare meening. En dit doe ik. My zult ge niet afleiden met uw duitenplately over Vry-arbeid of Consignatiestelsel . . .

„Onder *uwe* leiding is de Javaan bestolen, mishandeld, vermoord, dat kan ik bewyzen!

Zoo spreekt de liberaal tot den behouder.

Ik zeg dat de Javaan mishandeld en vermoord wordt onder *uwe* leiding . . . dat kan ik bewyzen!

~~~~~  
Zoo antwoordt de behouder den liberaal. En vervolgens:

„Gy zyt de oorzaak dat *Indie* voor ons zal verloren gaan!

„Als we *Indie* verliezen, is 't *uwe* schuld!

„Neen, *uwe* schuld!

„Neen, *uwe* . . . sjt! *Daar komt het volk aan* . . . ik zeide dan, m'nheer, dat uw begrippen over Vryen-arbeid . . .

„Juist! Ik meen dan dat die cyfers in 't boek van Money . . .

„Inderdaad! Maar lees eens *Say, Malthus, Scialoia* . . . En let eens op de opinie van den geachten spreker uit . . .

En 't volk gaat naar-huis, en meent in z'n onnoozelheid dat de heeren 'n verschil van opinie hebben over Staathuishoudekunde.

En 't volk neemt het voorgegoucheld onderwerp voor 't ware, en koopt zich 'n boekje van *Money*, en gelooft aandeel te nemen in de behandeling der publieke zaak, door 't narekenen van de cyfers die daarin staan.

En alzoo . . . wat te-huis hooren zou voor een crimineele rechtbank, wordt behandeld als diepzinnig systeem van bestuur, n de hoofdzaak, de *ware eenige hoofdzaak* is weer gesmoord voor 'n tyd!

Voor den honderdsten keer: de kwestie over Vryen-arbeid is geen kwestie! Het eindeloos gekibbel daarover is slechts de dwaalweg waarop 't Volk zich laat brengen door de slotwoorden van de heeren die bezig waren zich *vice versa* te beschuldigen

~~~~~

van diefstal en doodslag, maar gaarne hun *linge sale* willen wasschen *en famille*, en daarom aan 't Volk wat opgeworpen verschilpunten ten-beste geven. Aan 't Volk, dat ten-laatste – al waar 't uit zucht tot verandering alleen – die schandalen niet verdragen zou. Het wachtwoord van die heeren is: zwygen!

En ik spreek hier niet van Ministers alleen. Ik vraag u, lezer, of 't niet in de rede zou gelegen hebben dat men in de Tweede-Kamer – of ook in de Eerste, waarom niet? – aan de Regeering had gevraagd of de *Max Havelaar* waarheid bevat? We hebben behoudende en liberale ministeriën gehad sedert de verschyning van dat boek, maar geen opposant heeft aan 'n behoudende Regeering, geen behouder heeft aan 'n liberaal bewind durven vragen of ik de waarheid gezegd had. Ieder voelde dat het antwoord even nadeelig luiden zou voor z'n eigen party als voor de vyandelyke. Ieder begreep dat er niets viel te winnen door 't staven van beschuldigingen, die terstond daarop met gelyk recht zouden worden ingebracht, tegen hemzelf. 't Scheelt me weinig of ik triviaal schyn . . . ik neem m'n uitdrukkingen waar ik ze vind . . . het Volk zal my verstaan: *'t is diefje met diefjesmaat!*

Dit komt er van, kiezers, wanneer ge u niet bemoeit met uw zaken.

Zwygen dus, smoren!

Ja, smoren! Maar toch zyn er *enfants terribles* die in de hitte van den stryd geen acht-geven op 't *sjt!* dat het Volk moest buitensluiten van de waarheid. Onlangs by de behandeling der koloniale begrooting heeft men elkaêr over-en-weer *Droogstoppel* genoemd. Men kan 't nalezen in 't verslag der zittingen van de Tweede-Kamer.

~~~~~

Droogstoppel nu – *ik* heb dien man gemaakt, *ik* heb 't recht te zeggen *hoe, wat* en *wie* hy is – *Droogstoppel* is de gemeene dief, *minus* den moed om intebreken. *Droogstoppel* is de Fariséer die weduwen en weezen op-eet, en kushandjes toewerpt aan 'n eigengemaakt godje dat hem helpt in de digestie. *Droogstoppel* is de bloedzuiger die opzwellt van onrechtvaardig verkregen goed, maar 'n veêrkrachtige magerheid bewaart om z'n vooze opgeblazenheid binnentepersen door de enge poort. *Droogstoppel* is de femelende laffe gierige schriftuurlyke gauwdief . . .

Eilieve, ik heb vergeten te zeggen of *Droogstoppel* liberaal of behoudend is . . .

In de Kamer heeft men de goedheid gehad deze gaping aantevullen.

Liberalen hebben tot behouders gezegd:

„GY DROOGSTOPPEL!”

En behouders hebben geantwoord:

„DROOGSTOPPEL, GY!”

En ik? Wat *ik* antwoord?

Ach, ik zie in dat ik 'n profetischen geest had op het oogenblik toen ik in de *Minnebrieven* de vertelling gaf van 'n paar twisters op *Amboina*, die elkaêr onaangenaam hadden bejegend. „ Ga gerust naar huis, o JOZEF en ABRAHAM . . . of EZECHIËL, gy beiden hebt volkomen gelyk!

Ik verklaar overigens my geheel te vereenigen met de opi-

~~~~~

nie van den heer WINTGENS, die de vraag deed: of niet de ergste *Droogstoppels* de zoogenaamde vry-arbeiders waren, wyl ze den Javaan meer rechtstreeks uitzuigen dan hun confraters op de Lauriergracht?

Ik zeg volmondig ja op die vraag. Maar ik constateer tevens dat de heer WINTGENS, door z'n superlatieven gradus – „of dat niet de *ergste* Droogstoppels waren?” – zich beweegt in den omtrek der paragrafen onzer schoolboekjes, waar boven stond: „over de trappen van *vergelyking*” en dat hier dus maar sprake is van wat *meer* of *min* droogstoppelig . . .

Nederlanders, ge staat my toe, hoop ik, voor *Droogstoppel* te lezen: *ellendeling*? Welnu, in uwe Vertegenwoordigende Kamers is de vraag geopperd: onder welke der beide dusgenoemde Staatspartijen, de ergste ellendelingen zijn?

Wat geschreven staat, staat geschreven. Het byblad, waarin deze vraag voorkomt, zal wel reeds gedrukt en verspreid wesen. En al ware dit zoo niet, de vraag wordt meêgedeeld in de verkorte verslagen die de dagbladen van de zittingen gaven, waarin de koloniale begrooting is behandeld.

Ik tart de leden der Staten-Generaal die te vernietigen, en voor 't nageslacht te verbergen, dat in 1861 in hunne vergadering de vraag geopperd is, welk staatkundig gedeelte des Nederlandschen Volks 't meest productief was in huichelende gauwdieven?

Ja, dat zyn de *enfants terribles* van de partyen! En men mene niet dat dit 'n toeval was, 'n *lapsus linguae*, 'n oratorische wending van den heer WINTGENS . . . volstrekt niet. Herhaaldelyk is 't scheldwoord *Droogstoppel* – dat is: ellen-

~~~~~

deling – over-en-weer gebruikt. Ik heb dat woord in 'n zeer verkort verslag der zittingen, tien of twaalf malen gevonden in één ainea. 't Is zelfs ontelbare malen gebruikt door den heer P. MYER, den man die een zoo hoog pensioen trekt: „omdat hy – ik *citeer* – zekere betrekking *niet* bekleed heeft.” En ook na den Heer WINTGENS hebben weêr anderen zich beverd aan te toonen dat de *Droogstoppels* . . .

O God, o God, is 't genoeg, Nederlanders? My is 't te veel.

Had ik niet recht, *Hamlets* uitroep te kiezen tot motto dezer brochure? Waarlyk:

THERE IS SOMETHING ROTTEN IN THE STATE!

Maar, zeggen misschien sommigen, wat is dan toch dat Kultuurstelsel, wat verstaat men onder Vryen-arbeid?

Ik weet dat deze vraag nog altyd door velen gedaan wordt, en dit is 'n bewys te meer voor de waarheid myner stelling dat de voorgewende punten van verschil niet raken aan de hoofdzaak. Als er waarheid lag in al de beweringen vóór en tegen die systemen van indisch bestuur, zou men, na al wat daarover is gesproken en geschreven, nu dan toch wel zóóver gevorderd zyn, dat men wist waarover de kwestie liep. En dit is het geval niet. Er is zorg gedragen de zaak zoo te verwarren, dat de goê-gemeente zich verliest in 'n zee van kunst- termen over staathuishoudkundige wysheid, en moedeloos tot het besluit komt: de heeren moeten 't weten! Ja, en dan hebben de „heeren” weêr *loisir* om 't gesprek voortzetten over de zaak die hen bezig-hield, toen 't Volk er bykwam: over

~~~~~  
de mishandeling van den Javaan, en den opstand die daarvan 't gevolg wezen moet.

Toen ik den *Max Havelaar* schreef, dacht ik niet aan vryen arbeid. Ik behandelde daarin 'n *hoofdzaak*, en het heeft my zeer verwonderd dat boek te zien misbruiken als 'n wapen tegen het *Kultuurstelsel*. Zelfs in 't buitenland is men in die dwaling vervallen. In den *Annuaire des deux Mondes* van 1860, wordt myn werk behandeld als 'n pleidooi voor Vryenarbeid, dat het zyne toebracht tot den val van 'n behoudend – kultuurstelselig – ministerie. Èn 't een, èn 't ander is onjuist. Ik heb, noch in *den Havelaar*, noch later, my ingelaten met de voddige voorgehuichelde geschilpunten die men in den Haag gebruikt om ministeriën te ondermynen. Even als ik ieder mensch goed noem die goed handelt, zonder te vragen naar zyn geloof, evenzoo zou ik 'n Minister aanhangen die rechtvaardigheid beoefent, onverschillig of-i oude stelsels aankleeft of nieuwe verkondigt. Die rechtvaardigheid nu heb ik tot-nog-toe zoowel aan de zyde van 't behoud, als aan den kant der zoogenaamde liberalen tevergeefs gezocht. En zoolang dit niet verandert, is 't me onverschillig wie er regeert. En den Javaan ook.

Geheel alleen echter sta ik niet met m'n opinie over de ledigheid, de nutteloosheid, de ontydigheid der kwestieën van den dag. Ik las in 'n brochure, onlangs uitgekomen by GÜNST te *Amsterdam* \*) de volgende eenvoudige maar veelbeteekenende woorden:

„Stel u eens voor, geachte lezer” – men ziet dat de brochure niet van *my* is – »dat in een land waar de openbare wegen zeer

---

\*) *Nederland en Max Havelaar* door PHILOVERAX.

~~~~~

onveilig gemaakt worden door bandieten, die op eene ongehoord brutale wijze schatting van de reizigers vorderen, en soms nog wel een weinig verder gaan in hunne willekeur, de vraag by de vertegenwoordiging ontstond, in hoever het wenschelyk zou wezen, om byv. de *tollen* der openbare wegen afteschaffen, en dat dáárover eindelooze discussiën gevoerd werden, zonder dat er door een enkel lid de wensch geuit werd *iets* te doen tot beveiliging van den eigendom en de persoon des reizigers.

Nederlanders! Wilt gy dat die toestand op Java voortduurt? Wilt gy dat de wetten en reglementen die daar zyn om den armen Javaan te beschermen, onuitgevoerd blyven?"

Juist! Die wetten en reglementen bestaan, maar ze worden terzy gelegd. Dagelyks worden ze geschonden en verkracht. Het „schipperen” dat is: het oogluikend toelaten van geweldenary, roof en moord, wordt geprezen en beloond. Zie *Slymering*. Het te-keer gaan van die misdaden wordt beschouwd als onbekwaamheid, als excentriciteit, en gestraft met 'n straf die te zwaar wezen zou voor de misdaden zelf. Zie *Havelaar*.

Dit is de zaak, dit alleen! Al het overige is van zeer ondergeschikt belang.

En alweer sta ik niet geheel alleen met deze meening. Ik lees in een der pikante mededeelingen van *Hagiosimandre* *) eenige regelen die met weinig omslag aantoonen hoe gezocht de kwestie is over *Vryen-arbeid* en *Kultuurstelsel*:

»Ministers en Kamerleden praten veel, verschrikkelijk veel over cultuurstelsel, vryen arbeid ; doch de vraag:

»*Wordt de Javaan mishandeld?*»

komt niet ter sprake.

---

*) *Handels- en Effectenblad*, 6 December 1861.

~~~~~

Een lang met de Javanen omgegaan hebbende ambtenaar schrijft mij:

»De Javaan is in zooverre een mensch als een ander dat hij liever veel geld heeft dan weinig – liever een goed huis dan een slecht, – liever welvaart dan armoede.

»Die voorkeur voor *bien être* zou hem doen werken *uit vrije keuze*, wanneer door dat werk die welvaart kon verkregen worden.

Maar! . . . hij is er aan gewoon, dat men hem het bespaarde, het overgewonnene afneemt ; – of liever dat men het niet eens zoover laat komen dat er iets af te nemen valt. – Hij is arm en blijft arm.

»Daarom wil hij niet vrijwillig werken.

»Het is althans *nooit bewezen* dat hij niet vrijwillig werken *zou*, wanneer er op *Java* veiligheid bestond voor personen en goederen.

»Dit nu schijnt er niet te bestaan, of liever, volgens den *Max Havelaar* ontbreekt er geheel.

»En vóór dat dit hersteld wordt, is het dwaasheid te spreken over vrijen arbeid.»

Laat er een moreel, intègre bestuur heerschen in *Indie*, en in den *Haag*, betreffende dat heerlijke land, en dan zal 't blijken of de Javaan vrijwillig wil arbeiden.

Ei, zegt men, dat is gemakkelijk voorgeschreven. Hoe moet men doen, om zekerheid te hebben dat er intègre bestuurd wordt?

Dat is zeer moeilijk; – maar zeker is 't *onmogelijk* zoolang men *Havelaar* geen regt doet op eene wijze, welke aantoonst dat men *waarheid en rechtvaardigheid wil*.

Zoolang *Havelaar* niet gerehabiliteerd of veroordeeld is, zijn Kamers, ministers en gouverneurs-generaal zedelijk verantwoordelijk voor alles, wat in den *Havelaar* is gewraakt.

Of het goede bereikt zal worden door hem te steunen, is de vraag. – Maar . . . *dat het kwade wordt gesteund*, zoolang geen onderzoek *daaromtrent plaats heeft, is zeker*.

Welk besturend beambte zal op *Java* zijn plicht durven doen, als hij hoort hoe *Max Havelaar* en de zijnen leden en lijden moeten, omdat hij zijn plicht vervulde?

Immers toch, zoolang het niet uitgemaakt is, dat hij onwaarheid vertelde, moet men de feiten, die hij met authentieke stukken staaft, als *waar* erkennen.»

~~~~~

Er schynen dus ook anderen moê te wezen van 't gekibbel over *byzaken*. Die „anderen” vormen vooralsnog de minderheid. Maar hun getal zal aangroeien door overloopers uit de beide partyen, die voor-en-na zich verzadigd zullen voelen van onnutte polemieken. Zóó zullen die „anderen” eindelyk de meerderheid vormen, en dat is de party, de eerlyke *derde* party, die ik de Kiezers aanbeval in *de Minnebrieven*.

Maar hoe is men dan geraakt tot de meening, dat ik 'n aanhanger was van de Vrye-arbeidsleer? Dit is alleen mogelyk geweest door een paar zinsneden van den *Max Havelaar* uit haar verband te rukken. Ik zal die hier aanhalen, dewyl ze my tevens dienen om het Kultuurstelsel te kenschetsen.

»Doch daar kwamen vreemdelingen uit het Westen, die zich heer maakten van het land. Zy wenschten voordeel te doen met de vruchtbaarheid van den bodem, en gelastten den bewoner een gedeelte van zynen arbeid en zyn tyd toetewyden aan het voortbrengen van andere zaken” — er was namelyk vroeger gesproken over ryst, die de Javaan noodig heeft om in leven te blyven — van andere zaken, die meer winst zouden afwerpen op de markten van *Europa*. Om den geringen man daartoe te bewegen, was niet meer noodig dan een zeer eenvoudige staatkunde. Hy gehoorzaamt zyn Hoofden. Men had dus slechts die Hoofden te winnen door hun een gedeelte toe te zeggen van de winst . . . en het gelukte volkomen.”

Ik erken volmondig by het schryven van deze regelen gedacht te hebben aan 't *stelsel* van den generaal VAN DEN BOSCH — die, men ziet het, al zeer goedkoop den naam van *genie* heeft verkregen — doch ik bedoelde daarmee geenszins party te trekken voor die andere nog afschuwelyker wyze van uitzuigen, die men *Vryen-arbeid* noemt. Integendeel.

„Als men let op de ontzettende massa Javasche producten die in

~~~~~

Nederland worden te-koop geveild, kan men zich overtuigen van 't doeltreffende dezer staatkunde, al vindt men ze niet edel. Want mocht iemand vragen of de landbouwer zelf eene belooning geniet, evenredig aan die uitkomst, dan moet ik daarop 'n ontkennend antwoord geven. De Regeering verplicht hem op *zynen* grond aantekweeken wat *haar* behaagt, zy straft hem als hy het aldus voortgebrachte verkoopt aan wie 't ook zy, buiten h^àar, en *zyzelve* bepaalt den *prys* dien ze hem daarvoor uitbetaalt. De kosten op den overvoer naar *Europa* door een bevoorrecht handelslichaam, zyn hoog. De aanmoedigingsgelden aan de Hoofden bezwaren daar-en-boven den inkoopsprys, en, daar de geheele handel toch tenslotte winst afwerpen *moet*, kan die winst niet anders worden gevonden, dan door den Javaan juist zóóveel uittebetalen, dat hy niet sterve van honger, 'tgeen de voortbrengende kracht van de natie verminderen zou.

Ook aan de Europesche beambten wordt 'n belooning uitbetaald in evenredigheid met de opbrengst.

Wèl wordt dus de Javaan voortgezweept door dubbel gezag . . . wèl wordt hy afgetrokken van z'n rystvelden . . . wél is hongersnood vaak 't gevolg van die maatregelen . . . doch vroolyk wapperen te *Batavia*, te *Semarang*, te *Soerabaja*, te *Pasoeroean*, te *Besoeki*, te *Probolingo*, te *Patjitan*, te *Tjilatjap*, de vlaggen van de stengen der schepen, die beladen worden met de oogsten die *Nederland* ryk maken.

Hongersnood? Op het ryke vruchtbare Java, hongersnood? Ja, lezer. Voor weinige jaren zyn geheele districten uitgestorven van honger. Moeders boden hun kinderen te-koop voor spyze. Moeders hebben hun kinderen gegeten . . .

Dat is het KULTUURSTELSEL . . . zeggen de vry-arbeiders, en ik erken dat niemand na 't lezen van die regels my kon aanzien voor 'n vurig aanhanger van dat stelsel. Maar dit sluit volstrekt niet in, dat ik party-trek voor hen die, misbruik makende van den schoonen klank: *vry*, 'n *gedwongen Vryen-arbeid* willen invoeren, waarby de eerste avonturier de beste zich in de plaats stellen zou van de Regeering, om in complicitéit met de Hoofden, den Javaan uittezuigen. De Heer WINTG-

~~~~~  
 GENS heeft volkomen gelyk, dat zyn de *ergste* Droogstoppels!

De ellende die 't Kultuurstelsel over den Javaan brengt, kan vermeden worden door een Gouverneur-Generaal die z'n plicht doet, en geen belooning toekent aan 't verbergen van de waarheid. Wanneer, lang voor den hongersnood in *Centraal Java*, de residenten niet hadden gelogen in hun rapporten, door byv. altyd duizende pikols ryst te scheppen op 't papier, die niet aanwezig waren in werkelykheid, wanneer zy niet als ontrouwe schildwachten, voortdurend hadden geroepen: „alles wel!” toen reeds het gebrek voor de deur stond, dan had men tydig kunnen voorzien in den nood der arme Bevolking, die nu moest omkomen, niet omdat zy aan 't *Gouvernement* koffi en indigo leverde, maar omdat zy *te veel* indigo en koffi geleverd had, onverschillig of die levering plaats had aan de Regeering of aan particulieren. Indien nu de residenten tydig hadden kennis gegeven van de gevolgen dezer noodlottige overdryving, in-stede van, met verkrachting van eed en plicht die gevolgen te verbergen: „*omdat het hun tyd wel zal uithouden*” dan had de Regeering maatregelen kunnen nemen om de duizende menschen in 't leven te houden, die nu bezweken zyn . . . tot groot nadeel van de koffikultuur.

O, ik trek geen party voor 't Kultuurstelsel, dat allen vooruitgang, alle ontwikkeling, alle veredeling tegengaat. De Javaan is 'n machine. Neen, zelfs dat niet. Hy maakt slechts 'n gedeelte uit van z'n desa, van de gemeente die *en bloc* genomen een werktuig is om koffi voorttebrengen. Eigen wil, eigen denkbeelden worden verdoofd. Welvaart blyft hem onbekend, en daarmee alle roerselen tot inspanning, die gewoonlyk 't gevolg zyn van 't streven naar welvaart. Het schrale loon voor z'n produkt, dat hem by besluit van den Gouverneur-Generaal is toegelegd – let wel, *niet* na overleg met hemzelf,



~~~~~

den *betrokkene* – wordt hem nooit geheel-en-al uitbetaald. De Hoofden geven hem wat hun goeddunkt. O, dat Kultuur-stelsel – vooral onder 'n Gouverneur-Generaal die z'n plicht niet doet – is verschrikkelijk!

Maar . . . om te geraken tot de beoordeeling van 't Vrye-arbeids-systeem, voege men *by* al die elementen van schandelyk misbruik, nog *bovendien* den hebzuchtigen particulieren intrigant en men zal nagenoeg weten wat het lot van den Javaan worden zou, als-i dááaraan werd overgeleverd.

Ik las onlangs in 'n krant-artikel eene verdediging van den Vryen-arbeid, waarin de schryver – 'n tabaksplanter, natuurlyk! – op de vermeerdering wees die de aanvoer van tabak te *Amsterdam* sedert eenige jaren ondergaan had. Twee millioen ponden, meen ik, waren gestegen tot tien millioen ponden. Ei! Plaats 'n vry-arbeidend resident in *Rembang*, en binnen weinig tyds zult ge vyftig millioen ponden tabak bekomen in plaats van tien. Wie er niet meer van weet, zou z'n artikelen gerust achterwege kunnen laten. De vraag is: of die meerdere produktie van tabak niet in de plaats is getreden van andere waarden? En ten tweede: of misschien die meerdere produktie van tabak, den grond zou kunnen leggen tot omstandigheden die ten-gevolge hadden dat men later nòch tabak, nòch iets anders ontvangen zou? Zoo verplaatst men de kwestien.

Ik herinner me dat, toen er voor eenige jaren ernstig werk gemaakt werd van de voeding des Nederlandschen Volks – men vond, meen ik, onder de miliciens te veel jagers en te weinig grenadiers – een geleerde voorstelde om door den Javaan visch te doen vangen, en daarmee de Hollanders te voeden. Van betaling was geen spraak. Men moet wel heel geleerd wezen om op zoo'n denkbeeld te komen. De man had

~~~~~

gehoord dat er zooveel *proteïne* ongedeed rondzwom in de *Indische zee*. Dit kan waar zyn. Maar ook in de *Noordzee* is veel visch. Hebben de Hollanders die gevangen, en gratis naar *Java* gebracht, toen dáár honger werd geleden? En de verhouding is nog niet eenmaal gelyk. Want de honger der Javanen was een gevolg van de Hollandsche onderdrukking, en de Javanen hadden geen schuld aan 't afnemend getal grenadiers. Integendeel. Zonder hen zou sedert lang ons heele leger bestaan hebben uit jagers . . . uit tamboers en pypers misschien.

Er is iets grappigs in 't denkbeeld de heele Hollandsche natie te zien ronddobberen op botters en pinken, om 'n ver-af gelegene andere natie in 't leven te houden. Christelyk zou 't wezen, dat 's waar. „Van de netten zyt gy gekomen, tot de netten zult ge wederkeeren!”

Maar hoe koddig dit voorkome als idee, ik geloof dat men al heel spoedig zoo'n experiment zeer treurig vinden zou in de werkelykheid. Welke redenen kunt gy aanvoeren, Nederlanders, die 't rechtvaardigen dat ge van den Javaan vordert, wat gyzelf in geen geval zoudt willen doen voor 'n ander? Waar staat geschreven – al stond het geschreven, ik recuseer zulke schryvery, en dit zoudt gy ook doen als 't in uw belang was – waar staat geschreven dat de Javaan moet arbeiden voor *uwe* behoeften? Oorlogsrecht? Ik ken dit recht niet, al schreef dan ook DE GROOT een dik boek daarover, met dezelfde pen waarschylyk die hem diende tot het verdedigen van de christelyke godsdienst. Oorlogsrecht? Nog-eens, ik ken dat recht niet, ik èrken het niet vooral nadat ik m'n eerste geschiedenis van gezag droomde, waarin de ouder broeder zyn jonger dwong tot dienst. Nu ja, dat had-i geleerd van 'n wild beest. Oorlogsrecht nog-eens? Maar, eilieve, al bestond er zoo'n recht, dan nog moogt gy 't niet inroepen

~~~~~

tegen den Javaan, dien ge nooit overwonnen hebt. Waar zyn de veldslagen, die ge hem hebt geleverd? Waar liggen de vestingen, die ge hem afnaamt? Daarvan zwygt uw geschiedenis.

Die geschiedenis vertoont een walgelyk weefsel van kruipende onderdanigheid in tegenspoed, van wreedaardige ruwheid in voorspoed. Verraad en woordbreuk spelen daarin de hoofdrol. 't Spreekt vanzelf dat de vergaderingen van *Heeren XVII* in 't moederland, en van de edele, meer of min *extra-ordinaris Raeden van India daarginder*, altyd geopend werden met 'n aanroeping van den Heer der heirscharen . . . denzelfden Heer zeker die den zegendief JAKOB beschermdde tegen EZAU.

En later die Javasche oorlog in 1826-31! Ze werd gerekt in 't belang van een der bevelhebbers, die een speler was, en meest-al *court d'argent* zynde, oorlog noodig had om aan geld te komen. Nog wyst men te *Batavia* 't huis dat hy verdobbelde in één nacht. Zoo 'n verlies moest de Javaan weêr betalen.

En hoe is ten-slotte die oorlog geëindigd? Door verraad. DIEPO NEGORO, het hoofd van den opstand, had *vrygeleide* toen men hem gevangen nam. Zyn zoon was onder myn custodie op *Amboina*, en 't was kurieus de opinie van dien man te hooren, over de Hollandsche goede trouw en verdere christelyke deugden, te veel om optenoemen. Daarvan weet ook FERDANA MANTRIE van *Palembang* te spreken. De voorlaatste Keizer van *Solo* is gevangen genomen, afgezet en gebannen, omdat hy . . . gebeden had op de graven zyner voorvaderen, zonder permissie van den resident te *Soerakarta* . . .

Ge toont oude papieren, waarin sommige Hoofden verklaarden . . . maar gyzelf hebt later die Hoofden ter-zy gezet, en hun souvereiniteit nietig verklaard, zoodra ge die niet meer

~~~~~

noodig had om ze hun onderdanen te doen verraden aan u, die zonder dat verraad, nooit meesters van *Java* zoude geworden zyn. Ge hebt leerscholen voor de „rechten” en kansels voor . . . ik weet niet wat, maar ik zou u wel eens willen hooren bewyzen van kansel of kathedr, dat gy recht hebt op den arbeid van den Javaan.

„Het is goed dat de mensch arbeide, hoor ik u zeggen. Zonder ons zou de Javaan te lui zyn om iets te doen, en dus . . .

Juist! Zoo spreekt ge. Maar ge vergist u in de meening dat die redeneering uw privaat eigendom wezen zou. Ze behoort aan DROOGSTOPPEL die na 't hooren van WAWELAAR's preêk de uitbreiding der koffiekultuur aanpreeft als nuttig voor 't Godsryk. 't Is waar dat de Javaan, om in zyn gezegend klimaat te blyven leven, minder arbeid nodig heeft dan gy. Maar ligt hierin 'n voldoende reden om hem aftenemen, en u toe te eigenen wat de natuur hem schonk om-niet? Is 't zyn schuld dat uw vaderland zoo bar is, zoo onvriendelyk? Moogt ge 't hêm wyten, dat in uwe streken de eerste, noodigste . . . éénige vraag van 't leven is: hoe men te doen hebbe om dat leven te behouden?

Ge hebt u by den Javaan – dat heet by z'n Hoofden, want de eigenlyke Javaan kent u niet – ingedrongen met zachte vleierende woorden. Ge hebt u opgeworpen als scheidsrechter in de geschillen, die ze argeloos onderwierpen aan uw oordeel. Ge hebt die onnozelheid misbruikt om u meester te maken van wat u niet behoorde. Schrede voor schrede zyt ge voortgesloopen, en hebt uwen voet gezet op den akker van uw naaste, gedurig den grenspaal verzettende . . . dat verboden is in uw eigen Bybel, hoort gy! Of staat er niet in de Schriften die ge beweert voor heilig te houden, maar die ge ter-zy legt

~~~~~  
zoodra ze niet overeenkomen met uw belang: „*vervloekt wie zyns naasten landpale verrukt, en al het volk zal zeggen Amen?*”

Ik houd uw Bybel voor volstrekt niet heilig, maar dat woord was goed gesproken, dunkt me, en ik zou graag 'n preêk houden over dien tekst. Hoe doet ge toch als ge voorleest uit die Schrift, en eensklaps op zoo'n gebod stuit? Vragen dan uw kinderen niet: papa, sla je wat over?

Of weet ge dan uw kroost te beduiden dat zoo'n Javaan uw naaste niet is, en dat de behandeling van *zyn* landpalen door andere wetten wordt geregeerd dan de gewone? Dit zal wel 't eenige uitwegje zyn.

Intusschen gaat ge voort, den arme die uw naaste niet wezen mag, te knevelen, te bestelen en te villen *à coeur joie*, en om uzelf by dit alles 'n air van gemoedelykheid te geven, houdt ge u bezig met redeneeren over de verschillende systemen, waarnaar die kunstbewerkingen geschieden. Kultuurstelsel, Vry-arbeid . . . wat *geeft* het meest?

Ik heb in de *Minnebrieven* gezegd, en ik herhaal hier, hoe karakteristiek het is, dat men in uw Tweede-Kamer tot ernstige punten van overweging gemaakt heeft, of de door dien MONEY opgegeven cyfers juist waren, en op welke manier hy tot de inzage van uw boeken geraakt was? Maar de overweging der middelen *waardoor het geld verkregen is*, waarover die boekhoudery loopt, schynt beneden de aandacht van de vergadering geweest te zyn. En na den *Max Havelaar* kòn men toch weten hoe er gehandeld wordt met het leven en de bezittingen van den Javaan! Dit scheen de moeite van 't opmerken niet waard, maar wèl stelden de heeren belang in de wyze waarop al dat ellendig geknoei geboekt was, en vooral hoe 'n vreemde toegang bekomen had tot hun kantoor.

~~~~~

Ziet ge wel, hoe ook dáár alweder de hoofdzaak werd overzien, *met opzet* overzien, om de aandacht te leiden op *byzaken*?

En, Nederlanders, 't zyn niet Kamers of Ministers alleen, die voortdurend met gehuichelde belangstelling in de publieke belangen, die belangen verraden, en willens en wetens de kwaal die ons teistert, door misdadig zwygen verwaarloozen. De dagbladen zyn de mond des Volks. Ik weet wel dat het spraakvermogen van dien mond belemmerd wordt door 'n domme middeneeuwsche, alle ontwikkeling tegengaande instelling – de zegelwet! – die in 't jaar uws heeren 1861, als vroeger, u maakt tot de Chinezen van Europa. Maar al nemen we nu deze instelling als *circonstance atténuante* voor die spraakbelemmering aan, 't blyft dan toch weinig minder onverantwoordelyk, hoe de redaktiën der dagbladen haar hooge roeping miskennen, de roeping: *om 't Volk voortelichten* waar 't z'n wezenlyke belangen geldt.

Aan uw geschrevene, meestal door eigenbelang uitgevonden zedelykheidsregelen hecht ik weinig. Ook stel ik geen prys op de braafheid en de deugd, die zoo genoemd wordt uit gewoonte. Maar dit wegwerpen van 't meerendeel *uwer* principes schynt toch niets te maken te hebben met absentie van *ware* eerlykheid, en van 'n *waar* rechtvaardigheidsgevoel. Ik besluit hiertoe, onder anderen, uit de verontwaardiging die me bezielt by 't lezen van de stukken dergenen die by 't opzetten van 'n dagblad, stilzwygend de verplichting op zich namen *waarheid* te verkondigen.

Wanneer een Minister den mond opent, weet men dat-i gebonden is door 'n zoogenaamd program. Hy heeft, om Minister te worden, beloofd te spreken en te handelen in zekeren geest. Dit moge nu dom wezen, onmenschkundig, onpraktisch,

~~~~~

nadeelig voor 't algemeen welzyn . . . goed! De man heeft het beloofd, en wie geen lust heeft in den beloofden geest, kan de ministeriëele redevoeringen overslaan.

Zoo-als 't Volk dan ook meestal doet.

Een Kamerlid, die president was van de *Concordia* of de *Harmonie* ten-zynent, heeft beloofd: „met de meeste onpartydigheid de belangen voor te staan van . . . z'n district.” *Edam* stemt voor kaas. *Drente* voor 't veen. *Schiedam* voor jenever. *Schokland* voor kabeljauw. *Utrecht* voor theerandjes. Dit moge nu dom zyn, onstaatkundig, onpraktisch en misdadig . . . goed! De man heeft het openlyk *beloofd* – het wordt verzekerd door al de „eenige kiezers” die zyn reclame teekenden, dat is: die ze niet teekenden – en wie geen lust heeft in de redevoeringen van zoo'n lid, kan ze overslaan.

Zoo-als 't Volk dan ook meestal doet.

Een predikant, die inziet hoe onaangenaam het is, dat alle menschen zouden verdoemd wezen om de schuld van één persoon, en hoe ongerymd, dat ze weêr allen gered zyn door de verdiensten van 'n ander, moge gedwongen worden tot flauwheid in z'n preêken, door 't besef van de onmogelykheid om tot klaarheid te brengen voor 'n ander, wat niet helder is voor z'n eigen verstand . . . hy moge hierdoor worden heen-en-weer geslingerd van begrip tot begrip, en door overmaat en tegenstrydige begrippen tot wanbegrip . . . hy moge lankdradig worden, gerekt, vervelend, onbegrypelyk . . . dit alles voere hem tot de onvermydelyke keus tusschen domheid of huichelary . . . goed! De man heeft *beloofd* te preêken uit den Bybel. En wie nu geen smaak vindt in de wargeestery die er gehaald wordt uit 'n verward boek, kan t'huis blyven, of uit wandelen gaan, als 't goed weer is. Zelfs kan men ter-kerk gaan, en daar inslapen.

~~~~~  
Zoo-als 't Volk dan ook meestal doet.

Men is niet gedwongen te luisteren naar betaalde preëkhouders, geachte sprekers of programvormige ministers. Ik ben tégen al die bedryven, maar erken dat de beklaagden iets kunnen aanvoeren dat naar verontschuldiging zweemt: de hoop dat men niet geluisterd heeft.

Maar gy, dagbladschryvers, gy, wat kunt gy opgeven als reden tot vermindering van straf? Ge naamt de taak op u het Volk te verlichten, te beschaven, inzage te geven in z'n belangen. Gy vindt alzoo geen versooning in de hoop dat men u niet hooren zal. Uw streven is integendeel wèl gehoord te worden. Ge zoudt ophouden te bestaan, als men u *niet* hoorde, juist anders-om dan die andere heeren, die de gelegenheid om voortegaan slechts behouden door de beperktheid van den kring waarin ze spreken. Zy hebben blinden noodig en hardhoorigen. Gy integendeel: lezers, dat is *abonnés*.

Uw roeping is ernstiger, waardiger, heiliger. En hoe voldoet ge aan die roeping, gy die met hoogepriesterlyke deftigheid, uzelf *wy* noemt in uw *leading-articles*? Geeft ge, gy die gelezen worden *wilt*, en inderdaad *faute de mieux* door 't Volk gelezen *wordt*, waarheid aan dat Volk?

O, ik weet dat ge fluisterend klaagt verkocht te zyn aan deze of gene party, en dus beweert evenveel recht op liegen te hebben als een minister of predikant, maar deze verontschuldiging gaat niet op. De arme lieden, wier betrekkelijke onschuld gy aanhaalt als verschoonend voorbeeld, *erkennen* dat ze gebonden zyn. Ze doen die erkenning openlyk by 't houden van de program-leerrede of de intreê-speech. Zy waarschuwen. Maar gy schryft op uw banier: Koning, Vaderland, Rechtvaardigheid, Bilykheid, Goede-trouw, Onpartydigheid . . . alle zaken die



~~~~~

wèl luiden en liefelyk klinken. En al weet *ik* nu dat die liefelykheid klank is alleen, en al fluistert ge my in 't oor, dat uw party – de aandeelhouders! – m'nheer zóó, die z'n abonnement zou opzeggen . . . uw haat tegen die andere krant die 't tegendeel beweerde . . . kortom, al weet *ik* dit alles – het Volk, het goede, geloovige Volk, dat zoo'n eerbied heeft voor al wat gedrukt is, weet dit *niet*.

Ik vind in uw couranten dagelyks allerlei dingen die we niet noodig hebben, maar de zaken die 't Nederlandsche Volk wèl betreffen, slaat gy over. Ellenlange artikelen over Vryenarbeid en Kultuurstelsel vullen de vóórzyden uwer bladen. Eilieve, waarom, als ge u dan toch bemoeit met de zaken van *Indië*, waarom eischt ge geen antwoord op de vraag die ik heb voorgelegd aan de Regeering?

Stelt eens dat ge weet meêtespreken over Vry-arbeid of Stelsel van kultuur, neemt aan dat er wysheid ligt in 't behandelen van 't consignatie-stelsel – alweêr 'n *stelsel*, lieve god! – dan zult ge toch moeten erkennen, niet waar, dat er iets noodig is om al dat gestelsel overeind te houden? Dit nu is, in deze zaak, de koffi, de suiker, de indigo, de tabak, de kaneel en de bamboezen sigaarkokers, die de juffrouwen present krygen van haar neven in de Oost. Redeneert nu eens over de consignatie van die kokers – van bamboe of pauwveêr, om 't even – redeneert daarover nu zoo lang dat ge eindelyk een stelsel van consignatie hebt saamgeknoeid, zoo volmaakt als ooit eenig stelsel van 'n andere rooverbende, en ziet dan eens rond wat ge zult te consigneren hebben in 't eind, wanneer de Javaan die de kokertjes vlocht, de koffi plantte en oogstte, de suiker sneed en maalde, of de indigo uitperste en gisten deed – als die Javaan, gedurende uw consignatie-studie, eens had opge-

~~~~~  
houden te malen, te vlechten, te persen en te gisten? Of wanneer-i, al te lang geperst, aan 't gisten was gegaan, hyzelf?

Dan zou geen enkele jufvrouw meer presenten krygen van haar neef uit de Oost, en al uw consignatie-wysheid viel reddeloos te water.

Consignatie! Altyd zulke fraaie, naar studie en wetenschap riekende woorden! Zegt eenvoudig aan 't Volk: vrienden, wy beraadslagen of de winkel onzer kruiënierswaren *hier* of *ginder* zal gehouden worden, en wat het meeste *geeft*?

Maar zegt er by, als ge oprecht wilt zyn, dat uw leverancier aandringt op betaling, en dat hy 't zeer verdrietig vindt op den duur *uw* winkel gesorteerd te houden, zonder 't minste voordeel voor *zichzelf*. Zegt dat het den Javaan geheel onverschillig is, of gy de gestolen produkten daar of hier verschachert, en dat ge voortaan uw wysheid liever wilt besteden aan 't bestuderen der vraag: of ge altyd suiker en koffi hebben zult, dan aan de weldra overbodige kwestie waar ge die zult ter markt brengen.

De Javaan wordt mishandeld: dit is de kwestie!

Maar daarvan zwygt gy, dagbladen.

Neen, ik vergis me. Toen myn protest tegen die mishandeling verscheen, hebben dagbladen en tydschriften daarover veel gesproken. Zóóveel zelfs, dat nooit eenig werk in *Nederland* zoo algemeen is behandeld geworden. Maar . . . dit duurde slechts zoolang men in de valsche meening verkeerde, dat ik behoorde tot 'n *party*. Ik had een der hoofden kunnen worden – of 't hoofd – van de zoogenaamde oppositie, wanneer ik had kunnen

~~~~~

goedvinden de heilige zaak die ik voorsta, te onderwerpen aan de eischen eener cōterie die zich 'n air geeft van wetenschap en staatkunde, door 't voorwenden van opiniën over 'n systeem. Wanneer ik myzelf op de pynbank had, willen leggen, om lange hoofdartikelen te schryven over dingen die ik niet omslachtiger weet uittedrukken, dan – zoo-als ik vaak gedaan heb – met deze woorden:

„MEN BESTELE DEN JAVAAN NIET, MEN ZUIGE HEM NIET UIT, MEN VERMOORDE HEM NIET. DAN ZAL ER NA EENIGEN TYD BLYKEN OF HY VRYWILLIG ARBEIDEN WIL.”

Ik zeg dat hy zàl willen, en in dien zin ben ik vóór vryen arbeid. Maar 't opwerpen van systeem-kwestiën, vóór men heeft opgehouden den Javaan te mishandelen en te plunderen, is . . . duitenplatery. Ge weet nu wat dit woord beduidt, hoop ik. Ik schryf teksten en geen preêken.

En de dagbladschryvers weten 't wel. Maar die abonnés!

Hoort ge 't, Nederlanders? Die heeren zeggen dat ge volstrekt leugens en onnoodig gehaspel over leugens, lezen *wilt*. Is dit zoo? Ik kan 't niet gelooven. Waarachtig, de waarheid is pikanter van-tyd tot-tyd. Ziet maar myn geschryf . . . ieder koopt het. Nu weet ge met-een 't geheim van m'n zoogenaamd talent.

Maar al ware dit zoo niet, al was de waarheid flauw en onverkoopbaar als 'n byblad van de Staats-Courant, hoe is 't mogelijk dat ge u in uw meening over de publieke zaak kunt laten leiden door voorlichters die – de kwestieën van den dag nu eens daargelaten – in alles toonen zoo geheel beneden hun roeping te staan? Abonneert u eens voor 'n maand of wat op *de Indépendence*, op *de Kölnische Zeitung*, op de *Times*, en wanneer

~~~~~

ge daarna nog waarde hecht aan *uwe* rganen, aan *uwe* leiders der publieke opinie . . . dan, ja dan zoudt ge verdienen geprezen te worden in een driekolommig hoofdartikel van zoo'n orgaan.

Meent niet dat ik hoog loop met de waarde der buitenland-sche kranten. Van-daag nog lees ik in 't *résumé politique* van de *Indépendance*, dat NAPOLEON in antwoord op de nieuwe-jaarswenschen, van zyn kant de hoop heeft te kennen gegeven, dat de vorstelyke familiën in 1862 mogen bewaard blyven voor allerlei ongelukken – ziekte, dood, verkoudheid en dergelyke, denk ik – „*grâce aux louables efforts qui seraient faits par-tout dans ce but, et auxquels son concours absolu était acquis à l'avance.*” Ziedaar, volgens de *Indépendance*, NAPOLEON *garde-santé* van al wat er in den *Almanach de Gotha* staat! Ziedaar den Keizer der Franschen 'n concurrent van HOLLOWAY, MEIDNER en Hoff! *Hy* zal z'n best doen om alle vorsten gezond te houden. *Hy* zal zorgen dat geen prins kinkhoest krygt, en dat er geen dakpan valt op 't hoofd van 'n prinses. Wanneer-i 'n jaar vroeger op dit heerlyk idee was gekomen, dan ware prins ALBERT niet gestorven aan typhus, noch de koning van Portugal aan . . . men weet niet wat.

Ik weet wel dat de fransche Keizer die zotterny niet gezegd heeft, en dat het 'n gebrek is in de redaktie van de *Indépendance*, die in één greep „*les commotions des peuples*” heeft saâmgevat met koninklyke ongemakken, maar . . . laat er morgen wat *te kiezen* vallen, dan licht diezelfde redakteur het Volk voor in z'n keus.

Zóó worden de dagbladen geredigeerd!

En de uwen, Nederlanders? De uwen zyn van die bladen

~~~~~  
een flauwe afdruk . . . neen, wàs 't nog maar zoo! De uwen zyn daarvan 'n mismaakt verknoeid onkenbaar verwrongen verflenst uittreksel. Dit verknoeien loopt in 't koddige. Maar wie op de gevolgen let, voelt verdriet over die koddigheid.

Onlangs merkte ik op hoe onze bladen, onder de deftige rubriek: „ENGELSCHER POST” plaats hadden voor 't bericht dat 'n koorddanser z'n balanceerstok had gebroken. Zoodra 't evenwel de ware belangen van 't Volk geldt – lees niet „van de party”, verzoek ik u – dan hebben die bladen geen ruimte . . . om de drukkende zegelwet, zeker.

Zoodra er iets te kiezen valt, Nederlanders, voor gemeente, provincie of koninkryk, stel ik voor, alle aanspraak op 't leiden uwer opinie te ontzeggen aan elke courant, die u niet voor-af zal hebben meêgedeeld, of die balanceerstok behoorlyk gerepareerd is. Wat drommel, als men nieuws vertelt, moet men vertellen tot het eind.

Ja, het loopt in 't koddige. Wilt ge 'n staaltje van wat ge u laat opdissen? Ik heb ze voor 't grypen. Ziehier:

Er bestaat te *Parys*, zoo-als ge weet of niet weet, 'n censuur op de grafschriften. Een man verloor z'n vrouw, en daar 'n ongeluk nooit alleen komt, maakte hy 'n grafschrift in verzen. De plaatsing hiervan werd geweigerd, en wel volgens 'n fransche courant: „niet omdat z'n verzen iets onzedelyks bevatten, of omdat ze storend waren voor openbare veiligheid en publieke welvaart, maar . . . omdat ze zondigden tegen de regelen der prosodie”.

't Is gek, dit beken ik. Maar dat 's nu hier de vraag niet. De vraag is hoe uwe couranten geredigeerd worden? Welnu,

~~~~~

't *Handelsblad*, het deftige *Handelsblad* – en misschien andere bladen ook, maar dit weet ik niet – vertelt u dat: „in *Parys* de plaatsing van 'n grafschrift geweigerd is, *omdat* het niets bevatte tegen de zedelykheid, enz.” Ik weet niet of er kort daarna iets te KIEZEN viel, maar zoo ja, dan heeft datzelfde *Handelsblad* u voorgelicht in uw keuze!

Onlangs verscheen er, ik meen in de *Presse*, eene allergeestigste satire tegen de woede van 't reglementeeren, en de overdreven centralisatie van bureaumacht. De schryver chargeerde 't onderwerp, door te vertellen dat 'n – zeer problematieke – koning in *Zuid-Amerika*, 'n reglement had gemaakt op 't menschen-eten. Dit reglement deelde hy in gewone bureau-terminen mede: „*Gehoord . . . enz. Gelezen . . . enz. Overwegende . . . enz. Nog gelet . . . enz. Is verstaan . . . enz. Onze Minister van binnenlandsche zaken is belast . . . enz.*” De persiflage was aardig.

Een paar dagen daarna vertelde de *Amsterdamsche Courant* heel nuchter, dat de koning van *Araucanie* het menschen-eten had afgeschaft, of althans die onhebbelykheid had gebracht onder restriktieve bepalingen in 'n besluit van zóóveel artikelen.

Ik weet alweêr niet of er kort daarna iets te KIEZEN viel, Nederlanders, maar zoo ja, dan heeft die courant u weêr voorgelicht in uwe keuze!

En zoo'n blad – of zulke bladen, want ik citeer een uit velen – zoo'n blad matigt zich aan, meêtespreken waar 'tuw hoogste belangen geldt. De menschen, die zulke dingen samenflansen, omhangen zich met de tribunale toga, en beklimmen 't spreekgestoelte op het *forum*, nadat ze even te voren den Volke hebben meegedeeld, dat er 'n kind is geboren

~~~~~  
met drie hoofden in 't een of aêr onbekend dorp, of 'n kalf zonder kop, dat 'n krant kan redigeeren. Maar in zoo'n geval is 't dorp bekend, omdat de zaak navraag lyden kan.

Ik zou kans zien dagelyks 'n heele courant te vullen, alleen met de verkorte mededeeling der zotternyen van andere kranten. Dit nu zou 'n vervelend werk wezen, en ik bepaal me liever tot de beide staaltjes die ik ten-beste gaf om u te waarschuwen, Nederlanders, tegen den invloed dien ge op u laat uitoefenen door dezelfde pennen die zulke *bêtises* schreven.

„O,” hoor ik antwoorden, „zotternyen van deze soort raken de hoofdartikelen niet! 't Zyn produkten van de *dii minorum gentium*, van de redakteuren 2<sup>e</sup>, 3<sup>e</sup> . . . 7<sup>e</sup> klasse, en wyzelf lachen daarom.

Ei! Maar hoe weet dan het Volk waar 't u moet gelooven, en waar niet? Hoe kan men weten wat kermisgrappen zyn, en wat ernst is?

Aan de bladzyde? Is 't ernst, goede wezenlyke ernst wat ge schryft op pagina één? Staan de domheden op de achterzyde, op de derde bladzy, in 't byvoegsel? Wáár, als 't u belieft? Of liever, waar staan ze *niet*? Want, neemt my niet kwalyk, ik vind ze overal, en zeker niet minder op de voorzyde uwer bladen, dan in de buurt der wonderkinderen of afwezige kalfskoppen.

En die kinderen, die koppen, doen niemand kwaad. Maar uw zoogenaamde hoofdartikelen doen wèl kwaad. Als men zulke lange vertoogen leest over de juiste bedoeling van Art. 56 van 't Regeeringsreglement van Neêrlandsch-Indië, waarin gesproken wordt over het bevorderen van Vryen-arbeid door

~~~~~

den Gouverneur-Generaal, gelooft het Volk inderdaad dat de kwestie dáár ligt, en let er niet op dat ge – met misdadige verkrachting van de waarheid – de hoofdzaak verzwylt, de eenige ware hoofdzaak:

DE JAVAAN WORDT MISHANDELD.

Dagbladschryvers, ge spreek zooveel over dat Art. 56. Ik mag dus vaststellen dat ge 't Reglement wel eens inziet, niet waar? Hebt ge daarin nooit gelezen, dat diezelfde Gouverneur-Generaal verplicht is zorg te dragen dat de Bevolking niet mishandeld wordt? Is u dát voorschrift te natuurlyk, te eenvoudig, te menschelyk? Kunt ge daaraan geen systeem vastknopen? Kunt ge daarvan geen partyzaak maken? Is dit de reden dat ge liever dien tekst overslaat, zoo-als de Hollandsche huisvader het artikel over 't verzetten van den grenssteen?

Wat talent dan, *que diable!* Ik verzeker u dat ge met eenige inspanning al zeer spoedig lange stukken zoudt kunnen aaneenlymen over zoo-iets. Dat ge nu door 't gedurig besteden uwer gaven aan byzaken, een frazeologie hebt opgedaan, die op zulke byzaken past, mag u geen reden zyn om ook niet eens uw bekwaamheden te beproeven aan de hoofdzaak. Doet het eens. Ge zult ontwaren dat men lankdradig wezen kan, onbegrypelyk en geleerd zelfs, by de behandeling van iets ernstigs. Ja, ik wanhoop niet aan 't slagen uwer pogingen om zelfs, na wat sukkelens, 'n stelsel byeen te knoeien over de rechte manier der mishandeling van den Javaan. Een stelsel, een systeem, hoort ge! Een systeem met staathuishoudkunde daarin, daarop, daarover, daardoor! Een systeem niet woorden op „*tie*” „*atie*” „*itie*” en „*otie*”. Een systeem met basis en top, met syllogismen, theoriën, utopiën, rhetorische figuren, moreele of immoreele convictiën, en fictien! Een systeem, 'n or-


~~~~~  
 delyk systeem met aanhangers, tegenstanders, voorvechters,  
 renegaten . . .

Een systeem in 't eind, zoo-als menschen zonder denkbeelden noodig hebben om hoofdartikels te schryven.

Beproeft het eens, myne heeren dagbladschryvers.

En – ik ben *bon prince* – ik geef u zelfs de keus tusschen twee systemen, tusschen meer systemen, tusschen 'n systeemlooze oneindigheid van verschillende systemen. Lacht u dit niet toe?

Het eerste – maar dit raad ik u af, omdat het te eenvoudig is, en te veel talent zou vereischen om verdedigd te worden – het eerste systeem is dat 'n Gouverneur-Generaal z'n plicht moet doen, en zorg-dragen dat de Javaan niet mishandeld wordt. Dit nu is *myn* systeem en voor ulieden te moeielyk.

Maar al die anderen! Inderdaad, *embarras du choix!* Ziet eens:

*Eerste systeem. Schets van bewerking.* »De Javaan, myne heeren, de Javaan is 'n mensch. De mensch, myne heeren, de mensch is zondig. De zonde komt van den duivel, myne heeren, en die duivel, myne-heeren, gebruikt de ledigheid van de Javanen tot oorkussen. Het is onze plicht, myne heeren, den duivel z'n oorkussen aftemen. Dit oorkussen is op de laatste koffiveiling verkocht voor zoo-veel centen 't pond. Wy laten ons niet in met holle redeneeringen, myne heeren! Wy laten de cyfers spreken. Ziet hier de staten van invoer, van verkoop, van netto provenu. En nu willen sommigen beweren, dat de consignatie van dat beddegoed des duivels . . .

Ziet ge, heeren dagbladschryvers, daar zit ge in twee sprongen op de *Consignatie*. Verleidt u dit niet?

~~~~~

Tweede systeem. Schets van bewerking. „De wet is 't plechtanker van den Staat. Geen Staat kan vergaan zoolang de wet geëerbiedigd wordt. En wat schryft nu de wet voor, ten opzichte van onze Indische mede-onderdanen? De Gouverneur-Generaal is verplicht hen te beschermen tegen geweldenary. Juist, die wet behoort geëerbiedigd te worden, zoo-als alle wetten. Ziehier ons stelsel, myne heeren. Hiervan wyken wy niet af. Dit stelsel is 'n gebouw van steen . . . neen van arduin . . . neen, 't is 'n rots. Wie dit stelsel lief heeft, heeft ons lief . . . ons, hoofd- by- onder- en verdere redakteuren van deze krant. Wie dit stelsel aanvalt, valt ons aan . . . ons, hoofd- by- onder- en verdere systeemverdedigers, tot de schryvers der koppe-looze-kalfberichten inkluis. Als dit stelsel staan blyft, kan er niets vallen. Als dit stelsel valt, blyft er niets staan, zelfs onze krant niet.

En hoe, vraagt ge, moet dit heerlyk onvolprezen stelsel overeind worden gehouden?

Luistert niet, bidden wy u met het diepste gevoel van staathuishoudkundige bezorgdheid, luistert niet naar de inblazingen van de onbekwamen of verdoolden, die niets kennen dan de belangen hunner party! Van hen, die blyven hangen aan de doode letter der wet, en den geest voorbyzien die levend maakt. Neen, verre van ons – hoofd- onder- by- derde- zevende- en verdere redaktetiren van deze krant – verre van ons zulke schending van onze hoogepriesterlyke waardigheid. De wet, myne heeren, de wet, de wyze onomstootelyke heilige wet . . . niets buiten die wet. Mèt die wet, alles!

En wat zegt ze? Ze schryft den Gouverneur-Generaal voor, de Javanen te beschermen. Dit behoort hy dus te doen. Dit is z'n eerste plicht. Hoe moet hy dien plicht vervullen? Stipt, voortdurend, zonder ophouden. Van dien plicht mag hy niet afwyken geen dag, geen uur, geen oogenblik. Ziehier ons stelsel, myne heeren.

En wat moet nu die Gouverneur-Generaal doen, als iemand hem brieven schryft, waarin wordt meegedeeld dat de Javaan hier-en-daar wordt mishandeld? Het antwoord ligt voor – de – hand. Zoo 'n Gouverneur-Generaal moet die brieven niet lezen, want het is duidelyk dat zulke correspondentie hem zou storen in de vervulling van z'n plicht: de bescherming van den Javaan. Ziehier ons stelsel, myne heeren.

~~~~~

En als de schryver van zulke ongepaste klaagbrieven aanhoudt? Dan moet de Gouverneur-Generaal hem z'n ongenoegen kenbaar maken in 'n kabinetsbrief, en hem dwingen z'n ontslag te vragen. Ziehier ons stelsel, myne heeren.

En wanneer dan zoo-iemand nòg niet ophoudt vertoogen intedien over de mishandeling van den Javaan, die den Gouverneur-Generaal hinderen in 't onafgebroken beschermen der Javanen? Dan, myne heeren, dan verheffen wy onze stem en benoemen dien Gouverneur-Generaal, die zich geen enkel oogenblik, door wien of wat ook, liet aftrekken van z'n plicht tot geachte spreker. Ziehier ons systeem, myne heeren, in al z'n schoonheid."

Derde systeem. Proeve van bewerking. „Ieder kent het stelsel dat wy sedert jaren met volle overtuiging verdedigen. Wy achten en eerbiedigen de wetten, maar juist daarom kanten wy ons met alle macht die ons gegeven is, tegen de valsche interpretatie van Art. 55 van 't Regeeringsreglement. Daar staat duidelyk dat het beschermen van den Javaan 'n eerste plicht is van den Gouverneur-Generaal. Wat was de bedoeling des wetgevers by 't drukken op dit veelbeduidende woord: *eerste*? Dat de Gouverneur-Generaal van die bescherming z'n *hoofd*bezigheid maken zou? Z'n *hoofdzorg*? Geenszins, myne heeren. Dan toch zou er staan: *voornaamste, belangrykste, gewichtigste*. 't Is duidelyk voor ieder die niet verblind is door partywoede, dat het woord *eerste* 'n telwoord is van rang-orde, geen adjektief van superioriteit. By 't aan-walstappen behoort de Gouverneur-Generaal, *terstond, oogenblikkelyk*, dezen of genen Javaan te beschermen tegen 't een-of-ander. Dit is z'n *eerste* plicht, en zeer te-recht heeft de wetgever hem geboden dien eersten plicht snel en eens-voor-altyd aftedoen, opdat hy in 't vervolg tyd, lust, kracht en gelegenheid overhoude voor z'n tweeden plicht, voor z'n derden, voor z'n zeven-den . . . als er zooveel plichten zyn, wat we niet weten. Ziehier ons stelsel, myne heeren.

Weg met hen die, alle gezonde begrippen over volgòrde verkrachtende, de vervulling van den eersten plicht eischen, na 't volbrengen van den tweeden! Zien ze niet in, de partymannen, dat zy gedurig dien ongelukkigigen eersten plicht in de plaats schuiven van andere plichten? Begrypen ze niet, dat de wetgever z'n byzondere

redenen moet gehad hebben om hier, zoo geheel tegen gewoonte en smaak, duidelyk te wezen?

De bescherming van den Javaan is des Gouverneur-Generaals *eerste* plicht. Dit herhalen wy. *Hac nitimur, hanc tuemur*, als een oude gulden. De Landvoogd die zich zou verstouten dien eersten plicht uitte oefenen nadat ze door voorafgaande andere plichten, de dertiende, of – o gruwel! – de zeven-en-twintigste plicht zou geworden zyn . . . zulk 'n Landvoogd . . . God zy gedankt, zulke Landvoogden bestaan er niet. En als ze bestonden . . . maar neen, ons dagbladhoofdartikel-schryversgemoed verzet zich tegen zulke veronderstellingen, en met deze voorlopige ontwikkeling van ons stelsel besluiten wy dit eerste artikel over 't eerstelingschap der verplichtingen van den Gouverneur-Generaal.”

Deze *charge* is niet zoo sterk als ze schynt. In de Tweede-Kamer heeft de Oud-Minister MYER gemeend den Gouverneur-Generaal dien ik aanklaag van plichtverzuim, te verontschuldigen – niet door te zeggen, dat ik onwaarheid had gesproken, o neen! – maar door de bewering dat die Gouverneur-Generaal eens, heel in 't begin van z'n bestuur, z'n „eersten” plicht vervuld had. En niemand protesteerde! Als dus deze of gene dagbladredakteur myn proeve van bewerking tot de zyne maken wil, en 'n systeem scheppen door speling met het woord: *eerste*, dan kan hy al terstond rekenen op 't bondgenootschap van den heer MYER en van al die zwygers. Ja, ja, met 'n beetje talent ware daarvan inderdaad 'n staatkundige party te maken. De thans regeerende partyen hebben niet veel meer om 't lyf.

Vierde systeem. Proeve van bewerking. „Het is onbegrypelyk hoe mannen die overigens kunnen geacht worden niet ontbloot te zyn van verstand, zoo geheel-en-al afdwalen van gezonde wetsuitlegging, zoodra 't de juiste opvatting geldt van 't voorschrift dat den Gouverneur-Generaal gebiedt, de Javanen te beschermen tegen de hebzucht hunner Hoofden. Wy betreuren de verblinding die in dit artikel iets anders ziet dan wy . . . hoofd-, onder-, by-, tweede, dertiende

~~~~~

redakteuren dezer krant. De party, die zich bezig-houdt met de ondermyning van Kerk, Staat, Koffiveilingen en Uitlegkunde, blyft beweren of liever, blyft voortgaan zich te houden als-of ze be-weerde – want in-trouwe . . .

Goed!

. . . in trouwe, met het meeste vertrouwen op de goede trouw durven wy ons ternauwernood toevertrouwen eenig wantrouwen . . .

Zeer goed!

. . . eenig wantrouwen . . .

Mooi, maar ik zie geen kans 'n behoorlyk eind te maken aan die fraze.

»Dus, myne heeren, ziet hier ons stelsel. De wet schryft duidelyk voor, dat de Javaan moet beschermd worden tegen de hebzucht zy-ner hoofden. In-tegenstelling van de stelsels der ongestelde stellin-gen, die de tegenovergestelde party stelselmatig voorop stelt, veron-derstellen wy niet te veel te stellen door met de meeste stelligheid vast te stellen, dat ons stelsel juist gesteld is . . .

Ziet ge, heeren dagbladschryvers, dat er wel wat van te maken is. Komaan . . . wat talent, voor den drommel!

»Ziet hier dan ons stelsel, myne heeren. De Javaansche Hoofden lyden aan hebzucht, dat is: aan zucht om te hebben. Het woord en de ziekte bestaan uit twee deelen: uit *hebben* en uit *zucht*. Geen zucht zonder hebben. Geen hebben zonder zucht. Dit is ons stelsel, myne heeren.

Hoe moet nu de Javaan beschermd worden tegen die ziekte? Na 't vooropgestelde gedeelte van ons stelsel is de conclusie aller-een-voudigst. Men zorge slechts dat de Javaan nooit iets hebbe, dan is 't onmogelyk dat-i kan worden aangetast door 'n ziekte die, zoo-als wy ten-klaarste hebben aangetoond, voor de grootste helft uit heb-

~~~~~

ben bestaat. Dit is ons stelsel. 't Is ons niet onbekend, hoe anderen beweren dat men den Javaan ook de zucht behoort aftenemen, maar dit zyn ydele theoriën, myne heeren, die verkondigd worden door de kranten van de andere party, wier stelsel verkeerd is. Onze leus myne heeren, is onpartydigheid, strikte onpartydigheid en gehechtheid aan ons stelsel. De waarheid – en ons stelsel – is ons dierbaar als 'n abonnement met vooruitbetaling voor zeven jaren. Zoolang dus ons het woord gegeven is – ons, hoofd-, by-, onder-, derde en dertiende redakteuren dezer krant – zullen wy dat woord verkondigen, en vasthouden aan de onwrikbare eerste gronden van staathuishoudkunde, die leeren dat by den Javaan alle zucht tot hebben zal wegblyven, zoolang de G.G. maar voortgaat zich stipt te gedragen naar Art. 55 van z'n Instruktie, dat hem voorschryft te zorgen dat die Javaan nooit wete wat hebben is. Ziedaar, myne heeren, ons stelsel.

En meer nog. Ons stelsel munt ook daarom ver boven andere stelsels uit, wyl het van tweërlei kanten kan worden gezien, zonder iets te verliezen van de symmetrische en majestueuse volmaaktbeid die een goed stelsel kenmerkt. Want zelfs indien sommige betweters – zy namelyk, die de andere kranten schryven, wacht u daarvoor! – indien sommigen beweren dat wy ronddwalen in 'n schromelyke verwarring van denkbeelden, door 't verkondigen der stelling dat de Javaan moet beschermd worden tegen de hebzucht zyner Hoofden, en niet tegen z'n eigen predispositie tot die ziekelyke aan-doening, welnu, dan nòg blyft ons stelsel onömgestoten dáárstaan als een lichtbaak waarnaar schipbreukige volkeren hun kiel zullen wenden, telkens als zy in den Oceaan van de Wereldgeschiedenis 'n lek zullen bekomen hebben door 't stooten op de vuile klippen der onderzeese wanbegrippen van die andere party die 'n verkeerd stelsel voorstaat.

Welaan, ook op dit terrein nemen wy den stryd aan. Tegen de hebzucht der Hoofden alzoo, en niet tegen z'n eigen hebzucht moet de Javaan door den Gouverneur-Generaal beschermd worden. Dan nòg vragen wy u, hoe dit beter kan geschieden dan door alle welvaart van dien Javaan te verplaatsen naar 't Willemspark in den Haag? Zal de kwaal niet gelenigd worden, ja volkomen genezen zelfs,

~~~~~

als de oorzaak verlegd wordt naar een ander land? Schryven niet zedelykheid, godsvrucht en broederliefde – om nu niet te spreken van alle andere Volkomenheden waarin de Nederlanders van onze party te allen tyde zoo byzonder hebben uitgemunt – schryven ze niet gebiedend voor, ons op te offeren voor onze medeschepselen daarginder? Is niet elk Hoofd op Java gevrywaard tegen begeerte naar den buffel van den arme, als slechts de G.G. voortdurend zorgt dat die arme nooit een buffel bezit? Als wy, door trouw ons stelsel te behartigen, elken buffel converteeren in vrybriefjes voor de Haagsche opera, of aandeelen in de Nederlandsche Handelmaatschappij? Hebt ge er ooit van gehoord dat 'n Javaansch Hoofd hebzuchtig is geworden naar 'n buiten by Deventer of 'n optrek te Driebergen? Ziehier ons stelsel: men neme de oorzaak der kwaal weg, en de kwaal zal verdwynen. *Cessante causâ cessat effectus*, heeft QUINCTILIANUS gezegd, en wy zeggen dit dien grooten lierdichter in volle overtuiging na, niet zonder achtteslaan op de nooit genoeg te waardeeren grondstelling van HIPPOCRATES, dat sommige dingen in de wereld hare oorzaken hebben. Het hart bloedt ons by 't beschouwen van al de menschen die anders denken dan wy, en die zich abonneren op kranten van 'n verkeerd stelsel. De aanvallen die wy gedurig ondergaan, over de onjuistheid onzer mededeeling dat er te X. een drieling was ter-wereld gekomen, toont ten-duidelykste aan dat men zich niet ontziet ook de meest verachtelyke wapenen ter-hand te nemen om ons en ons stelsel te bestryden. Verdraijing onzer woorden, sophistiche uitlegging van uit het verband gerukte zinsneden, ziedaar alles wat die tegenparty in staat is te doen. Wy houden met de hand op 't geweten staande dat er te X. drie kinderen zyn geboren. Dit is ons stelsel, myne Heeren. Maar wy hebben niet beweerd, zoo-als die andere krant ons aanwryft, dat die kinderen geboren zyn van ééne moeder, noch dat ze geboren werden op denzelfden dag. Zóó rukken ze alles uit het verband, de verblinden die den ondergang beoogen van onzen geeerbiedigden Koning, van 't dierbaar Vaderland en van ons stelsel. Op hen komen de gevolgen, op hen en hun abonnés. Wy voor ons, wy zullen voortgaan . . .

Goed, ga voort! Voor heden genoeg, heeren dagbladschry-

~~~~~  
vers! En gy, Nederlanders, zult ge óók voortgaan u te laten voorlichten door die heeren?

THERE IS SOMETHING ROTTEN IN THE REALM!

Ja, daar is verrotting in den Staat, en de naam van die verrotting, Nederlanders, is: *leugen*.

Dit zal ik u aantoonen. Dit moest ik vóór alles u aantoonen, by 't behandelen der zoogenaamde *kwestien van den dag*.

En wie nu meenen mocht bedrogen te zyn door een valschen titel, omdat ik tot-nog-toe weinig of niets gezegd heb over zoogenaamden VRYEN-ARBEID, vergist zich.

Ik hèb reeds – en veel – gesproken over Vryen-Arbeid. Ik deed dit overal waar ik opstond tegen leugen.

Want:

VRYE ARBEID, ZOO-ALS DIE WORDT GEPREDIKT DOOR MINISTERS OF KAMERLEDEN, ZOO-ALS DIE WORDT VERDEDIGD DOOR SOMMIGE DAGBLADEN, **IS** LEUGEN.

Dit zal, onder andere de conclusie wezen van m'n tegenwoordig schryven.

---



~~~~~  
AAN DEN UITGEVER.

Waarde D' ABLAING!

Ik breek eensklaps af. Ik verzoek u dit eerste gedeelte myner brochure, eindigende met de vroeggeboorte van een myner conclusiën, terstond uittegeven.

Ik verneem – en geloof – dat het ministerie zal aftreden, en dat de Kamer ontbonden wordt.

Het drukken, corrigeeren, reviseeren duurt me te lang.

Wanneer deze brochure nà die verandering uitkomt, zou 't kunnen schynen dat ik door 't bestryden van vryen arbeid, gevallen grootheden aantastte, en hof-maakte aan nieuw gezag.

Dit mag niet.

Kondig S. V. P. oogenblikkelyk het tweede gedeelte aan, waarin ik den Vryen arbeid op andere wyze zal behandelen.

Zoo waarlyk de Havelaarszaak neêrkomt op: „de koffiveilingen van de Nederlandsche Handelmaatschappij”, zoo waarlyk de titel van dat andere boek overeenstemde met den inhoud . . . zoo waarlyk ook zal men later inzien dat deze brochure geschreven is over, en wel tégen . . . VRYEN ARBEID.

Brussel, 11 Januari 1862.

~~~~~

De bescherming der inlandsche bevolking tegen willekeur van wien ook, is een der gewichtigste plichten van den Gouverneur-Generaal.

Hy zorgt dat de besturende ambtenaren de daaromtrent bestaande of nader uittevaardigen verordeningen stiptelyk nakomen, en dat den inlanders overal gelegenheid gegeven worde om vryelyk klachten in te leveren.

Art. 55 *Indisch Regeerings-reglement.*

De kwestie over Vryen arbeid is geen kwestie. Besteel den Javaan niet, plunder hem niet, vermoord hem niet . . . dan zal er over eenigen tyd blyken of hy vrywillig arbeiden wil..

Ik.

THAT IS THE QUESTION . . .

SHAKESPEARE'S *Hamlet*

THERE IS SOMETHING ROTTEN IN THE STATE! Zoo eindigde het eerste gedeelte dezer brochure, die ik eensklaps afbrak om reeds dadelyk als m'n innige overtuiging te verklaren dat Vrye arbeid in *Indie*, op dezen oogenblik leugen is. Ik wilde die meening publiceren voor ze 't uitvloeijsel kon schynen van eigenbelang.

Ja, daar is verrotting in den Staat, en de naam van die verrotting, Nederlanders, is LEUGEN. Van boven tot beneden heerscht leugen.

De troonrede spreekt van ongestoorden vrede, van rust en geluk, op den oogenblik als duizenden daarginder bezwyken onder hongersnood, of neêrzygen onder de klewang-bajonetten uwer voor hoog handgeld gehuurde soldaten. Die troonrede spreekt dus leugen, Nederlanders!

~~~~~

Uw Tweede-Kamer beraadslaagt met voorgewende deftigheid wat zy zal antwoorden op die leugen, en brengt, na 't hooren van 'n zestigtal geachte maar onverstane sprekers, met kunst en moeite de leugen voort, dat ze die opgediste andere leugen met genoeg vernomen. Daarop houdt ze zich bezig met het beoordeelen der wetten, haar voorgelegd door Ministers die zich alweer niet kunnen staande-houden zonder leugens. En de beraadslaging, die reeds leugenachtige *données* behandelt, die beraadslaging zelve is leugenachtig. Want by uw Vertegenwoordiging, Nederlanders, wordt niet gevraagd naar de *strekking* der behandelde wetten, de vraag is of 't belang van de PARTY meebrengt, dat deze of gene Minister aan 't bestuur blyve. Er wordt in uwe Kamer handel gedreven in stemmen. Men biedt hulp in 'n accynskwestie, ter betaling voor 't zwygen over . . . dat andere. Delft zal Twente steunen in z'n linnenkraam, *à titre de revanche* voor Delftsche boter. De eikenkroon voor den neef van . . . zekeren heer, is de belooning voor 't intrekken van dat laatste amendement. 'n Lange straatweg die uitloopt op X. en de buitenplaats voorbygaat van 'n geacht lid, wordt betaald met 'n nog langer redevoering die alles voorbygaat, en op niets uitloopt. Uw Tweede-Kamer, Nederlanders, is 'n markt van stemmen. Wie 't meest biedt, mynt. Wie zelf niet bieden kan, associëert zich met een-of-andere compagnieschap die ze „staatkundige party” noemen. Als er venwicht is tusschen bod en behoefte, ontstaat er 'n ministeriële crisis. Wordt dit evenwicht verbroken, dan komt de meerderheid op 't kussen, en blyft daar tot de minderheid op haar beurt weer hooger bod kan doen.

De waar die men op deze markt verkoopt, is nooit de tentoongestelde of geannonceerde. 't Is daarmee als met sommige winkeliers, die handschoenen of sigaren voor 't venster leggen

~~~~~  
als pretext voor 't handeldryven in meisjes achter de toonbank.

Op die markt spreekt men over eerlykheid, en bedoelt winst. Over begrippen, meeningen, inzichten, overtuiging, en bedoelt belang. Over rechtskwestiën, en bedoelt onrecht. Over staat-huishoudkunde, en bedoelt diefstal. Over vryheid, en bedoelt dwingelandy. Over menschenrecht, en bedoelt moord.

De schoonste redevoering, die ooit gehouden werd in 'n vergadering van vertegenwoordigers, is van CROMWELL. Schrikt niet, lezers, lang is ze niet, ziehier:

*„You are no parliament! I say You are no parliament! Be-gone, and give place to honest men. What shall we do with that bawble? Take it away . . . “*

*To honest men . . .* maakt plaats voor *eerlyker lui!* Juist. CROMWELL had een zeer eigenaardige manier om plaats te maken, maar dewyl gy, Nederlanders, nu eenmaal langzamer te-werk gaat, raad ik u aan toch alle middelen die u ten-dienste staan te beproeven, om CROMWELL's doel te bereiken, hoe langzaam en vervelend dan ook die middelen werken. Ge hebt de zoogenaamde vryheid van verkiezingen. Maakt daarvan nu-en-dan eens gebruik, en *verbeeldt* u niet dat ge 't *doet*, door uw candidaten te zoeken op de voorzyden uwer couranten, of in de aanbevelingslysten der kieskollegiën. Tracht door *eigen* inzicht te geraken tot *honest men* in uwe Kamer. Toont dat ge mis-selyk zyt van al 't gekibbel over voorgewende kwestiën. Toont dat ge *waarheid* eischt, en u verzadigd voelt, tot walgens toe verzadigd, van parlementaire leugens.

Want het zyn leugens, de kwestiën waarmeê ze zichzelf en u bezig-houden, Nederlanders!

~~~~~

't Is de vraag niet of de Javaan moet worden uitgezogen door liberale of door behoudende bloedzuigers. De vraag is: of hy moet mishandeld worden, door wien ook?

En op deze vraag is slechts één antwoord mogelyk: neen!

Dit staat duidelyk geschreven in het Regeeringsreglement, en duidelyker nog – o veel duidelyker! – in 't hart van ieder die daarin 'n betere godsdienst omdraagt, dan er valt van-buiten te leeren uit 'n oud boek.

Zoolang men in uwe Kamers *die* vraag niet durft te-berde brengen . . . zoolang daar niet zal opstaan de oprechte DERDE PARTY, DE PARTY VAN WAARHEID, de party die zonder vasthouden aan kinderachtige stelseltjes, de hoofdzaak behandelt, en aan die hoofdzaak alle *byzaken* ondergeschikt houdt . . . zoolang men in die Kamer vragen zal: zyt ge behoudend of liberaal, insteê van plichtsvervulling te eischen van liberalen en behouders beiden . . . zoolang men daar luistert naar onverstane redevoeringen over Vryen-arbeid en Kultuurstelsel, en intuschen door stilzwygen goedkeurt dat uw prachtig *Indië* wordt bedorven door onbekwame gouverneurs . . . zoolang men daar blijft doorwawelen over Art. 56 van 't Indisch Regeeringsreglement, in plaats van voldoening te eischen aan 't oneindig belangryker 55^e artikel van datzelfde Reglement . . . zoolang men in die Kamer duldt dat de *Slymeringen* worden beloond, en de *Havelaars* gestraft . . . zoolang men daar traagheid, lautheid, eedverkrachting en misdaad blijft steunen tegen yver, plichtsbesef, eergevoel en moed . . . zóólang zal ik blijven zeggen: *begone, and give place to honest men!*

En meent nu niet dat ik uw Tweede-Kamer te hard val, Nederlanders. Ik heb 'n antecedent voor my, dat in hevigheid myn vonnis te boven gaat . . . het antecedent dat uitging van die Kamer zelf, waarin men, ge hebt het gehoord, elkaêr over-en--

~~~~~

weêr heeft genoemd: *Droogstoppels*, d. i. zonder de minste vryheid in 't vertalen: ELLENDELINGEN.

Ik die Kamer hard vallen? Eilieve, ik sprak nog alleen van de leugens die men daar behandelt, ik roerde alleen de onzedelykheid van uwe vertegenwoordiging aan. Hoe zou 't wezen als ik lust had eens het *talent* en *de bekwaamheden* van al uw geachte sprekers te schatten? Dat gy, Nederlanders, by voortdoring tevreden zyt met onwaarheden, kan ik nog beter begrypen, dan dat ge niet opstaat tegen 't byna totaal gemis aan talent in uw Kamer. Leugens, ik beken dit, kunnen iets aantrekkelyks hebben, vooral wanneer de opvoeding altyd daarheen leidde. Maar eergevoel en eigenliefde moesten u aandryven om eens een ander soort van menschen naar den Haag aftevaardigen. Bedenkt toch dat de vergadering van geachte sprekers gecenseerd wordt de monsterkaart te wezen van alles wat uw land uitstekends bezit, en dat de vreemdeling – wanneer-i eens in 't hoofd kreeg achttegeven op uwe Kamers – zich al zeer spoedig de vraag zou voorleggen: zóó zyn de knapsten, wat moet ik denken van de rest?

Welke redenaars heeft uw parlement opgeleverd sedert 1816? Welke staathuishoudkundigen? Welke schryvers? Welke karakters? Welke groote mannen?

O, zeker . . . ge zult in antwoord op die vragen 'n paar namen noemen, maar ge moest u bezinnen voor ge die noemde. Dit had niet noodig moeten zyn, en 't blyft de vraag nog of ge 't recht hadt die namen te noemen, al vergaf ik u 't bezinnen.

Inderdaad, Nederlanders, òf ge telt weinig uitsteekende mannen onder u, òf ge stelt hen te hoog om ze te veroordeelen tot vyfjarigen dwangarbeid op de parlementaire galei. Maar in dit

~~~~~

geval, waar blyven ze dan? Ge kunt ze toch niet allen griffiers maken, zoo-als met SLOET geschied is, wiens onderkoninkschappelyk genie jaren lang zoo deerniswaard begraven bleef onder proces-verbalen van de zittingen der Geldersche Staten. We hebben immers maar elf provinciën in ons land.

Bedenkt toch, bid ik u, wanneer ge dan geen prys stelt op de eer en het belang van de Natie, dat ge misschien eenmaal naar den Haag zult gaan, gy of uw kinderen, en dat de mannen aan de poort u en uw familie zullen beoordeelen naar de modellen die ge jaar-in jaar-uit daarheen zondt uit uw stad. Waarachtig, men zal er u op áánzien, en 't zal u weinig baten in de opinie der tollenaars, dat ge u verschuilt achter de hoofdartikelen van uw krant die u de modellen aanprees als: „zoo byzonder achtenswaardig.”

Leugen. Dit is de naam van de ziekte, de rottende ziekte waaraan de Natie lydt. Wie naar waarheid streeft, wordt gescholden, belasterd en mishandeld. Wie zich aansluit aan 'n party die leugens uitvindt tegen-over de leugens der andere party, wordt gesteund, verheven, beloond.

Leugens ontvangt de Gouverneur-Generaal in Indië van de residenten. Leugens geeft hy den Minister. Leugens geeft deze ter herkauwing aan de Tweede-Kamer.

Leugens verspreiden de dagbladen onder hun abonnés.

Met leugens houden de partyen zich staande.

Met leugens wordt het Volk gevoed.

Leugens doen adressen teekenen.

~~~~~  
Met leugens wekt men kunstmatige agitatiën op.

Zoo waarlyk ik veel gedragen heb, ik zegge u, daar is verrotting in den Staat, en de naam van die verrotting is leugen!

Ge zoudt onrechtvaardig handelen, Nederlanders, my te vloeken om deze uitspraak. Ik heb 't recht, luid te spreken voor de waarheid waaraan ik door veel lyden verbonden ben.

En ook ware 't onbillyk my euvel te duiden dat m'n toon anders is dan de toon die aan leugens passen zou. Ge begrypt ge immers dat juist de gladde gemanierde schuifelende effenheid der *onware* woorden noodig was om u voortdurend al die onwaarheden te doen slikken als goede spyze? Ge begrypt immers dat er 'n andere taal dan de gewone noodig is, om u wakker te schudden uit uw slaperigheid? Ge begrypt immers, in één woord, dat ik niet schryven kàn als 'n ander, juist omdat ik u de waarheid zeg?

Maar wilt ge die hooren? Is 't u inderdaad om waarheid te doen?

Ik weet het niet. Jazelfs ge noopt my dikwyls daaraan te twyfelen.

Doch dit is uwe zaak. Myn zaak is u die waarheid te zeggen.

Neemt ze aan, o handeldryvende Nederlanders . . . al waar 't om de goedkoopte alleen. Ge betaalt uw leugens duur, zeer duur, en my betaalt gy niets. Dat niet-betalen moge nu oneerlyk wezen . . . de uitgestelde schuld aan my moge schandelyk vuile plekken nalaten, als gy ze in uw boeken durft doorhalen met gewetenlooze pen . . . dit doet er weinig toe. Wat men niet betaalt, is altyd goedkoop. Ik beken dan ook dat het u



~~~~~

moeielyk vallen zou my alles te betalen wat ge my schuldig zyt, ook al waart gy eerlyk genoeg om het te beproeven.

~~~~~

Waarheid? Wat is dan waarheid? Wàt is waarheid over de zaken die thans aan de orde van den dag zyn? Ik wil trachten u dit te zeggen, schoon 't me moeite kost, lezer. Herhaaldelyk heb ik u toegeroepen dat ik teksten schryf, en geen preêken. Is 't u inderdaad om waarheid te doen? Waarlyk, wezenlyk, waarachtig?

Welnu, sla deze bladen toe, leg dit kleine boekje *ongeo-*pend voor u, lees den titel op den omslag, lees . . .

Laat het boekje gesloten liggen, zeg ik u.

Lees den titel op den omslag . . . lees voort . . . lees voort tot op den naam van den edelen man die de goedheid heeft, – uit liefde tot de waarheid, hoort ge!*) – deze blaadjes uit te geven, en . . .

Weet ge nu nóg niet, lezer, wat de waarheid is?

Dan wanhoop ik aan 't slagen van elke poging om u die waarheid aan 't verstand te brengen. Dan ontken ik de oprechtheid uwer begeerte om die waarheid te weten.

Dan verklaar ik u te diep verleugend om behoefte te kennen aan waarheid, om besef te hebben van waarheid, om eer-

---

*) Aan deze brochure wedervaart de hooge eer te worden uitgegeven door denzelfden man die voor het eerst »*le Testament du Curé Meslier*» doet drukken. Ik beschouw dit als 'n gunstig *omen*.

Maar dat MESLIER wachtte tot-i dood was, voor hy de waarheid verkondigde, neem ik hem kwalyk. (1862)

~~~~~

bied te voelen voor waarheid. En als ik te-werk ging naar den indruk van 't oogeblik, dan legde ik hier de pen neêr.

Wie na 't lezen van de drie motto's op den titel, nòg niet weet wat waarheid is omtrent de zoogenaamde kwestie van den dag, kan zich de moeite van 't verder lezen sparen. Hy zoeke z'n „voorlichting” elders. Ge weet wel, waar? En als er geen krant by de hand is, dan maar in 's hemels-naam in 't byblad.

„Als ik te werk ging naar den indruk van 't oogeblik!” maar ik *ga niet* naar dien indruk te-werk. Ik ben methodischer dan er gemeend wordt door lieden die geen geestdrift begrypen zonder kortstondige naar krankzinnigheid zweemende drift van geest. Ik denk zeer lang voor ik handel, en ik overyl me zelden. Myn leven – dat één geheel is – zou dit bewyzen aan ieder die wat meer menschkunde bezat dan er noodig is tot het ontcyferen van al te dagelykse karakters.

Ik handel niet naar den inspraak van 't oogeblik, en zal dus voortgaan u zoo lankdradig en vervelend als maar eenigzins mogelyk, aan 't verstand te brengen dat:

VRYE ARBEID WENSCHELYK,

maar:

DAT DE KWESTIE OVER VRYEN ARBEID, NONSENS IS,

om daarna te besluiten met eenige toepasselyke beschouwingen, waaruit misschien zou kunnen blyken:

DAT HET NIET JUIST DE VRY-ARBEIDERS ZYN, DIE DEN JAVAAN ZULLEN OPLEIDEN TOT VRYWILLIGEN ARBEID.

~~~~~

Verleent my hiertoe . . . neen, dit hoeft niet.

~~~~~

VRYE ARBEID IS WENSCHELYK. Staat me by, alle goede geesten van kansel en balie! Helpt me met uwe verrukkelyke bewysvoeringen en lankzinnigheden, gy allen die ooit middel vindt om 't *mur-mitoyen* te begraven onder pleitredenen van zeven uren gaans!

Staat me ter-zy, redenaars in de afschaffings-genootschappen, die 'n heelen avend kunt vullen met het betoog dat het beter is nuchter dan dronken te zyn! Helpt me, gy allen die de kunst verstaat veel woorden te wyden aan weinig zaaks . . . steunt me, redt me, staat me by!

Geeft me 'n adjektief by elk substantief.

Geeft me 'n bywoord by elk adjektief. En by elk werkwoord, 'n bywoord.

Blaast me lange volzinnen in 't oor, overal waar de korte te duidelyk zouden wezen voor 't begrip.

Overlaadt my met uw nogtans, uw niettemins, uw hoezeers en uw niettegenstaandighedens.

Geeft my de kracht om tot *a* te zeggen: o, gy eerste der vierentwintig letteren! Het talent, om dertienmaal achtereen 'tzelfde te betuigen met andere woorden.

Gy vooral, VAN DER PALM, gy vooral, sta me by! Gy die in uw diepzinnige uitlegging der nog diepzinniger Schrift, den Volke hebt meêgedeeld dat er onder 't woord „bedden” moest verstaan worden: groote bedden en kleine bedden.*)

---

*) Zie z'n aantekeningen op den Bybel. (1862)

~~~~~

Tot u vooral wend ik my, prins der preëkers, tot u wend ik my om hulp. Want zie, ook *ik* ga eens 'n preek maken. Men wil dit zoo. Uw voorbeeld richte my . . . uw kracht sterke my . . . uw geest beziele my . . . dat hoop ik!

En gy die me hoort, vergeeft dat ik niet terstond my verheffen kan tot de hoogte dergenen die levenslang zich toelegden op lankheid en overbodigheid.

Bedenkt, bid ik u, dat ik my altyd bezig-hield met kort en goed te zeggen wat er te zeggen viel, en dat men niet openmaal meester worden kan in alle kunsten.

Ik begin tegen m'n gewoonte met 'n *captatio benevolentiae*: ik beken schuld. Reeds veel vroeger had ik my moeten toeleggen op de nooit genoeg te waarderen handigheid, de waarheid vervelend te maken opdat ze u zou aanstaan. Ja daarin beken ik schuld. Ik beloof beterschap . . . en tot bewys: ziet hier!

VRYE ARBEID IS WENSCHELYK.

Om dit te bewyzen, waarde hoorders, zal ik beginnen met te zeggen dat het niet waar is. En ik heb nòg 'n confidentie te doen. Ik zeide u zoo-even dat ik methodisch was, en lang nadacht voor ik handelde of sprak . . . welnu, ook dit is niet waar. Vrye-arbeid is *niet* wenschelyk, en ik ben *niet* methodisch. Wat ik heden zeg, trek ik morgen in. Ik bestryd vandaag de stelling die 'k gister opstelselde. Ik moet dit nu wel erkennen, wyl ik *voor ruim twee jaren* de domheid gehad heb openlyk te verklaren dat Vrye-arbeid 'n goede zaak was. Natuurlyk zag ik deze inconsequentie liever bedekt met den mantel der vergetelheid, maar ik vrees dat dit niet gelukken zou, omdat een uwer misschien in 't bezit is van 'n exemplaar der

~~~~~  
*Amsterdamsche Courant van 9 December 1859 N<sup>o</sup>. 294 (avend-  
 editie) waar we – met gepasten eerbied – o. a. het volgende lezen:*

»De vraag van den dag is: *vrye-arbeid* of *gedwongen* arbeid.

De theoristen – ik neem aan dat zy allen eerlyk zyn, en dat hun halzen geen schaafmerk dragen van 't systeemjuk – de theoristen kunnen met den besten wil onmogelyk zonder de hulp van personen als STOLTE\*) die zaak beoordeelen. Zy kunnen betoogen, bewyzen zelfs, dat Vrye-arbeid beter is, zedelyker, meer kans aanbiedt op welvaart . . .

Gewis! Maar . . . wie twyfelt daaraan?

Wie twyfelt er aan, of absentie van roof, moord, diefstal, echtbreuk, luiheid, wenschelyk ware?

Wie twyfelt er aan, of het *goede* beter is dan het *kwade*?

Maar die vragen zyn *oiseus*.

De vraag is niet: wat hier het betere zy? De vraag is: of het betere kan bereikt worden? En, zoo ja, langs welken weg?"

Helaas, zoo schreef ik voor ruim twee jaren! En wat het ergste is, m'n naam staat er onder. O, had ik toen kunnen voorzien dat de eischen des oogenblyks my in Januari 1862 zouden dwingen tot de verklaring – en 't bewys – dat vrywillige arbeid *niet* wenschelyk, dat ze integendeel onaangenaam is, nadeelig, onzedelyk, onvoordeelig en verfoeilyk . . . o had ik . . .

Maar naklagen baat niet. Het staat er nu eenmaal. Zou ik kunnen beweren dat er tekstvervalsching plaats had? Of dat

---

\*) Voor hen die zoo gaarne my willen doen doorgaan voor een opposant *quand même*, voor een wargeest, voor een afbreker, moet het lastig wezen te ontwaren dat ik, nu reeds meer dan twee jaren geleden, na den dood van den heer STOLTE, van een *behouder* dus, de verkiezing heb aangeraden van iemand in *zynen* geest. (1862)

~~~~~

de redaktie der *Amsterdamsche Courant* m'n schrift, m'n styl had nagebootst . . . neen, dit kan niet. En bovendien, dan had ik vroeger moeten protesteeren tegen de onzinnige kettery die daar te lezen staat, met m'n naam er onder in volle letters.

Neen, geen omwegen! Ik *heb* 't gezegd. Ik *heb* verklaard dat vrywillige arbeid beter is dan gedwongen werk. Daaraan is niets te veranderen. Maar *nu* trek ik die dwaling in, en beweer dat niets schandelyker en nadeeliger is dan vrywillige arbeid.

„En hoe zyt ge geraakt tot deze nieuwe overtuiging?” zal men vragen . . . naar ik hoop. Want, als men 't niet vraagt, zou 't den schyn hebben als-of m'n preêk den hoorder evenzeer verveelde als myzelf.

Hoe ik daartoe gekomen ben? Zeer eenvoudig. Neen, neen . . . om godswil, vergeef me, niet eenvoudig! Ik vergat daar dat eenvoud m'n kerk leegschrikt, en dat alleen omslag gewild is. Volstrekt niet eenvoudig dus. Op zeer ingewikkelde wyze ben ik genezen van m'n dwaling, en wel . . . raadt eens door wien? Door kleinen MAX.

Dat kind is goed en zacht en gehoorzaam. O, ik vrees hy is àl te goed, àl te zacht! En, hoorders, als uw kinderen op hun ouders gelyken, dan zal myn kind ter-zyner-tyd de straffe dragen die de wereld toepast op goedheid, om wraak te nemen over 't verschil.

Hoe dit zy, hy is willig en gehoorzaam. De kleine plichten die z'n leeftyd hem oplegt, vervult hy gaarne. Zelden of nooit behoeft men hem iets te bevelen. In één woord, tot-nog-toe arbeidde hy geheel en al *vrywillig*.

~~~~~

Voor eenige dagen sloeg het uur waarop hy gewoonlyk door z'n moeder wordt ter ruste gelegd. In-plaats van als altyd op dat uur z'n speelgoed wegtebergen, zich uittekleeden en ons goeden-nacht te wenschen, kwam hy tot me, en zei:

– Papa, ik heb 'n idee!

Ik schrikte.

– Arme jongen, dit moet niet dikwyls gebeuren. Het zou je hinderen in de wereld. Wat is het?

– Wel, 't is tyd om te slapen . . .

– Is dit je idee?

– Neen, luister! Toen 't gister bedtyd was, heb ik me terstond gereed gemaakt, en u vrolyk goeden nacht gewenscht. Ge hebt me vriendelyk geantwoord, my opgenomen, naar-achter gedragen, neêrgelegd, toegedekt, en toen ge met moeder de kamer verliet, was uw laatste woord, zoo-als altyd: goeden nacht, beste jongen . . .

– Zeker, dit alles is waar, en moeder zei dat ook, en jyzelf hebt ons vriendelyk nageroepen: goeden nacht! Is dit dan zoo verkeerd? Wat wilde je anders? Heb je daarna niet goed geslapen?

– Ik heb goed geslapen, maar . . . die manier van naar bed gaan, deugt niet. De werkster heeft 'n zoontje zoo oud als ik, en ik heb gehoord dat dit jongetje s'avends niet naar bed wil. Dan moet z'n moeder hem door slaag dwingen. Beste lieve papa, ik ben toch niet minder dan 't kind van die werkster! Wilt ge my ook dwingen om naar-bed te gaan?

~~~~~

– Maar kind, hoe kan ik je dwingen tot iets wat je doet zonder dwang?

– O, heel gemakkelyk. Ik zal niet willen.

Ik beken dat ik 't kind niet begreep, maar dewyl ik zoo dikwyls genoodzaakt ben hem sommige genoegens te ontzeggen besloot ik ditmaal aan z'n verlangen te voldoen. En het doet me nu genoeg toegegeven te hebben in 'n wensch die:

1°. het kind gelukkig maakt;

2°. 'n aangename afwisseling teweegbrengt in m'n huiselyk leven, en

3°. my genezen heeft van de dwaling dat vrywillige arbeid 'n wenschelyke zaak is, zoo als ik twee jaar geleden meende.

Na dien tyd namelyk gaat m'n kind nooit dan gedwongen te-bed. Ik sla en mishandel hem, eerst om hem te ontdoen van de goedaardige gedweeheid die hem zou te-bed dryven ook zonder slaag, en daarna mishandel ik hem nog-eens om hem te dwingen tot naar-bed gaan. En meer nog. Ik pas die mishandeling toe op alles wat er voorkomt. Ik maak hem al zyn plichtjes zóó onsmakelyk, dat-i de vervulling weigert, om daarna hem tot die vervulling te dwingen door mishandeling. Alle vrywilligheid ten goede wordt uitgeroeid, en ik heb de aangename voldoening dat m'n kleine jongen, die vroeger op vervelend eenvoudige wyze deed wat-i doen moest, nu tot niets kan gebracht worden dan langs den allerverrukkelyksten omweg van honger en slaag.

Men heeft geen begrip van de strelende verpoozing die deze stryd tegen den vryen wil my verschaft. Gisteren nog:

– Wat doe je daar, MAX?

– Papa . . . ik heb . . .

- Zeg op . . . spreek . . . wat deed je daar?
- Papa . . . ik heb . . . adem gehaald?
- Waarom deed je dit, ongelukkig kind?
- Papa . . . ik deed het . . . omdat . . . omdat . . .
- Je deed het zeker omdat je 't *wilde*?
- Ach ja, Papa!

– Vervloekte erfzondige verdorvenheid! Terug dien adem, terug, zeg ik je . . . terstond . . . oogenblikkelyk! Ik zal je leeren ademen uit vryen wil!

Daarop sloeg ik hem tot z'n longen waren teruggebracht in *statu quo ante*. En vervolgens:

– Haal *nu* adem omdat *ik* het je gelast! Maar, zei ik er fluisterend by, gehoorzaam niet terstond.

Het kind begreep me volkomen, en weigerde adem te halen, voor ik het daartoe gedwongen had door 'n flinke herhaling van straf.

Nu valt-i by-den-dag af, als iemand die op 'n ministeriële beschikking zit te wachten. Hy smelt weg, en vergaat als kamfer. Z'n lastige vrolykheid is geknakt. Het eenige wat-i nog van-tyd tot-tyd vrywillig doet, is schreien en zuchten. Ik zal hem gelasten zich ook deze uitspanningen te ontzeggen, zoolang ik ze hem niet uitdrukkelyk voorschryf.

Maar, zegt men misschien, dit zyn slechts huiselyke zaken. Nu ja! Doch even als NEWTON uit het vallen van 'n appel, tot de wet besloot, die 't Heelal regeert, besluit ik tot de noodzakelykheid eener algemeene dwangwet uit de opmerkingen die ik maak in myn gezin.

~~~~~

Vergunt my u al terstond mede te deelen hoe ik getracht heb de manier, die sedert eenige dagen myn huis tot 'n waar paradys maakt, op de algemeene zaak toetepassen.

Ik ben zeer bevriend met een agent van politie, die in z'n leêgen tyd wysgeer is. Dezen heb ik myn stelsel uitgelegd, en hy begreep het terstond, omdat ik een oogenblik had waargenomen van leêgen tyd. Niet alleen begreep-i my, maar reeds den volgenden dag paste hy m'n heerlyke uitvinding toe. Ziet hier, geachte hoorders, een extract uit zyn dagboek:

Brussel, 12 Januari. De persoon A. van de trottoir gegooïd, om daarna hem te dwingen op de trottoir terug te gaan.

De huisvrouw van B. uit hare woning gehaald, en haar daarheen teruggebracht. Drie uren geschilderd voor de deur van 't gemeenschappelyk domicilie, om ze te dwingen t' huis te blyven.

Zy beweerde dat ze er niet aan dacht om uit te gaan, maar van dien vryen wil heb ik 'n afkeer.

Een koetsier gelast z'n paard aantedryven tot hollen, om hem dat te verbieden.

Eenige faro-drinkers die voor bezetten tyd de estaminet wilden verlaten, daarin opgesloten tot middernacht, en ze daarna gedwongen naar huistegaan.

Iemand die zich verstoutte rustig by den weg te gaan, met stokslagen gemoveerd tot onrust, en hem daarop gearresteerd als schuldig aan rustverstoring.

Zoo-ver 't dagboekje van m'n vriend den wysgeer-agent van policie. Maar er is meer.

Ge weet nog niet ten-halve, beste hoorders, hoe diep myne

~~~~~  
ontdekking over de wenschelykheid van dwang, ingrypt in de belangen van stad, land, werelddeel en heelal.

Ik zal 't laatst het eerst nemen, dan zult ge ook al 't andere wel gelooven.

't Heelal . . . zeker! Hebt ge er wel eens aan gedacht, hoor- ders, hoe schandelyk het is voor ons allen dat de zon geheel vrywillig stilstaat, en dat de aarde, die kleine eigenwyze aarde maar altyd-door in de rondte draait, zonder dat wy haar dat bevolen hebben?

Ziedaar nu de gevolgen van onze berispelyke onachtzaamheid. Maar beter ten-halve gekeerd dan geheel gedwaald. We zullen die zon dwingen tot *stilstaan*. Niets is gemakkelyker. Men geve haar een Tweede-Kamer als de onze, dan sta ik borg dat ze geen stap van de plaats komt. En de aarde die zich, wie weet hoe lang al, met aanmatigende eigenwilligheid veroorlooft te draaien tot haar eigen genoegen, wy zullen haar *dwingen* tot draaien. Om al deze verbeteringen intevoeren, wacht ik slechts op het ééne vaste punt dat ARCHIMEDES gezocht heeft, en . . . ik be- loof u 'n heerlyke toekomst.

Alles zal gedwongen zyn. Door dwang zal 't kind z'n ouders beminnen. Door dwang zult ge spreken, zwygen, staan, lig- gen, loopen, slapen, eten, geldwinnen. Dwang zal heerschen in de natuur, in den staat, in uw huis, aan uw sponde. Al wat kwaad is zal *niet* zyn, omdat al 't goede dwang zal wezen.

Heerlyke, heilige, goddelyke *dwang*!

Ook de Javaan zal *gedwongen* worden het goede te doen, dat is: te arbeiden . . .

„Maar eilieve, roept hier toch naar ik hoop de lezer uit,

~~~~~

dit alles is . . . absurd, ongerymd, dwaas, krankzinnig en nog
meer . . .

Juist!

WAT TE BEWYZEN WAS . . . geachte hoorders!

~~~~~

Ik kan overgaan tot het tweede gedeelte van m'n preêk.

DE KWESTIE OVER VRYEN ARBEID IS NONSENS.

Ge hebt gezien, hoorders, hoe moeielyk 't my viel u te bewyzen dat *vrywillige arbeid wenschelyk* was. Ik heb daartoe 'n aaneenschakeling van zotternyen noodig gehad. De keuze myner bewysvoering stond niet aan my. *Myn* smaak zou me niet leiden tot zooveel omhaal by 't bewys eener waarheid die zóó voor de hand ligt, dat ik niet dan met weêrzin ben overgegaan tot 'n betoog – en welk betoog! – dat ge *my* hadt moeten sparen, maar dat *ik* niet sparen mocht aan u, die naar 't schynt niet in staat zyt iets te bevatten dat wordt voorgedragen met eenvoudigheid. Ik verklaar u dat *ik* heel graag 't Heelal met rust zou gelaten hebben, en m'n vriend den politie-agent ook. Wat m'n besten kleinen jongen aangaat, ik verzeker u dat ik hem volstrekt niet sla. Ik moet deze verzekering wel uitdrukelyk geven aan 'n publiek dat „onzedelykheid” heeft weten optedelfen uit de *Minnebrieven*, en dat daarin heeft gevonden: *eene aansporing aan 't Volk om horlogies te stelen.**)

---

*) Dit wordt inderdaad gezegd in een Haagsch krantje. Den naam van 't blad weet ik niet. Het is dezelfde courant die m'n heele rede-neering over 't cyfer van wat er wordt gestolen onder één Gouverneur-Generaal die zyn plicht niet doet, zoo triumfantelyk omver gooit met 'n paar regeltjes. Hoe die krant over logica denkt, gaat me niet aan. Maar gissende dat sommigen – velen misschien – evenals die krant meenen dat ik overdreef, omdat ze belang hebben by die meening, verbind ik my op die zaak terugtekomen. En met genoeg. (1862)

~~~~~

't Is 'n ondankbaar werk voor u te schryven, Nederlanders. Of ik goed *schryf*, weet ik niet. En dit scheelt me ook weinig. Maar dat *gy* niet *lezen* kunt, is zeker. En dat ge – hoe gebrekkig dan ook – lezen *zult* wat ik schryf, is ook waar. Beproof eens neen te zeggen.

Maar, zeer geachte hoorders, dit is 'n parenthesis die ik u verzoek niet te verstaan. Verbeeldt u daartoe dat ge in de Tweede-Kamer zyt, dan zal 't wel wennen.

Ik heb u dan in 't eerste deel myner rede, op *uwe* wyze – nog eens: niet op *myne* wyze – aangetoond dat *vrye wil beter is dan dwang*. Ik verzoek nu, eens-voor-al, dit punt als afgehandeld te mogen beschouwen.

We zyn genaderd tot het tweede deel myner rede, waarin ik zal trachten te betoogen: dat de kwestie over VRYEN WIL om te arbeiden . . . NONSENS is.

Ik vraag vergunning hier te supprimeeren wat er zou te zeggen vallen over den oorsprong van den arbeid. Ook zal ik den zondvloed overslaan, en zelfs my onthouden van onderzoek naar den Sanskritschen wortel van 't woord *non-sens*, dat zeer oud schynt te wezen. In 't kort, ik doe afstand van alle gewone hulpmiddelen om u te boeien en te overtuigen. Wanneer ik dus in 't tweede deel myner rede u minder verveel dan gevorderd wordt door deftigheid, gewoonte en smaak, bedenkt dan dat ik ruimte van plaats en tyd moet overhouden voor de „eenige beschouwingen” van m'n derde deel, die misschien zullen aantoonen dat er nog-al verschil van beteekenis bestaat tusschen „vrywilligheid” en „particuliere ondernemingen.”

Na alles wat ik onlangs in het eerste gedeelte dezer brochure

~~~~~

te kennen gaf, zou 'k dit heele middelstuk myner preêk kunnen overslaan, of wel het inkrimpen tot deze eenvoudige opmerking: daar ge nu eindelyk met my eens zyt dat *vrywilligheid* beter is dan *dwang*, begrypt ge dat het redeneeren over de vraag:

„OF ER MOET BEPAALD WORDEN DAT DE JAVAAN VOORTAAN DIE VRYWILLIGHEID ZAL BEZITTEN?”

gevoeglyk zou kunnen worden gerelegeerd naar de duitenplaateryen van den dag.

Maar zie, dan was m'n preêk te kort. ERASMUS heeft u geprezen, hoorders, uit dankbaarheid misschien voor uw smaak in lankdradige betoogen. Want hy was meester in de vrye kunsten, en zulke menschen hebben dikwyls behoefte aan *débouché* voor lange redevoeringen.

Ik ben meester in geen enkele kunst. Maar op de welsprekendheid leg ik me toe, dit ziet ge.

We zullen dus maar weêr beginnen met de bewering dat niets nuttiger is, niets billyker, niets waardiger, niets zielverheffender dan vaststellen *by de wet*, dat de Javaan arbeiden zal uit vryen wil.

Ik beveel myne opmerkingen hieromtrent dringend aan in de attentie van Volksvertegenwoordigers die verlegen zyn om een *speech*. Men zal zien dat myne stelling in nauw verband staat met . . . *alles* – meer kan men niet verlangen – en dat ze gelegenheid biedt tot uitweidingen die 't geduld zouden vermoeien van den trouwsten hoorder, den yverigsten slaper in welke kerk ge maar verkiest.

Vrye wil tot arbeid is „iets goeds”.

~~~~~  
Het is goed, wenschelyk, nuttig, enz. „iets goeds” vaststellen by de wet.

’t Is dus goed, wenschelyk, nuttig, enz. by de wet vaststellen dat de Javaan vrywillig zal arbeiden.

En nu de algemeene conclusie, die ik ’t eerst zal behandelen om daarna terug te komen op de byzondere:

’t Is goed, wenschelyk, nuttig, enz. „al *wat goed is*” vaststellen by de wet.

Leent me daartoe . . . neen, dat hoeft weêr niet. Leent me niets.

Gierig, hebzuchtig, belangzoekend, was ik nooit. Of ’t by ’n wet bepaald was, weet ik niet, maar als ik wat had, gaf ik gaarne. Welnu, hoorders, heden geef ik aan alle tegenwoordige en toekomstige Volksvertegenwoordigers de schema’s voor de redevoeringen, die zy zullen te houden hebben over alle voorgestelde wetten die het Volk . . . wat zeg ik . . . die de heele Natuur zullen dwingen tot „iets goeds”.

Ziehier hoe men zal kunnen spreken:

„Hoe, myne heeren, hoe . . . zouden we weigeren den minister te steunen – voor wien ik persoonlyk de meeste achting heb, doch met wien ik niet in de minste relatie sta, want by my op ’t dorp trouwen wy altyd onder elkaar – zouden we hem onze hulp ontzeggen, nu hy ons de vrucht voorlegt van zyn nachtwaken? Mogen wy – wy die ’t Nederlandsche Volk vertegenwoordigen – *mogen* wy het eenige redmiddel van-de-hand wyzen, dat den beklemde Staat zal verlossen uit de geweldig-innypende, dooréén-beroerende, van-uit-elkander-gescheurde, tegen-opgeslingerde . . . (*niet hoorbaar*). Daar liggen zy, de treurige slachtoffers van ’t misbruik. Loeiende, brullende, schoppende, oogverdraaiende, liggen zy daar. Ik zeg dat ze daar liggen . . . (*niet hoorbaar*). De voorgestelde wet is het heil van den Staat, myne heeren! Ik zeg dat de Staat . . . (*niet hoorbaar*).

~~~~~

Doch ik zal niet toegeven in de aandoeningen die my overstelpen. Met kalmte en waardigheid zal ik trachten de zaken te ontwikkelen. En, myne heeren, als 't hier-en-daar mocht schynen, myne heeren, dat ik spreek in het belang der party waartoe ik de eer heb te behooren, myne heeren (*hier moet de spreker links buigen, na rechts ook, en naar 't midden ook*) dan, myne heeren . . . (*niet hoorbaar*)

De zaak is zakelyk deze, myne heeren. De zaak is, ons goed voorstellen wat de zaak was, wat de zaak is, wat de zaak wezen kon, en wat de zaak worden zal, als de zaak die we thans behandelen door 'n wet zal zyn vastgesteld. Dit is de zaak, myne heeren!

De veestapel, myne heeren, ik zeg dit uit diepe overtuiging, en niet dan na lang daarmee te hebben omgegaan, de veestapel . . . (*niet hoorbaar*). Ik zeg: zonder koeien geen melk. Zonder vee, geen vleesch. En dat vee . . . (*niet hoorbaar*) zoover ik de eer heb het te vertegenwoordigen, myne heeren, is geloovig, godsdienstig, gehecht aan den roem en de bezittingen zyner voorvaderen, myne heeren! Daarom . . . (*niet hoorbaar*) wat zegt de voorgestelde wet? Laat ons haar bedaard lezen, zonder verhitting, zonder partygeest . . . kalmte, myne heeren, kalmte! Wat zegt de wet? Ziehier:

„Eenig Artikel. Alles gehoord en gelezen, is verstaan te bepalen dat voortaan elk rund tweemaal zal worden geslacht en opgegeten voor 't dood is.

Onze Ministers zyn belast met de uitvoering.”

Zóó zegt de wet, myne heeren! En gy zoudt die wet, die heerlyke onvolprezen wet afkeuren? Ge zoudt . . . maar neen . . . ik verwacht iets anders van uw vaderlandschliefde. Ik heb gesproken met overtuiging. Mocht ik hier-of-daar, in 't vuur der improvisatie, iemand hebben gekrenkt of beledigd, ik vraag daarvoor versoening, myne heeren! Ik verzeker al de heeren in 't algemeen van m'n zeer byzondere hoogachting, en hiermede . . . ik heb gezegd!”

Anders:

„Ik zou het woord niet hebben gevraagd, myne heeren, dewyl de behandelde zaak geheel-en-al buiten myn werkkring ligt, wanneer ik

~~~~~

my niet verplicht voelde ernstig te protesteeren tegen de insinuatien die er misschien zouden kunnen gelegen hebben in de woorden van den geachten spreker uit X. wiens doorwrochte redevoering ik niet heb kunnen verstaan. De heilige zaak die ik op my nam – in onze sociëteit *De Gezelligheid* – toen al de leden . . . toen al de Kiezers my de belangen opdroegen van ons distrikt, verbindt my tot de verklaring dat ik niets toestem van wat er in die redevoering misschien stuitends of onaangenaams mocht voorkomen voor de leden der . . . voor de Kiezers van myn distrikt. Ik behoud my 't recht voor, hierop terugtekomen, zoodra ik wellicht te-eeniger-tyd zal mogen vernemen wat de spreker uit X. – wien ik persoonlyk de meeste achting toedraag – eigenlyk gezegd heeft.

En, myne heeren, wat de voorgestelde wet aangaat, met het oog op de heilige afspraken die ik maakte met den kruienier op ons dorp, verklaar ik plechtig, vóór die wet te zullen stemmen, zoodra de Regeering kan goedvinden het getal *avatara's* van onze geachte runderen te bepalen op drie.

Myn geweten schryft me dit amendement gebiedend voor, en de concierge – voor wien ik persoonlyk de grootste achting heb – zal iets in dien smaak deponeren op 't bureau.”

Anders:

„Het *goede*, myne heeren! By ons in den achterhoek – het zy gezegd zonder den minsten blaam te willen werpen op andere hoeken – by ons leven wy voor 't goede. De voorgestelde wet is door al m'n Kiezers, wat de strekking aangaat, met genoegen vernomen. En ikzelf zou daarmede instemmen, wanneer ik niet de eer had (*hier moet de spreker buigen naar de rechterzy, en naar de linkerzy, en naar 't midden*) wanneer ik niet, zoo als ik de eer had te zeggen, de eer had lid te zyn van deze Kamer, welker leden ik allen persoonlyk de meeste achting toedraag.

De zaak is deze, myne heeren!

Wat zegt de wet die ons wordt voorgelegd door den tegenwoordigen minister, wien ik persoonlyk de meeste achting toedraag? Die wet zegt:

„gehoord enz.”

„te bepalen dat alles goed zal zyn.”

En, myne heeren, de ministers moeten dat uitvoeren. Nog-eens, myne heeren, al m'n Kiezers – en zelfs de kastelein van onze sociëteit, 'n man van zaken! – al m'n Kiezers keuren de strekking van die wet goed. Maar, myne heeren, ikzelf als lid van deze Kamer, welker leden ik allen persoonlijk de meeste achting toedraag, ikzelf stem tegen de redactie. Immers zoodra eens-voor-altyd *al 't goede* zal vastgesteld wezen, zoodra eens-vooral de ministers zullen belast zyn met de uitvoering van *alles goeds*, zullen er geen latere wetten meer noodig zyn. En, myne heeren, met de hand op m'n mandaat, met het oog op den zetel des voorzitters, met den mond geopend als tot het doen eener vernietigende, verpletterende, tegenzelfmoord-waarschuwende vraag, voel ik me verplicht u voortehouden:

Waar blyven wy dan?

(*Eenig poozen. Aandoening. Beweging.
Ontsteltenis en suikerwater*).

Vergeeft me, myne heeren, 't onwillekeurig afbreken myner rede. Men is lid van de Kamer, ja, maar men is ook mensch. Ik zal voortgaan. Ik zal trachten m'n hartstochten te betomen naar behooren. Ik zal gebruik maken van 't voorschrift diens grooten meesters in de redeneerkunst, die den redenaar tot eersten plicht maakt niet te schreien onder 't spreken, en ik zal u, zonder tranen, maar even bewogen alsóf ik schreide, nogmaals vragen:

Waar blyven wy dan?

Ja, ik vraag u, Leden van deze Kamer, die ik allen persoonlijk zoo byzonder hoogacht, wanneer eens-vooral het *goede . . . àl het goede . . .* niets dan 't *goede*, ware vastgesteld by de wet . . . ik vraag het u in 's hemelsnaam:

Waar blyven wy dan?

(*Indruk. Verpoozing. Rumoer. De spreker geeft 'n teeken aan de „jufvrouw” op de tribune, die hy 'n kaartje gaf onder verband van flauwvallen. Ze valt flauw. Opschudding. De „Jufvrouw” is weggebracht door twee knechts, voor wie ze persoonlijk de meeste achting heeft. De spreker gaat voort met wat hols in de stem.*)

~~~~~

Waar blyven wy dan? Ik heb persoonlyk de meeste achting voor al de leden, maar ik durf, ja, ik moet hun ernstig, plechtig – en deze keer zelfs kort en goed – afvragen: waar ze blyven zouden?

Gy, geacht medelid uit Z . . . waar zoudt gy blyven? Zou men op uw dorp genoeg sceppe in uw omgang, nadat ge hier finaal hebt afgeleerd verstaanbaar te spreken?

Gy, even-geacht medelid uit Y . . . denkt ge dat de opzieners uwer fabriek u zouden verstaan, begrypen, gehoorzamen, nadat ge u in deze eerbiedwaardige vergadering met zooveel succes hebt geoefend in onbegrypelykheid?

En gy, nog geachter medelid uit X. – dit zy gezegd zonder de minste bedoeling om mindere achting uittedrukken voor de andere leden, die ik, ieder voor zich, nog meer acht dan ik al de anderen te-zamen acht – gy, boven allen geacht lid uit X., meent ge dat uw vrouw die met PRUD'HOMME uw verkiezing den eeresabel van haar hart noemde, meent ge dat zy u by ongekozen terugkeer, zou tegenwalmen met de vrouwenziel-kenmerkende juichtoonen die geschreven staan in 't vrouwen-onderdanigheid-voorschryvend artikel des burgerlyken wetboeks? Meent ge dat de herboren onderdanigheid – herboren op den oogenblik uwer roemryke apothéose in de *Gezelligheid* – meent ge dat die herboring niet zou neêrvallen, in-eenzakken, vervlieg en verdampen, zoodra ze in u omarmen moest een aan 't strand gespoeld, gebersten, bedorven, gespleten, vergaan, geknakt, gescheurd, bemorst, kleurloos, vormloozig, onbruikbaar, stuk houts, dat deel-maakte van 't verongelukt vaartuig onzes dierbaren parlaments, voor welks leden ik persoonlyk de meeste achting gevoel?

Meent gy, geachte spreker uit X., dat de kinderen in uwe stad, en de dochteren van de arbeiders uwer stokeryen, uwer spinneryen, uwer bouwlanden en uwer branderyen, meent ge dat die allen u zullen te-gemoetstroomen met zoetgalmend gejuich? Meent ge dat de turfdragers ten-uwent de paarden zullen afspannen van uw wagen, als ge ongekamerd terugkeert? Denkt ge dat de notaris en de ontvanger u 'n feest zullen aanbieden, 'n feest met schildpadsoep, met toasten en leve-de-konings, alsof gyzelfde koning waart? Denkt ge dat één boer u zal toeroepen: „gnaevend samen” als-i weet dat ge door de thans voorgestelde wet zyt veroordeeld tot overbodigheid?

~~~~~

Meent ge dat de burgemeester u de vuurtest zal reiken voor uw pyp, als die pyp in treurige kamerloosheid niet meer branden mag tot heil van 't vaderland? Meent gy in 't eind . . . doch wat behoef ik verder te vragen, geacht lid uit X . . . ik zie dat gy getroffen zyt. Ik zie dat m'n rede uit het hart is gegaan tot het hart, en ik zal de fyngvoeligheid der vergadering – welker leden ik allen persoonlyk de meeste achting toedraag – de yselykheden sparen der schildering van 't lot dat ons allen wacht . . . wanneer de voorgestelde wet mocht tot-stand komen.

Maar, zeer geachte leden, het is niet de *strekking* dezer wet, het is de gebrekkige *redaktie* die over ons al de ellende zou uitstrooien waarop ik nu nog slechts ter-loops geweest heb, doch die my stof geven zou tot 'n redevoering, nog langer dan die andere . . . die ge nooit kunt vergeten omdat gy ze nooit hebt gehoord.

De *redaktie* deugt niet, myne heeren! Al m'n kiezers zyn 't hierover eens. En zelfs onze kastelein . . . (*onhoorbaar*). Wel moet al het goede worden *vastgesteld by de wet*, maar, myne heeren zeer geachte medeleden, dit moet niet geschieden by ééne wet!

Juicht, geachte medeleden uit X, uit Y en uit Z . . . juicht. Schryft aan uw vrouwen, boeren, arbeiders, kiezers en medeleden van alle mogelyke *Gezelligheden*: al het „goede” zal worden vastgesteld by de wet, en tóch zal er altyd 'n parlement noodig zyn, tóch zal er, altyd-door, behoefte wezen aan nieuwe wetten.

De aantoning hiervan, myne Heeren, zal me stof geven tot het tweede deel myner redevoering.

(*Verbazing en suikerwater.*)

Ja, al „het goede” zal worden bepaald, vastgesteld, geschapen door de wet! Maar, zeer geachte leden, dat alles moet niet geschieden door ééne wet.

De thans voorgestelde getuigt van eene onvergeeflyke, in bureau-mannen onbegrypelyke – en, ik moet dit erkennen, zeer ongewone – kortheid. Ze moet worden afgestemd, doch onder uitdrukkelyke verklaring dat de Kamer zich geheel-en-al verenigt met het principe des Ministers, voor wien de Leden der Kamer persoonlyk de meest mogelyke achting koesteren. Vervolgens behooren wy dien Minis-

~~~~~

ter – ditmaal onder betuiging onzer zeer byzondere achting – in overweging te geven, het „goede” te verdeelen in zooveel onderdeelen als eenigszins mogelyk is, om dan voor elk onderdeel een nieuwe op-zichzelf-staande wet ter tafel te brengen.

Ziedaar, geachte medeleden, de oplossing van het vraagstuk, hoe wy al het „goede” kunnen vaststellen by de wet, en toch altyd-door behoefte blyven houden aan nieuwe wetten, dat is: aan geachte leden van dit parlement.

(Hier wenkt de spreker naar de tribune. Gejuich op de tribune.)

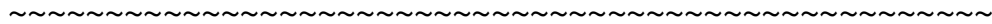
Wat my betreft, myne heeren zeer geachte medeleden, ik wil toonen dat ik ’n man van zaken ben, ’n vyand van holle teoriën, en ’n vurig aanhanger tevens van onze gezegende grondwet, het kostbaar instrument dat aan ’n zeventigtal ingezetenen, die wellicht anders voor ’n groot deel niets zouden wezen, den schyn waarborgt dat ze iets zyn.

Ja, myne heeren, dit wil ik u toonen. Ofschoon ik eigenlyk kapitalist van beroep, en dus niet gewoon ben my intelaten met het oplossen van moeielyke vraagstukken, heb ik den weinigen tyd dien myn bedryvige werkkring my overlaat, benuttigd om ’n twintigtal wetten uittedenken, die alle het „goede” bevorderen, wat zeg ik, die het „goede” vaststellen. ’t Spreekt vanzelf, myne heeren, dat er nog meer te maken zyn . . . dat is ’t voornaamste! Schryft gerust naar huis, dat het onderwerp niet Kamer-vernietigend uitgeput is. Volstrekt niet! Onze kastelein . . .

(Hier behoort de spreker te hoesten. Hy haalt ’n rol uit den zak, en leest:)

Eerste wet. Alle jonge dochters zullen, te beginnen met . . . gy begrypt toch, myne heeren, dat de tyd van ingang afhangt van ’t oogenblik waarop de wet behandeld wordt? Ook verzoek ik versoond te mogen blyven van de herhaling der clause dat de Ministers zullen zorg-dragen voor de uitvoering. Eens-voor-altyd, de Ministers voeren alles uit. Alle jonge dochters dan, zullen voortaan zachtmoedig zyn, geduldig, inschikkelyk, tevreden en schoon.

Nota van toelichting. *Ik heb er niet tegen, deze wet te split-*

sen in zooveel deelen als er deugden kunnen bedacht worden. Mocht men overigens nog bovendien verkiezen afzonderlyke wetten te maken voor de blonde, voor de bruine, voor de onzekerharige, 't is my wel. Nog 'n andere, zeer nuttige splitsing is mogelyk. Men kan de meisjes verdeelen naar provinciën, naar steden, dorpen, gehuchten, huisgezinnen, naar geboorte-dagen of uren, naar hebbelykheden of godsdienstige en andere meeningen, jazelfs men zou elke jonkvrouw tot het onderwerp kunnen maken van zooveel wetten als er hoedanigheden bestaan. Ik gis, maar hiervan ben ik niet zeker, dat die hoedanigheden nog zouden kunnen worden gesplitst in onder-hoedanigheden. Hoe dit zy, men ziet dat myn denkbeeld over de verdeeling van „het goede” onuitputtelyk vruchtbaar is. Ik verzoek de heeren dit naar-huis te schryven.

Tweede wet. Er zal geen hagel vallen zoolang 't gewas op het veld staat.

Nota van toelichting. Men kan hiervan 'n boekweitwet maken, 'n tarwewet, 'n roggewet, 'n haverwet, enz. En, na 't aangegeven idee over de splitsing van de jonkvrouwelyke deugden, vermeen ik hier, evenals by de volgende wetten, eens-vooral de opmerking te mogen achterwege laten, hoeveel duizende wetten er te maken vallen uit elke wet die ik voorstel.

Derde wet. Niemand zal zyn been breken.

Vierde wet. Bankroeten zyn afgeschaft.

Vyfde wet. Al de leden van de Tweede-Kamer zullen bekwaam zyn, en verstaanbaar spreken.

Zesde wet. Alle verkeerde begrippen worden ingetrokken.

Zevende wet. Ieder inwoner van den Staat zal behoorlyk gevoed worden.

Achtste wet. Er zal geen inbraak plaats hebben by diefstal.

Negende wet. Alle landeryen worden vergroot.

Tiende wet. Elk ingezetene zal voortaan juist zoo denken als de Ministers die den Staat regeeren.

Elfde wet. Een gouverneur-generaal in Indië zal Engelsch verstaan om POPE te kunnen lezen.

~~~~~

Twaalfde wet. Kotschoolkinderen, militairen en gouvèrnements-arbeidslui zullen zich ontdoen van alle begeerte naar voedsel.

Dertiende wet. Er wordt voortaan niet geonweêrd voor twaalf uren in den nacht. (middelbare tyd)

Veertiende wet. Alle ziekten die onaangenaam zyn voor de patiënten, worden ingetrokken.

Vyftiende wet. Geen jeugdig Nederlander zal onbekwaam en lumelig zyn.

Zestiende wet. Geen bejaard Nederlander zal onbekwaam wezen, en saai.

Zeventiende wet. Er zullen dertien witte bonen groeien in één snyboon.

Achttiende wet. Men zal voor weinig geld zich even veel gemakken aanschaffen, als voor veel geld.

Negentiende wet. Alle visch uit de Indische zee zal in Holland te verkrygen zyn om-niet.

Nota van toelichting. Deze wet heb ik van 'n vriend die hoogleeraar is in de protéïne.

Twintigste wet. De Javaan zal arbeiden uit vryen wil . . .

. . . . .

Maar dat is domheid, dwaasheid, onzin, krankzinnigheid en *nonsens!*

Juist, dat is NONSENS.

WAT TE BEWYZEN WAS alweer . . . geachte hoorders!

~~~~~

~~~~~  
 VRYWILLIGE ARBEID IS WENSCHELYK.

HET IS ONGERYMD VRYEN WIL TE DECRETEEREN BY 'N WET,

HET IS EVEN ONGERYMD TE REDENEEREN, TE BEDISCUSSIËEREN,  
 TE PERLEMENTEEREN OVER – onverschillig VÓÓR of TEGEN –  
 ZULK 'N WET. (*Duitenplately*).

Ik meen u gebracht te hebben tot de erkenning van deze  
 waarheden, en alweder moet ik u verzoeken dit eens vooral  
 te mogen constateeren, opdat ik dáárop althans niet zal  
 moeten terugkomen.

Om verschooning te verdienen, of juist om u te doen in-  
 zien dat ik verschooning verdien voor de *soort* van bewys-  
 voering door my toegepast op de stellingen, die ik alzo de  
 vryheid neem met dagbladschryvers-lankdradigheid vooroptestel-  
 len, voel ik my verplicht, vóór ik mag overgaan tot het  
 derde deel dezer verhandeling, u 'n kleine geschiedenis te  
 verhalen, die nooit gebeurd is.

In zeker land heerschte beweging, onrust, tweespalt . . . *agi-  
 tatie*. Er bestond 'n verschil van gevoelen, dat zeer diep in-  
 greep in alle mogelyke „eerste beginselen”. Vaders haatten  
 en ontferden hun zoons. Vrouwen verlieten hun echtgenooten.  
 Winkeliers, hun toonbank en geldlâ . . . neen, zóóver ging de  
 agitatie niet, maar ze ging toch héél ver.

Omdat deze *agitatie* nadeelig werkte op den loop der za-  
 ken – zoo-als *alle* agitatieën – werden er zeventig wyze lieden  
 benoemd – *septuaginta*, 'n omineus getal! – zeventig wyzen  
 alzo, met witte haren en overvloeiende van persoonlyke ge-  
 achtheid, om de zaak die 't Volk zoo agiteerde, tot klaarheid  
 te brengen.



~~~~~

Die wyzen dachten diep na, en spraken veel. Zy spraken veel, en dachten soms zeer diep na. Enigen hunner spraken veel, zonder zoo heel diep na te denken. Ook waren er die spraken zonder nadenken in 't geheel.

En onder hen die spraken, waren er die verstaan werden van-tyd tot- tyd.

Maar onder de sprekers die verstaan werden, werd er geen enkele begrepen.

Ik laat nu daar, of ze niet *wilden* begrepen worden, d. i. of men zich in 't land waarvan ik spreek, toelegde op *duitenplattery*. Maar zeker is 't dat het Volk, na lang getwist, na veel gespreks, even wys bleef als te-voren.

Vaders hielden zich onophoudelyk bezig met ontërven hunner zoons. Vrouw en gingen voort haar mannen te verlaten. Winkeliers . . . neen, zóóver ging de agitatie niet, maar toch altyd-door héél ver.

En de wyzen werden hoe langer hoe witter van haren. En hun persoonlyke achtenswaardigheid werd gedurig achtenswaardiger en persoonlyker. En ze spraken . . . ze spraken . . .

Maar de agitatie duurde voort. Het Volk werd niet wyzer. De vaders . . . ge weet de rest.

De deftigheid der *septuaginta* klom tot hoogen ernst.

Hun ernst werd plechtig.

De plechtigheid ging over in 't aandoenlyke.

't Volk wàs dan ook aangedaan. Maar het was dit door de zeer onprettige gewaarwording die men agitatie noemt, en geenszins door de meer gewenschte aandoening der erkentelykheid voor bekomen licht in de duisternis.

~~~~~

En de vaders . . . ja, dit weet gy al.

Met verfoeilike tuchteloosheid heb ik verzuimd u meedeelen, waarin dan toch het verschilpunt gelegen was. Ziehier. De vraag die 't Volk agiteerde, die de zoons onterfde, die de vrouwen afdreef van de mannen, die de winkeliers . . . neen, de winkeliers niet. De vraag die de *septuaginta* zoo bezig-hield – met behoud van persoonlyke achting – die vraag was deze:

„*heeft de heilige DIONYSIUS, na z'n dood, gewandeld met z'n hoofd onder den rechter-arm of onder den linker-arm?*”

Toen kwam er 'n eenvoudig man in 't land, die geen witte haren had, en persoonlyk volstrekt niet geacht was, waaruit men met het oog op 't gehalte van al die andere achting, zou mogen besluiten . . . nu, dit doet er niet toe. Hy zeide tot het Volk: „Lieve menschen, DIONYSIUS heeft na z'n dood *niet* gewandeld. Hy heeft z'n hoofd *niet* onder den arm genomen, noch onder den linker-arm, noch onder den regter-arm.”

Het Volk gooide dien man met vuil. Dit spreekt vanzelf. Ook de ontërfde zonen gooiden meê. Ze hadden dit niet moeten doen, zy vooral niet. En ziet, de verzoeking om met vuil te werpen, werd zelfs den winkeliers te sterk. Ditmaal verlieten ze voor 'n oogenblik geldlâ en toonbank.

Maar de man die niet persoonlyk geacht was en geen witte haren had, bedacht 'n middel om 'n eind te maken aan de nuttelooze agitatie van 't Volk, en aan de even nuttelooze –

---

*) Dat zeide hy in de *Amsterdamsche Courant* van ruim twee jaar geleden, die ik reeds aanhaalde. En hy zeide 't later dikwyls, maar altyd tevergeefs. 't Was te eenvoudig.

~~~~~  
onverstane en onbegrepen – deftigheid der *septuaginta*. Hy nam 'n stoel, ging er op staan, en sprak:

„Hoort, burgers, hoort het woord dat tot u gesproken wordt over, en wel dóór den heiligen DIONYSIUS. Hy is my verschenen in den droom, en heeft me verzocht u allen te groeten. Hy laat u zeer bedanken voor uwen yver in de rechter-linker-kwestie. Doch die goede Heilige wil niet dat gy te ver zoudt gaan in uw vurig streven naar waarheid, en dat ge 't offer worden zoudt van uw onleshbaren dorst naar gerechtigheid. Daarom, o edele vaders, ontërfde zonen, weggelopen vrouwen, en wat dies meer zy, hoort wat de heilige man my gezegd heeft, en maakt terstond 'n eind aan uw agitatie:

Ter voorkoming van na-yver tusschen zyne beide armen, heeft de onvolprezen DIONYSIUS na z'n onthoofding, z'n lichaam tusschen de tanden genomen, en zóó is-i voortgewandeld!”

't Volk juichte. De redenaar werd bekranst. Ieder was tevreden. Ieder . . . behalve de Septuaginters die ietwat verloren hadden van hun gewicht, hun aanzien en hunne persoonlyke geachtheid . . .

Of gy nu, zeer geachte hoorders, juichen zult, en my bekransen, nadat ik u in de twee eerste deelen myner rede het bespottelyke heb onder 't oog gebracht van uw *rechter-linker-kwestie*, weet ik niet. Ik twyfel daaraan omdat ik weinig reden heb staat te maken op uw rechtvaardigheid. De vertelling over DIONYSIUS had geenszins ten-doel u toejuiching of kranzen aftelokken voor *zotternyen*, nadat ge my die toejuiching hadt ontzegd voor al den *ernst* dien ik u gaf. Ik wapen me slechts tegen de beschuldiging dat ik m'n toon zoek . . .

Ziehier: (*Havelaar* pag. zooveel.)

»Vervloekt dat verontwaardiging en droefheid zoo vaak zich kleeden in 't lappenpak van de satire! Vervloekt dat 'n traan om begrepen te worden, moet verzeld gaan van gegryns! Of is 't de schuld myner onbedrevenheid, dat ik geen woorden vind om de diepte te peilen van de wonde die er kankert aan ons staatsbestuur, zonder m'n styl te zoeken by FIGARO of POLICHINEL?

Styl . . . ja! Daar liggen stukken vóór my, waarin styl is! Styl die aantoonde dat er 'n *mensch* in de buurt was, een mensch wien 't de moeite waard geweest ware de hand te reiken. En wat heeft die styl den armen HAVELAAR gebaat? *Hy* vertaalde z'n tranen niet in gegryns, hy spotte niet, hy zocht niet te treffen door bontheid van kleur, of door grappen van den uitroeper voor de kermistent. En wat heeft het hem gebaat? . . . . .

Weg met gemoedelyke taal! Weg met zachtheid, rondborstigheid, duidelykheid, eenvoud, gevoel! Weg met al wat herinnert aan HORATIUS' *justum ac tenacem!* Trompetten hier, en scherp gekletter van bekkenslag, en gesis van vuurpylen, en gekras van valsche snaren, en hier-en-daar 'n waar woord, dat het meê insluipe als verboden waar, onder bedekking van zooveel getrommel en zooveel gefluit

Styl? *Hy* had styl!

En wat heeft het hem gebaat?

Als ik dus wil worden gehoord – en verstaan vooral – moet ik *anders* schryven dan hy.”

Ja, dan moet ik anders schryven, zeer geachte hoorders! En anders spreken ook. Hieraan hebt gy die treffende historie van DIONYSIUS te danken. Vermaakt er u meê.

En nu, dunkt me, kan ik overgaan tot het derde gedeelte myner preêk, waarin ik eenige beschouwingen wensch mededeelen . . .

~~~~~

Naar den duivel met die preêk en die beskouwingen in 'n derde-deelig lystje! Naar den duivel met uw gareel waarin 'k niet loopen wil, gy die geen paard begrypt zonder juk, geen leest zonder keurslyf, geen taal zonder spraakkunst, en geen waarheid zonder peperhuis, waarin ze ligt opgerold, toegevouwen, platgedrukt, inééngefrommeld, als 'n theater-affiche van den vorigen keer!

Naar den duivel met uw schoolmeestery, gy die meent dat schryven of spreken iets anders is dan 't weêrgeven van de indrukken der ziel! Gy die dáárom van de ziel 'n *talent* hebt gemaakt, om *uw* aangeleerd, verschoold talent voor *ziel* te doen doorgaan, en alzoo dat talent te maken tot grondstofvan 'n beroep „dat wat gééft!”

Voort . . . terug naar de schoolbank, gy meesters in dingen die men niet leert, gy volleerden in zaken die ge hadt moeten *voelen*, vóór gy iets leerdet! Weg, preêkers, babbelaars, redevoeringhouërs, preek-, praat-, redeneer-, vertoog-, pleit-, verhandelkranen, *à raison* van zooveel woorden in 't uur, van zooveel centen 't woord! Weg handelaars in de waarheid, tegen honderd liters in de minuut. Debitanten en splitters van gevoel in volzinnen groot en klein, by den emmer en by 't maatje . . .

Gy hebt het Volk bedorven! Gy, Schriftgeleerden, gy, gy, gy . . .

Gy, met uw gepraat over dingen die vanzelf spreken. Gy, met uw gepraat over dingen die in 't geheel niet spreken. Gy, met uw rechterzy en uw linkerzy. Gy, met uw behoud en uw liberalisme. Gy, met uw „eerste beginselen”, die onmisbare bondgenooten van elke beginselloosheid. Gy, met uw deftigheid en witharige wysheid. Gy, met uw duitenplatery, dat is: gy met uw *bedrog* . . . GY hebt het Volk bedorven!

~~~~~

En ge huist, als vuil ongedierte, niet alleen in de plooiën van de toga der Volksvertegenwoordigers – van hen, beter, die 't Volk volstrekt niet vertegenwoordigen – ge nestelt overal waar ge kunt plaats vinden tusschen naad of vouw der bedekking van de een-of-andere deftigheid. Gy, sprekers, praters, schryvers, redenaars, preêkers . . .

AAN DEN UITGEVER.

Waarde D' ABLAING!

Neen, er zal niet gezegd worden dat niemand beproefde den vloek te bezweren die er rust op het Volk. 't Zal niet gezegd worden dat niemand de ziekte aantastte, de rottende ziekte waaraan dat Volk lydt: de LEUGEN. Ik zal doen wat ik kan.

Ik verzoek u de uitgaaf op u te nemen van 'n werk dat ik zoo-even bedacht heb. Ik zal u elke week 'n vel druks leveren. Ja, als ik 'n kamer heb waar ik rustig zitten kan, twee vellen in de week. Ik verbind my voorlopig tot het schryven van zes-en-twintig vellen, dat is dus – als ik geen goede kamer heb – voor 'n halfjaar.

Geef dat uit naar uw goeddunken. By intekening, zonder intekening . . . voor veel geld, voor weinig geld . . . het scheelt my niet.

Ik zal in dat schryven trachten naar waarheid.

Dit is m'n program. Dit is m'n eenig program.

Ik zal geven: verhalen, vertellingen, geschiedenissen, parabe-

~~~~~  
 len, opmerkingen, herinneringen, romans, voorspellingen, mededeelingen, paradoxen . . .

*Ik hoop dat er 'n idee zal liggen in elk verhaal, in elke mededeeling, in elke opmerking.*

*Noem dus m'n werk: IDEEN. Anders niet.*

*En schryf er boven: „een zaaier ging uit om te zaaien.*

*Kondig het terstond aan. Dat werk zal de vaan wezen die ik ophef en hooghoud: parceque suivre bannière ne peux!*

~~~~~

Ja , dat zal ik doen. En nu de vrye arbeid!

Ik zou u op schoolsche gronden kunnen betoogen, lezer, dat de zysprong dien ik my zoo-even veroorloofde, volstrekt noodig was in myn bewysvoering. En ik, die zoo op-eenmaal den weg verliet, waarop wy te zamen wandelden, begin intezien dat ik waarachtig meer talent bezit dan ikzelf wist. Let eens goed op, ik zal u een kykje gunnen achter de schermen.

Toen ik 'n paar bladzyden geleden, den *Havelaar* opsloeg, om de passage uitteschryven, waarin ik my beklag over de ellendige noodzakelykheid om u grappen te verkoopen, wyl ge anders niet zoudt luisteren, werd ik innig bedroefd. Want ik las daar . . . ik las . . . ik las . . .

Alles kwam my zoo voor den geest terug! Ik riep gedurig: myn god, het is toch wáár wat ik daar schreef! 't Is toch wáár dat ik daar m'n plicht deed in levensgevaar! 't Is toch wáár dat ik arm en onmachtig van *Lebak* vertrok met vrouw en kind! 't Is toch wáár dat ik sedert dien tyd niet heb opgehouden bitter te lyden om 't vervullen van m'n plicht! 't Is toch wáár dat we alles hebben gedragen met geduld, met waar- digheid en met moed . . .

~~~~~

Dat alles is toch de waarheid, o myn God!

En 't staat toch geschreven in dat boek. En al staat daarin niet *alles* geschreven, omdat alles niet beschreven worden kàn, er staat toch genoeg in dat boek, om te doen begrypen ook wat ik niet schreef . . .

En dat boek was „zoo mooi” zeiden ze. En ze lazen dat zoo gretig, met zooveel ingenomenheid, en zoo overal!

En toch . . . toch . . . toch is er geen recht gedaan! Tòch ben ik even ver alsof m'n boek niet „mooi” was geweest! Even ver als-of er niet zooveel tranen waren gevallen op dat handschrift . . .

Toen ben ik verdrietig en bitter geworden.

En ik zocht de oorzaak die 't rechtdoen in myn zaak in den weg staat, en ik vond die in de ziekte waaraan ge lydt, Nederlanders, ik vond die in uw rottende ziekte, in . . . *leugen*.

Immers, ik heb u waarheid gezegd, en gylieden hebt niet gehoord.

En dagelyks verkondigt men u leugens, en ge luistert.

Dáárom ben ik op eenmaal ter-zy gesprongen, en legde m'n vloekbrief neêr voor de woning dergenen die u bedriegen. Dáárom spykerde ik in 't voorbygaan de konde myner vete aan de poort van de roofridders die op geestelyk gebied uw gemoed prys-verklaren, en hun hoogheid ophouden door diefstal.

In de middeleeuwen nam men 't Volk geld en goed af. Dat heette adel in die dagen.

Hoe hooger het roofslot, hoe onbereikbaarder de dief . . .
hoe hooger adel.

~~~~~

Thans neemt men u de waarheid af. En dit heet geleerdheid, staatkunde, godsdienst, bekwaamheid, in deze dagen.

En hoe hooger de preêkstoel, hoe verhevener de kathedr, hoe deftiger 't gestoelte . . . hoe meer geleerdheid, hoe meer godsdienst, hoe meer zedelykheid, hoe meer invloed, hoe meer gezag, hoe meer bederf!

Toen de boeren der middeleeuwen te-hoop liepen, bleek er spoedig dat de ridders de sterksten niet waren, en dat ze alleen den meester spelen konden, zoolang de goê-gemeente vergat dat er verzet mogelyk was.

En gy, eenvoudige lieden van gezond verstand, bedenkt dat de tabberd der geestroovende leugensprekers onzer dagen niet van sterker maaksel is, dan de harnassen der goed- en geldroovende dieven van adel.

Er is maar één adel. Eén adel, die harnas behoeft noch tabberd. Zyn strydperk is het *licht*. Zyn schild is de *waarheid*. Zyn kamprechter de *Geschiedenis der menschheid*. En zyn zwaard is het WOORD.

Dàt woord zal ik naar de mate myner kracht tot u spreken in deze brochure, en in de IDEËN die ik van plan ben uittegeven. Daarin zal ik neêrleggen wat er omgaat in m'n ziel . . .

„Ei, zegt ge, en uwe verdediging van den zysprong? Uw beloofd kykje achter de schermen?

't Is waar. Ik had niet van ziel moeten spreken. Die zysprong was maar 'n oratorische kunstgreep om u vertrouwen inteboezemen op alles wat ik verder zeggen zal. Dit is nu wat de heeren noemen: „talent”.

~~~~~

Lezer, als ge goed hebt opgelet, dan verstaat ge nu die kunsten ook. En als ge niets anders te doen hebt, kunt ge terstond *Ideën* uitgeven, en meêschryven over *Vryen-arbeid*. Maar, eilieve, nu ik u zoo goedmoedig in-staat stel om evenveel talent te hebben als de beste, nu ge by-ondervinding weet dat zoo'n talent ook voor den minst bevattelyken mensch te verkrygen is in een paar minuten tyds, nu ik u getoond heb dat het maar 'n „weet” is zoo-als 't Volk zegt, nu zult ge toch wel, eens-vooral hoop ik ophouden een hoedanigheid te verheffen die veel algemeener is dan laarzenmaken. Dàt leert ge zoo gauw niet.

En als ge nu weêr spreekt van talent, houd ik uw geroep daarover – ja, ik deed dit reeds lang – voor 'n gehuichelde „exceptie” terrechtsweigerung.

~~~~~

De Javaan is zeer ondergeschikt aan z'n Hoofden. Onderworpenheid aan den wil van z'n erfelyken heer is zyne godsdienst, 'n godsdienst van te bindender kracht, omdat ze niet in 'n boek staat, en dus niet afhankelyk is van verschillende uitlegging. Het Kultuurstelsel is op deze verregaande onderdanigheid gebouwd. *) Dit stelsel is 'n kontrakt tusschen de Javaansche Hoofden en het Nederlandsch Gouvernement, om den geringen man uittezuigen voor gezamenlyke rekening. En hoezeer 't nu vanzelf spreekt dat er by zoodanigen handel – ik bedoel: *Schwindel*, maar vind er geen hollandsch woord voor – dat daarby sprake is van 'n leeuwen-aandeel in den buit, zou niet ieder misschien terstond op het denkbeeld komen dat er

---

*) Ik weet dat velen die onderworpenheid aanvoeren als 'n bewys voor 't gevaarlyke om 'n Hoofd te straffen. Hierin ligt 'n dwaling die ik releveren zal in m'n *Ideën*. (1862)

~~~~~  
*twee* ruim gemeten *partes leonis* worden afgenomen. En toch is dit zoo.

„O, dat Kultuurstelsel! roepen de Vry-arbeiders.

Ja, dat Kultuurstelsel werkt inderdaad noodlottig. En ik ben er tégen. Maar ik ben alleen dáárom tegen dit stelsel wyl ik . . . geen nationaliteit bezit. 't Woord is er uit. Ik kan 't niet helpen, en ik neem het niet terug. My is ARISTIDES nader dan de achtkante boer, al zy 't dan dat deze m'n landgenoot was. Ik stel het *recht* boven buurtgenootschap, boven provinciegenootschap, boven landgenootschap, boven werelddeelgenootschap. En ik ben verwaand genoeg om ieder die hierover anders denkt, ieder die ARISTIDES *niet* voortrekt boven dien ander, te beschuldigen van verregaande verwaandheid. Partytrekken oor landgenooten *omdat* ze landgenooten zyn, noem ik zelfverheffing *par ricochet*. Ik verklaar rondborstig, en naar ik meen nederig, dat het me nooit in 't hoofd is gekomen my hooger te schatten dan een ander, omdat-i niet in Nederland geboren was. Deze nederigheid nu oefent 'n grooten invloed uit op m'n opinie over 't Kultuurstelsel. Want ik hoor spreken van „*Nederlandsche standpunten*” d. i. van punten waarop *ik* niet sta . . . ik die maar 'n *mensch* ben. En zelfs dit geeft me geen „standpunt” op m'n eigen hand. Want als ik 'n hond zie mishandelen door myn medemenschen, dan trek ik party voor den hond. Ja, dat zou ik doen, al had my 't beest gebeten, en al waar 't geboren in 'n andere buurt.

Maar ik begryp, Nederlanders, dat ge niets weten wilt van zoo'n verregaande standpunteloosheid. Welaan, ik zal beproeven u tot aandacht te nopen door 't spreken van uw taal. Ik zal me voor 'n oogenblik houden als-of ik aandeelen had in uwen Staat, en belang by uw welvaart. Ik zal, voor 'n oogen-

~~~~~

blik altoos, geloof-slaan aan alle vaderlandsche deugden, en me aanstellen als-of ikzelf met die deugden behept was. Ik zal 't Kultuurstelsel beschouwen van *nederlandsch* standpunt . . .

Welnu, dan moet ik betuigen, voor-zoo-ver ik heb kunnen nagaan, nooit in eenig land ter-wereld, noch op eenig blad der geschiedenis van die wereld, een zoo kunstmatig-schoon organisatie te hebben aangetroffen, als wy, Nederlanders „met Gods hulp” in Indië hebben tot-stand gebracht. Wy, 'n kleine natie van drie millioen zielen, hebben middel gevonden om te heerschen over twaalf millioen Javanen, en hen te dwingen tot geregelden arbeid. Wy hebben orde geschapen, waar orde-loosheid bestond, nyverheid waar luiheid heerschte, veiligheid – voor Europeanen, ten-minste, en van *nederlandsch* standpunt is dit veel waard! – waar vroeger niemand veilig was.

En hoe is dit geschied? Niet dóór het Kultuurstelsel, weliswaar, maar toch door *aanwending van 't hoofddenkbeeld des Kultuurstelsels*, door *dezelfde mechaniek die dit stelsel zoo praktisch* maakte. Dat stelsel brengt koffi voort, nietwaar? Welnu, de toepassing van 'tzelfde principe waaraan wy die koffi te danken hebben, brengt iets anders voort dat méér beduiden zal dan koffi, zoolang 't geheel grooter is dan een der deelen. Het brengt voort: HET GEZAG.

Hoe heet dit kostbaar hoofdbeginsel? Ziehier, en laat nu in 's hemelsnaam eenvoud niet gelden als verkeerdheid. Ge hebt aan dien eenvoud uw GEZAG in Indië te danken, en daardoor . . . de koffi.

Ik zal u dit duidelyk uitleggen, zoo duidelyk 't my mogelyk is. Maar begin dan met u te doordringen van de waarheid dat het regeeren van *grootte* volkeren door 'n *zeer* klein

~~~~~

volk, op verre afstand, met 'n heel klein leger, niet gemak-
kelyk is. Zeg niet, zonder nadenken: o dit zou ik ook wel
kunnen, en denk aan 't ei van COLUMBUS . . .

Het hoofddenkbeeld van 't Kultuurstelsel en van ons GEZAG
in Indië, is dit:

De Gouverneur-Generaal houdt een teugel in handen, die van
afstand tot afstand zich verdeelt in onderdeelen, welke splitsing
weêr op-nieuw onderscheiden lynen en koorden daarstelt,
die - weêr op hùn beurt gesplitst – zich rechts en links uit-
strekken, en na herhaalde weerverdeeling ten laatste elk indi-
vidu bereiken, *in-toom houden, dwingen* . . . dat is: regeeren.

Deze teugel – ik spreek altyd als *nederlandsch koetsier* –
is 'n ware Katholieke kerk van volmaaktheid. *Sit ut est, aut
non sit*. En even als die Kerk niet kon worden *uitgevonden*,
maar: *het werk der eeuwen* is *) d. i. het werk van de logica
der feiten die 'r voorvielen in die eeuwen, zoo ook is de wyze
waarop wy Nederlanders Indië regeeren, niet *uitgevonden* door
den generaal VAN DEN BOSCH, noch door wien ook, maar ge-
heel alleen 'n gevolg der *noodzakelykheid*. Wilt ge heerschen
in Indië, *heersch dan zóó*. Wilt ge *veranderen* . . . wilt ge
hier-en-daar 'n zyteugel in *andere* hand geven, dan in de hand
die den *hoofd*-teugel houdt . . . wilt ge bykoorden afsnyden,
onderlynen scheiden van de moederlyn waarvan ze uitgingen . . .
of – erger nog – wilt gy de onderdeelen van den hoofdteugel
dwars-uittrekken . . . rechts . . . links . . . naar boven . . . naar-
beneden . . . heen en weêr . . . scheef en schots . . . zóó, dat de
paarden dol worden . . . *heersch dan NIET!* Geef dan uw GEZAG
op . . . en uw koffi.

---

*) NAPOLEON op St. Helena.

~~~~~  
Nog eens: *sit ut est, aut non sit.*

Neen, dit stelsel is niet *uitgevonden*. Als 't uitgevonden was, zou 't niet zoo goed wezen. Om dit te begrypen trachte men, met voorbygang van duitenplaterige dagkwestiën, terugtekeeren tot den oorsprong van de zaak. Als by de algebra – die heerlyke logica in kort begrip – hebbe men slechts de opgave uittedrukken in den eenvoudigsten vorm.

Wat is die opgave? „Ik wil koffi.” Goed:

„Javaan, ik wil koffi!

„Dan moet je maar koffi planten, oogsten, droogen, schillen, roosten, malen. En daarna, doe 'r water op . . . naar ik hoor, want *ik* drink geen koffi, en heb dus geen reden om ze te planten.

Men ziet dat ik tracht primitief te wezen. Ik spreek van den Javaan, die zelf *geen* koffi dronk. *Nu* doet hy 't. Maar toch is 't antwoord dat ik hem in den mond leg, niet goed. Gy zegt:

„Javaan, ik wil koffi.

De Javaan staart u onverschillig aan, wentelt z'n sirih op den roden lip 'n halven slag om, spuwt, kykt naar de lucht, en wentelt daarna zichzelf om. Want hy lag. En wie hem dat liggen kwalyk neemt, is onrechtvaardig, en vergeet dat hyzelf meestal zou liggen als de nood hem niet dwong tot loopen, staan of kruipen.

En wie 't kwalyk neemt dat de Javaan niet antwoordt op de vraag: Javaan, ik wil koffi . . . is óók onrechtvaardig, en vergeet dat hyzelf erger zou doen dan niet-antwoorden, wanneer die Javaan hém kwam zeggen: „Hollander, ik wil kaas.”

~~~~~  
Hoe 't zy, de Javaan antwoordt niet, en geeft *geen* koffi.

Daar komt 'n man aan, gevolgd door andere mannen, die allen wat dragen. De een 'n beteldoos. De tweede, 'n zonnescherm. De derde, 'n lans. De vierde . . . 't doet er niet toe. Genoeg, ze gaan, allen iets dragende, achter den man die niets draagt.

En zie, uw Javaan, die niet antwoordde, die naar de lucht keek, die z'n sirih omwentelde – en zichzelf – richt zich op. Neen, oprichten is 't woord niet. Maar hy ligt niet meer, dat is waar. Hy hurkt en buigt, en vouwt zich, slaat de handen tegen elkaêr, en houdt ze laag . . . laat z'n hoofd neêrzakken op die handen . . .

- Wat is dàt? vraagt ge verwonderd.

De man die niets draagt, wenkt. Oogenblikkelyk dagen er van rechts en links gewapende mannen op – neen, gewapend hoeft niet – die u – alweêr op 'n wenk van den nietsdragenden man – aangrypen, binden, mishandelen en 't land uitgooien.

Daarop gaat ge naar huis! 't Moet wel. Wat anders? Ge doet verslag aan de Kamer van *Dordrecht* of, aan de Kamer van *Enkhuizen* . . .

Lieve hemel, ik merk daar dat ik de geschiedenis vertel van de oude „edele” Oost-Indische Compagnie. Des-te-beter!

Ge doet verslag van uw wedervaren aan die Kamer. Daar 't 'n Kamer is, spreekt het vanzelf dat ze begint met u niet te begrypen, en dat ze daarop verhandelingen houdt over zaken die volstrekt niet dienen tot de *zaak*. Eindelyk zegt 'n lid:

„Maar, Sieur, als je in plaats van den Javaan, die lag en hurkte, eens den man had aangesproken, die ging, en niets droeg? Doe dat eens, groet hem vriendelyk van ons allen, en zeg: „Weledele heer, zou je de goedheid willen hebben den man die daar ligt, te zeggen dat hy wat koffi plant . . . je mag meêdrinken . . .

„Dat 's 'n idee! roept de heele kamer van *Dordrecht* of *Enkhuizen*.

Nu sla ik honderd jaar over, of meer.

Na wat sukkelens is het u gelukt bevriend te worden met den man, voor wien de liggende Javaan opstond en neêrhurkte. Ge begrypt elkaêr als . . . neen, ik wil schryven als Nederlander. Ge begrypt elkaêr wel, maar niet *comme deux larrons en foire*. Ge begrypt elkaêr als twee heele brave menschen die samen eene speculatie bespreken.

Wie nu meent dat de Javaan – *op dezen oogenblik* – tot opstaan, neerhurken, weer opstaan en koffi planten te dwingen is op *andere* wyze dan ik meêdeelde in m'n zeer verkorte geschiedenis van de „edele” Compagnie, bedriegt zich.

---

*) *Sieur* was de titel waarmee sommige beambten der »edele» compagnie werden aangesproken. *Heer, mynheer*, was hooger. Zie VALENTYN. Een dominee was volgens hem, 'n heer, geloof ik, en VALENTYN was dominee. Voor wie 't aardig vindt, vertel ik hierby dat ik te *Ambon* in VALENTYN's huis gewoond heb. Althans op myn huis sloegen al de afmetingen die hy in z'n bekend werk opgeeft als maat van 't zyne. Ook straat en buurt klopten. Men vindt over 't geheel in de Molukken veel meer herinneringen aan de oude Compagnie, dan te *Batavia* of elders op *Java*.


~~~~~  
Ei, en gyzelf hebt gezegd, dat-i zou arbeiden uit vrye keuze, als men hem niet . . .

Zwyg, bid ik u . . . laat ons *Nederlanders* blyven en dus 't woord niet noemen, dat ge noemen woudt. Ja, dat héb ik gezegd. De Javaan zal arbeiden uit vryen wil zoodra hy . . . of liever *eenigen tyd nadat* hy zal verlost wezen van – ikzelf weet niet hoe ik 't zeggen moet in 't *nederlandsch* – nadat hy zal bevryd zyn van – ja, zoo is 't! – nadat hy verlost zal wezen van 't ondergààn der nederlandsche deugden. Beter, nederlandscher, kan ik me niet uitdrukken.

Maar zoolang die deugden den Javaan overstelpen met modest genot van ontbering, zoolang die deugden hem alle welvaart doen schuwen uit onbekendheid, alle weelde als schadelijk voor de ziel, alle hebzucht als 'n onmogelykheid . . . zóólang zal de Javaan zich *niet* omkeeren, *niet* opstaan, *niet* planten, dan op den wenk van den man, die niets draagt.

Ik hoop dat alle vroegere, tegenwoordige en toekomstige Gouverneurs-Generaal my zullen vergeven dat ik hen voor 'n oogenblik tot de automedons maakte van 't groote voertuig dat Insulinde heet. Ik had die vergelyking noodig om eenigermate aantetoonen hoe – en hoe alleen – 't *gezag* kan worden gehandhaafd. Maar om de wyze te schetsen, waarop de *vruchten* van dat gezag worden ingeöogst, heb ik een beeld noodig dat ik zoeken moet in anderen kring dan de stalhouëry.

Gy hebt hoop ik dien hoofdteugel voor den geest, waarvan ik sprak, met al die by- onder- en neventeugels? 't Is een *cat o' nine tails*, vind ik, maar met oneindig meer dan *negen* staarten. Welnu, verander al die lynen in *buisen*, zet de twaalf miljoen dunne twintigmaal onderverdeelde by-buisjes op de borst

~~~~~  
 van twaalf millioen Javanen, breng 'n zuiger, 'n flinken stoom-
 zuiger aan op de hoofdbuis, en daarna . . .

Pomp, pomp, pomp, zeg ik u. **Pomp** voor den duivel . . .
 en voor **Nederland**.

Dit is 't Kultuurstelsel. Men moet 'n Hottentot wezen of 'n
mensch, om 't niet mooi te vinden. Maar van *nederlandsch*
 standpunt blyf ik beweren, dat het overvloeit van katholieke
 schoonheid. *Sit ut est, aut non sit*.

Sit ut est. Het blyve zóó als 't is. Ja, zóó moet het blyven
 tot de Javaan . . . enz. want we zyn zoo ver nog niet.

Zóó moet dat stelsel blyven. Zóó als 't *beschreven* staat. Zóó
 als de *bedoeling* was, en tevens zoo als de *zeer duidelyk uit-*
gedrukte bedoeling was van den wetgever, van de *Indische*
Staatsbladen.

Maar als ik zeg: zóó moet het stelsel blyven, beweer ik
 daarmee niet: de in dat stelsel door slymerige Residenten of
 onbekwame en luie Gouverneurs-Generaal tusschengeschoven
 domheden. Die moeten *niet* blyven. Dáártegen trok ik te velde
 in m'n *Havelaar* en niet tegen 't stelsel zelf.

Want, op dezen oogenblik, kunnen we dit stelsel niet mis-
 sen. Het is noodig dit stelsel te behouden, niet omdat het ons
koffi geeft, maar omdat het ons GEZAG geeft, en als 't gezag
 verloren is, valt er niets meer te stelselen.

De wetgever – ik heb 'n hekel aan dat woord, maar ik
 sta nog altyd op m'n *nederlandsch* standpunt – de wetgever
 heeft niet bedoeld het *gezag*-stelsel te geven als iets-vriendelyks,
 iets liefelyks, iets sentimenteels. Er wordt byv. in de staats-
 bladen niet gesproken van Arkadie. Maar hy heeft, geleid door

~~~~~

de opmerking dat tweemaal twee vier is, en dat de Javaan z'n hoofden gehoorzaamt, dat stelsel uitgev . . . neen, waarachtig niet! Hy heeft onder woorden gebracht, met name genoemd, en gereglementeerd: *wat-i vond*. En hy heeft begrepen, voorzien en *gevreesd*, dat de drang der omstandigheden – de noodzakelykheid – hier-en-daar nadeeligen invloed hebben zou op de algemeene welvaart, en daardoor op de geregelde, practische, voortdurend produktieve werking van dat stelsel.

Dit moet hy voorzien hebben. 't Kàn niet anders. Het is te bewyzen, *a priori* en *a posteriori*.

A priori: een buis op de borst, en 'n stoompomp op de hoofdbuis . . .

Zelfs geen wetgever is zóó dom, dat-i niet begrypen zou hoe onaangenaam dit voor zoo'n borst wezen moet.

A posteriori: de Staatsbladen vloeien over van menschlievende bepalingen. Een oogenblik! Dit heb ik meer gezegd. Ik citeer myzelf gaarne, als 't dienen kan om aantetoonen dat ik methodischer ben dan men voorgeeft te meenen, en dat ik niets uitvind *pour le besoin de ma cause* van 't oogenblik.

. . . . .

Neen, 'k wil niet bladeren in dat boek. Zoek maar op in den *Havelaar*, lezer, of ik niet reeds daarin gezegd heb, ja, of niet dat heele boek overvloeit van bewyzen: *dat de bepalingen zoo slecht niet zouden wezen, als ze maar werden gehandhaafd?* Dat er zooveel *eeden en verzekeringen en betuigingen worden gevorderd: dat men den geringen man beschermen zal?* Zie voorts dat allerbelangrykste *vyf en vyftigste* artikel van 't Regeerings-reglement, dat ik drukken laat op het titelblad dezer brochure. Lees zelf, als gy ze krygen kunt, de indische

~~~~~

staatsbladen . . . overal zult gy vinden verzachtende, goedaardige, welwillende, menschlievende, beschermende bepalingen . . .

O, in menigte! Maar . . .

ZE WORDEN NIET GEHANDHAAFD.

Dit ziet gy in den *Havelaar*. Althans dit hadt ge in dat boek kùnnen zien, wanneer 't u om waarheid ware te doen geweest. De Havelaarszaak is geen stryd tegen de *wet*, maar 'n stryd tegen 't *verkrachten* van de wet.

Overal bemerkt men dat de wetgever, de in dit geval zeer bekwame wondheeler die de buizen zetten en besturen moest, medelyden met den patiënt heeft. Gedurig spreekt-i dezen een vriendelyk woordje toe. Gedurig vermaant hy de omstanders – d. i. de personen die hem moeten helpen: de indische ambtenaren – tot kalmte, tot inschikkelykheid, tot zachtheid. Telkens waarschuwt hy tegen overdryving. En overal zegt-i: „Sjt, de lyder wil spreken, we willen hooren wat-i te zeggen heeft.” („*De Gouverneur-Generaal zorgt dat iederen inlander overal de gelegenheid worde gegeven, vryelyk zyn klachten in te brengen.*” Regeerings-reglement, en *alle* Indische reglementen. Is dit *duidelyk?*)

Maar die *omstanders*, die *onderbuisvoerders*, weten dit alles beter. Zy hebben uitgevonden – *pour tout de bon: uitgevonden* ditmaal – een „*geest van 't gouvernement*” die den wetgever onbekend was. Een sleur, die 't gezag-stelsel tot 'n vloek maakt, in-plaats van een zoo mild mogelyk toegepast noodzakelyk kwaad van tydelyken aard, zoo-als 't anders wezen zou. Een „*geest van 't gouvernement*” die 't schipperen voorschryft als wysheid, het toeknypen van den keel des lyders als politiek. Het „*niet-bemoeielyken*” van deze of gene Excellentie, als diplomatische courtoisie. Een geest, die – dit beken ik – 't

~~~~~

beste middel aangeeft om op den ouden dag heel prettig en kalm te leven van 'n makkelyk verdiend – neen, van een *onverdiend* – pensioen . . . dat de natie gewillig betaald!

De wetgever – d. i. de in Indië bestaande *toestanden, uitgedrukt in de bepalingen* – heeft begrepen dat er vóór alles, orde noodig was. Die orde heerscht dan ook. De Javaan moest gewoon gemaakt worden aan gezetten arbeid. Goed. De betaling voor dien arbeid was gering. 't Zy zoo. Ze kon later stygen, zoodra nederlandsche nood zou hebben plaats gemaakt voor . . . deugden van andere soort dan de nederlandsche. Maar de geringe belooning van den Javaan *moest hem dan ook inderdaad worden uitbetaald*. Hy moest niet worden mishandeld, geplunderd, vermoord. Ook bedoelde de wetgever niet, dat men „klagers” in de rivier zou werpen, om ze te laten afdryven als een „groetgeschenk van de haaien in 't binnenland aan de haaien in zee.”

Dit alles bedoelde de wetgever *niet*. Zyn meening – en vooral z'n *belang* – was *niet* dat de patiënt bezwyken zou.

Overall blykt dat die wetgever gepoogd heeft het noodzakelyk kwaad van z'n eenvoudig maar praktisch *gezag-* en *kultuur*stelsel – dat ik trachtte te karakteriseeren door vergelyking met teugel en buis – zoo dragelyk te maken als maar eenigszins mogelyk was. En al die voorzorgen leveren 't volkomen bewys *a posteriori*, dat de toepassers van dit stelsel zeer goed begrepen tot welke misbruiken het zou aanleiding geven. Elke lastgeving tot menschelykheid, bewyst vrees voor wreedheid. Elk voorschrift dat beveelt den Javaan te *hooren* waar hy klaagt, bewyst dat men op die klachten was voorbereid, en tevens op onwil om ze aantehooren. Uit elken wenk tot matiging blykt wantrouwen op gematigdheid, en vrees voor

~~~~~

overdryving. Elk beschermend besluit of staatsblad, elke mensch-
lievende resolutie, draagt het bewys in zich dat er bescherming,
dat er aansporing tot menschlievendheid noodig was.

Al die staatsbladen, al die besluiten en resolutiën kunt ge
lezen. Is 't niet of men in een nabyliggende kamer gedurig op
'n toon van gezag hoort roepen: „*niet te erg!*” „*Langzaam en
voorzichtig, zeg ik u!*” „*Spaar hem!*” „*Goed*” – d. i. ik be-
noem u tot . . . enz. – *maar beloof eerst by God Almachtig
dat ge zult zorgdragen dat hy niet bezwykt* – ambtsëed! –
dat men 't niet te erg zal maken . . .

„NIET TE ERG!”

Wanneer ge zoo-iets gedurig hoort aanbevelen in 'n kamer
naast u, dan springt gy op . . . vergeef me, van een *neder-
landsch* standpunt bezien, richt gy uw blik langzaam naar 't
beschot, en ge roept . . . vergeef me nog-eens, ge maakt de zeer
beredeneerde opmerking:

„Het schynt dat men daar bezig is, iemand stelselmatig „*niet
te erg*” te mishandelen . . .

Niet te erg!

G . . . . . ik geloof 't graag! Daar wordt iemand ge-
marteld in die kamer, en als men het *te erg* deed, was 't
gaww gedaan met de koffi.

Alle Staatsbladen nu schryven voor: *niet te erg*.

Van lamme, luie, pensioenjagende residenten, van vrome,
kuische, rustlievende, gewetenlooze Gouverneurs-Generaal spreek
ik ditmaal niet. Ik heb me nu eenmaal neêrgebogen tot de kwestie
van den dag. Ik spreek dus van 't Stelsel zoo-als dit is gere-

~~~~~

glements in de *Staatsbladen*, en niet over de *afwyking* van dat stelsel.

Het „*niet te erg*” – *niet erger dan volstrekt noodig is* – bepaalt zich niet tot voorschriften van algemeene strekking. Neen, de wetgever heeft begrepen dat er meer noodig was. Ieder kan ambtenaar worden in Indië, maar niet ieder kan ambtenaar worden by 't *binnenlandsch bestuur*. De keuze van de beambten die meer onmiddelyk in aanraking komen met den Javaan, wordt geleid door beschouwingen die – ja, 't is de waarheid! – die fyner zyn, meer omvatten, dieper doordringen, dan er zou noodig wezen voor 'n vader die te beslissen had op 'n aanzoek om de hand van z'n dochter. Daartoe wordt beschaving vereischt, fatsoen, goede manieren, zedelykheid, zachtmoedigheid, verstand, oordeel . . . kortom – en, om niet te spreken van de noodige kennis, wetenschap en bekwaamheid*) – het corps beambten by 't binnenlandsch bestuur in Indië *moet* zyn – en is dit ook naar myn overtuiging in veel opzichten – een corps *d'élite*.

In de vergelykingen – die ik niet loslaat, want straks zal ik ze nog-eens noodig hebben – wil dit zeggen dat de uiteinden der dunne onderbuizen die rechtstreeks in aanraking komen met den Javaan, omzwachteld zyn, en zoo afgerond mogelyk van vorm. Dit wil tevens zeggen dat de dunne fyne uiteinden der hierarchische splitsing van den gezags-toom, veerkrachtig moeten wezen, en van 'n stof die niet te ruw is op 't gevoel.

---

*) *Kennis, wetenschap en bekwaamheid*. Lezer, vraag eens een uwer Indische kennissen de Instructie voor de Kontroleurs by de Landelyke-Inkomsten op Java, ter-inzage. Dat is 'n merkwaardig stuk. Het zal u eenig denkbeeld geven van wat er in Indië moet gedaan worden om de zaken gaande te houden. (1862)

~~~~~

Want de wetgever meende, en hy had gelyk:

Dat het gezagstelsel een noodzakelyk kwaad is.

Dat het, om te kunnen blyven bestaan zoolang 't noodig zal wezen, moest getemperd worden door allerlei maatregelen van voorzorg: „NIET TE ERG!”

Alle regelen – ho, alle eerste regelen! – van styl enz. schryven voor, dat men 'n vergelyking niet te lang moet voortzetten. Ik sprak reeds te veel van buizen en teugels. En ik zal daarvan nog eenmaal spreken, wanneer wy . . .

Daar vliegt op-eens 'n bende toehoorders m'n kamer in, die my op deurwaarders-manier sommeeren om het derde deel van myn preek te leveren, dat achterwege bleef omdat het preêken me verveelde. 't Is waar, ik had beloofd: *eenige beschouwingen die zouden aantoonen „dat het niet juist de vry-arbeiders zyn, die den Javaan zullen opvoeren tot vrywilligen arbeid”*. O, die tuchteloosheid! O, dat gebrek aan school! O die finale afwezigheid van methode . . .

Daar, leest! zei 'k tot de derde-deel-begeerige menigte.

Ze lazen, maar riepen: hm! Precies als gy, lezer, op pagina zooveel van den *Havelaar*, waar ik zoo boos op u werd.

Ze lazen, doch waren niet tevreden. Weêr even als gy, by 't lezen van zoo menige andere bladzy die ik schreef, maar die 'k niet intrek om uw verstoordheid.

En toen ze gelezen hadden, riepen zy met 'n eenparigheid van gevoelen, die zeldzaam is by kerkgangers:

„Al wat ge daar zegt, doet niet tot de zaak. Wy eischen ons derde deel, en de executie van de vry-arbeiders. Denkt ge dat wy uw eerste deel zouden hebben ondergaan met geduld, en


~~~~~  
uw tweede deel met onderworpen berusting, als 't ons niet ware te doen geweest om uw *derde* deel?

Ik werd bang voor al die mensen. Lezer, ge hebt geen begrip van de woede eener menigte die 't derde deel van 'n preêk vraagt.

Zoo-als altyd, heeft m'n vrouw my uit den nood geholpen.

– Wel zei ze, daar *is* het!

– Wat?

– Uw derde deel!

– Waar?

– Dáár! Zie . . .

En ze las:

„De Gouverneur-Generaal houdt 'n teugel in-handen . . .

– Ja, dat weet ik wel. Ikzelf heb hem koetsier gemaakt. Maar ze beweren dat dit het KULTUURSTELSEL aangaat.

– Dan hebben ze slordig gelezen. 't Gaat het stelsel van *gezag* aan. Maar hoor verder.

En, na de alinea te hebben uitgelezen waaraan ze begon, sloeg ze wat over, en las:

„*Wilt* ge veranderen, wilt ge hier-en-daar 'n zyteugel in *andere* hand geven, dan in de hand die den hoofdteugel houdt . . . wilt ge bykoorden afsnyden, onderlynen scheiden van de moederlynn waarvan ze uitgingen . . . of – erger nog – wilt gy de onderdeelen van den hoofdteugel dwars-uittrekken . . . rechts . . . links . . . naar-boven . . . naar-beneden . . . heen-en-weer . . . scheef en schots . . . zóó dat de paarden dol worden . . .

~~~~~

– O, ik begryp, . . . riep ik, en ik preêkte:

„Geachte Hoorders! *Derde deel*. Wilt ge dat de paarden dol worden . . . neem dan Vry-arbeiders. En nu laat ons te zamen . . .

– Neen, zei m'n vrouw. *Uit* is 't nog niet. Ik heb de buizen nog. En ze las:

„Verander al de lynen van de *cat o' twelve million tails* in *buizen*, zet een flinken stoomzuiger op de hoofdbuis . . .

– Ik begryp u, riep ik, en preêkte nog-eens:

„Geachte Hoorders. *Tweede deel van m'n derde deel*. Geef elken avonturier toegang tot de machine, tot de hoofdbuis, tot de onderbuis, tot de kleine nevenbuisjes . . .

Sta hem toe dat hy z'n eigen stoommachine doe werken rechtstreeks op de bron . . .

Vergun hem z'n eigen buizen, z'n eigen privatieve, ditmaal ongezwachtelde buizen . . .

Van NIET TE ERG is geen spraak meer . . .

. . . vergun hem *die* buizen, de buizen van de weledele heeren droogstoppel en consorten, te plaatsen op de borst van twaalf miljoen Javanen . . .

Laat hem boren dóór die borst, tot hy 't hart raakt . . .

En dan . . . ja, dan . . .

Pomp. . . **pomp**. . . **pomp**. . . voor den duivel . . . en voor de **vry-arbeiders** . . . ziedaar uw derde deel!

_____

Naschrift (Over vryen arbeid in Nederlandsch Indië)

O, gy wien 't inderdaad in deze zaak om waarheid te doen is, veroordeel de wyze niet waarop ik die waarheid trachtte te uiten. Bedenk hoe ik begon niet de verklaring dat de kwestie over VRYEN ARBEID *geen kwestie is*. Bedenk dat er 'n eigenaardige betoogtrant vereischt wordt tot het bewyzen van zaken, die alleen daarom bewys noodig hebben, omdat ze gedurig – en met opzet! – werden gesteld in valsch licht. Men betoogt niet het bestaan der zon . . . men toont de zon. En waar dit niet baat, blijft ook den meest ernstigen beschouwer niets over dan de geesel van sarcasme.

Maar dikwyls ligt er droefheid in spot, en de vlym der satire wondt niet naar-buiten, voor ze 't eigen hart grieve waarin die satire geboren werd. Ja zelfs, waar dat hart *goed* is, moet er véél geleden zyn, en lãng gedragen, voor dit laatste, maar scherpste, wapen zich keert naar *uitwendigen* vyand.

Zulke smart heb ik bedoeld, toen ik sprak van den „menschenvriend die vurig belang-stelt in het welzyn zyner medemenschen. Die beurtelings hoopt en vreest, by 't gade-slaan van elke verandering. Die zich opwindt voor 'n schoon denkbeeld, en van verontwaardiging gloeit, als hy 't ziet wegdringen en

~~~~~

vertrappen door wie – voor 'n oogenblik slechts, naar we hopen – sterker zyn dan schoone denkbeelden.”

Op die smart doelde ik by 't aanhalen van „den wysgeer die van uit z'n cel aan 't Volk tracht te leeren wat *waarheid* is, als hy bemerken moet dat z'n stem overschreeuwd wordt door piëtistische huichelary of gewinzoekende kwakzalvers.” Toen ik sprak van „SOKRATES, zoo bitter bedroefd by 't drinken van den gifbeker, niet omdat hy dien ledigen moest, maar wyl hy zich 'n bederver der jeugd hoorde noemen, en 'n verachter der goden.”

Die droefheid heb ik bedoeld by 't noemen van „den Christus die zoo treurig staart op Jeruzalem, en zich beklagt dat het niet gewild heeft!”

„Zulke kreten van smart – vóór gifbeker of kruishout, heb ik gezegd – vloeien niet uit 'n ongedeerd hart. Dáár moet geleden zyn, dáár is ondervonden!”

En, lezer, hebt gy 't recht aanmerking te maken op den toon van iemand die tot u sprak op allerlei wys . . . en altyd te-vergeefs? Reeds in den *Havelaar* zeide ik, dat m'n boek zoo bont was wyl 't 'n staalkaart wezen moest, opdat ik, die sedert jaren gezocht had naar den toon die verstaan wordt en begrepen, weten zou in 't eind, *hoe* ik moest spreken om ingang te verschaffen aan de *waarheid*.”

Hebt gy 't recht te klagen over wanklank, gy die zelf de snaren van m'n gemoed hebt ontstemd? Gy die de muziek myner ziel hebt beantwoord met nog snyender wanklank dan natuurlyk sarkasme, met een onëerlyk mengsel van gejuich en lauwheid, van niet verdienden smaad en verraderlyken lof?

Maar, ook vóór dien tyd . . . ik vraag u – en meermalen nog

~~~~~

zal ik dit vragen – welke fouten van voordracht zyn er in den brief aan den afgetreden Gouverneur-Generaal, dien ik u te lezen gaf? Welk voorwendsel levert u dāt schryven tot niet-begrypen, tot niet-weten, tot weigering van rechtspraak? Wat antwoordt gy, als men u na 't lezen van *dien* brief vraagt: „zou 't dan toch wáár zyn, dat er *andere* zaken behoorden onderzocht te worden dan de Vry-arbeidkwestie waarmede men zoo lang reeds ons bezig-houdt? Zou 't wáár zyn dat er 'n booze geest van bederf rondwaart, die z'n ziektegeevenden adem heenblaast over onze huishouding in Indië? Zou 't wáár zyn wat er staat in dien brief, die nooit weersproken is, en nog minder wederlegd? En wanneer dat alles waarheid is . . .

Ja, dat *is* de waarheid. En óók waarheid is de gevolgtrekking die hieruit onmisbaar voortvloeit:

ER IS VERROTING IN DEN STAAT, EN DE NAAM VAN DIE VERROTING IS LEUGEN.

Of meent ge dat er geen verband is tusschen de Havelaarszaak en de kwestieën van den dag? Dat verband is nauw, innig. Maar 't is geen verband van eenheid of gelyksoortigheid . . . 't is verband door tegenstelling.

De Javaan wordt mishandeld. De Havelaarszaak heeft aan die waarheid 'n lichaam gegeven, en een naam die tot de Geschiedenis behooren zal. Maar de „*kwestieën van den dag*” worden, thans nog, als vóór den *Havelaar*, gebruikt om de hoofdzak te bedekken, te verbergen, te smoren . . . dat is: OM HET VOLK VAN NEDERLAND TE BEDRIEGEN.

Daarom moest ik, vóór 't behandelen der zaak die ik uitdrukte op den titel, beginnen met de aantooning hoe men opzettelyk vermeed de hoofdzaken te noemen, en tevens van de onwaar-

~~~~~

digheid dergenen die, tot spreken geroepen, zich voortdurend schuldig maken aan misdadig zwygen. Ik moest met ruwe hand - hoe kon het anders? - maskers van deftigheid afrukken, en hier-en-daar 'n opperkleed scheuren, dat in wyde magistrale plooiën nietigheid bedekte - of dikwyls erger nog - MISDRYF!

Want leugen te geven, of leugen te steunen door zwygen, waar men geroepen is te spreken voor de waarheid, *is* misdryf.

Welk vertrouwen kan men schenken aan Ministers, Kamerleden, Dagbladschryvers, aan allen die zich moeien met de publieke zaak, wanneer ze by-voortdurend met kunstmatige angstvalligheid vermyden die zaak te behandelen van den kant, waar ze het meest gevaar loopt? Welke oprechtheid, welke zuiverheid van bedoeling kan men veronderstellen in publieke mannen, die hun yver, hunne kunde, hun talent besteden aan 't behandelen van de *onderdeelen* der volksbelangen - en dikwyls zelfs aan deze niet - terwyl ze met opzettelyk verzuim niet gewagen van de vreeselyke katastroof die dat Volk te-gemoet gaat . . .

Indië zal voor Nederland verloren gaan, met of zonder Kultuurstelsel, met of zonder Vry-arbeid. Mèt dien vryen arbeid spoediger nog, maar verloren gaan zal 't zéker, als Nederland niet zorgt dat den Javaan recht wordt gedaan.

Dit is de kwestie, de ware kwestie van den dag! Dit is dus de kwestie, Nederlanders, waarover *niet* wordt gesproken in uw dagbladen, *niet* in de redevoeringen uwer Kamerleden, *niet* in de programmen uwer Ministers.

Ik weet wel dat de partymannen beweren dat hun systeem - och arm! - de hoofdzaak *insluit*. Ik weet hoe by-voorbeeld de voorstanders van Vryen-arbeid voorgeven - en som-

~~~~~

migen misschien inderdaad *gelooven* – dat de arme Javaan zoo byzonder zou gebaat worden door 't triomfeeren van hun stelsel. Maar deze dwaling berust op 'n woorspeling die al zeer gemakkelyk valt optelossen.

Het Stelsel van gouvernements-kultuur *schryft arbeid voor*. Men noemt de daaruit voortvloeiende werkzaamheden van den Javaan: *gouvernements*-arbeid, *gedwongen* arbeid, *dwang*-arbeid. En die benamingen zyn juist.

Toen het denkbeeld ontstond dat de Javaan ook zou kunnen worden tewerkgesteld op andere wyze, moest er voor die andere wyze een naam bedacht worden, die haar onderscheidde van de gewone. Er was een tegenstelling noodig. Tegen-over *gouvernements*-arbeid vond men natuurlyk het woord: *particuliere* arbeid. En ook deze uitdrukking is juist. Maar het werk van den Javaan voor 't gouvernement droeg nog andere namen. Ook dáártegenover moesten passende uitdrukkingen gevonden worden, en alzoo is onze taal en de kring onzer denkbeelden verrykt met de woorden: *vry*-arbeid en *vrywillige* arbeid, woorden die gemak geven in 't gebruik, maar tevens aanleiding tot groot misverstand. Aan dit misverstand, Nederlanders, hebt gy te wyten dat het mogelyk geweest is dien Vry-arbeid te maken tot de DUITENPLATERY van den dag.

Want: van *vryheid*, van *vrywilligheid* is geen spraak by den arbeid dien de Javaan verricht voor 'n particulier. „Die Javaan staat *niet* op, plant *niet*, oogst *niet*, dan op den wenk van den man die niets draagt.” Waar die wenk gegeven wordt, moet zulk 'n Hoofd daartoe genoopt zyn door oorzaken die, als ze uitgingen van het GOUVERNEMENT, duidelyk beschreven staan in de Indische Staatsbladen, de uitgewerkte compendia van de „boodschap der „edele” kamer te *Dordrecht* . . . of te

~~~~~

Enkhuizen” en van het menschlievende, of althans voorzichtige „NIET TE ERG”. Maar wanneer de oorzaken die het Javaansche Hoofd tot den onmisbaren *wenk* bewegen, uitgaan van ’n PARTICULIER, dan staan ze *nergens* beschreven, en behouden hare werking tot op de uiterste zeer vèr liggende grenzen:

*van de onderdanigheid des Javaans aan z’n Hoofd,
der behoefte van dat Hoofd aan weelde en van
Europeesche hebzucht, die . . . aan sommige lezers wel bekend
zal zyn.*

Het produkt van deze drie enorme factoren noemt men met leugenachtigen schoonklank: VRYWILLIGE ARBEID.

By gouvernements-kultuur is *contrôle mogelyk*. Waar die *contrôle* ontbreekt – zoo-als meestal het geval is – door begeerte om te schipperen . . . door misdadige gemakzucht . . . door vrees voor ’t bemoeielyken van ’n tragen Landvoogd die niet wil beroofd worden van z’n onkunde, dat vurig bemind voorwendsel om zich bezigtehouden met niets doen . . . daar is dit alles wel treurig en noodlottig, maar . . . de *contrôle* zou toch kunnen worden uitgeoefend, als er eens ’n Gouverneur-Generaal benoemd werd, die besef had van zyn plicht, en tevens de gaaf om dat besef optewekken en levendig te houden by anderen. Dan immers zou er *kunnen* gezorgd worden: „dat de Javaan het zyne ontving, al is ’t dan ook wat weinig.”

Maar als men dien Javaan overlevert aan PARTICULIEREN IN COMPLICITEIT MET DE HOOFDEN, vooral met de lagere Hoofden . . . dan is *geen* *Contrôle* mogelyk, ook al vònd men ’n Gouverneur-Generaal die z’n plicht deed.

Ik beweer dit alles uit volle overtuiging; maar ik erken dat dit niet voldoende is. Om alzoo die overtuiging meetedeelen

~~~~~

aan anderen, begin ik met de vraag of 't die anderen *om waarheid te doen is?* By de meesten is dit naar m'n treurige ondervinding het geval *niet*, en waar ik voel stryd te voeren tegen eene door eigenbelang voorgeschreven *parti-pris*, geef ik redeneeringen in den smaak myner parabel over den heiligen DIONYSIUS, of der vergelyking van het droogstoppelig perspomp-systeem. Wie geld wil bekomen dóór den arbeid des Javaans, in-steê van waarheid *over* den arbeid des Javaans, zal m'n geschryf zeer lelyk vinden en dat kan ik niet helpen.

Maar wèl heb ik gewonen, ernstigen betoogtrant ten-beste voor aanhangers van het vry-arbeidersstelsel die, ter-goeder-trouw verleid door den klank *vry*, meenen een edele zaak voortstaan. Ik ontsla me dus geheel-en-al van de tegenstanders wier oordeel over de zaak geput is uit hun eigen geld-opbrengende ondervinding. Men zou 'n held moeten wezen, grooter dan er eenmaal in de eeuw voorkomt, om 'n stelsel af te keuren waaraan men zonder veel moeite een belangryk vermogen te danken had, of waaruit men hoopt zulke voordeelen te behalen.

Dus spreek ik tot en over de voorstanders *ter-goeder-trouw* . . .

Welnu . . . ze zyn BEDROGEN.

En hier wellicht zal men inzien waarom ik by 't schryven dezer brochure, zoo lang, zoo vaak, en zoo krachtig naar ik meen, ben opgestaan tegen *leugen*. De leugen heerscht overal, en ook hier heeft ze sommigen op 'n dwaalspoor gebracht.

Hoe is *deze* leugen geboren, hoe is ze gevoed en opgegroeid?

Ze is geboren:

1.) Uit het *belang* der particulieren, om den door omkoopung verkregen dwang geheim te houden.

2.) Uit gelyk *belang* van de Hoofden, vooral van de lageren, waarmee de particulier meer in aanraking komt.

3.) Uit de onderworpenheid van den Javaan, die niet klaagt voor-i daartoe wordt gmoveerd door de zeldzame zekerheid dat z'n klacht niet zal worden bestraft als misdryf. (Zie den *Havelaar, die nooit weêrsproken is.*)

1.) Door plichtverzuim der Residenten:

a. plichtverzuim, *sans phrase*.

b. plichtverzuim om hoftemaken aan 'n Gouverneur-Generaal die vry-arbeiderig is: *pour se donner un genre*.

c. plichtverzuim uit nòg groover eigenbelang . . . om te deelen in de winst.

2.) Door plichtverzuim van 'n Gouverneur-Generaal die al deze dingen niet begreep, omdat-i met kommiesachtige bekrompenheid en met verwaarloozing zyner hooge roeping, zich vergenoegde met *papieren* waarheid, dat is: met ONWAARHEID.

Weder alzo is *onwaarheid*, weder is *leugen* de hoeksteen van 't roofgebouw. 't Is alweer uit LEUGEN dat de noodlottige dwaling ontsproot, die hier 't Volk prys-geeft aan gemaakte agitatiën, ginder aan wanhoop, en overal den naam der Nederlandsche natie aan schande.

En wie er twyfelt . . . wie meent dat de arbeid van den Javaan voor partikulieren, wèl vrywillig geschiedt . . . wie nooit, als ik met *eigen* ooren hoorde hoe zulk 'n partikulier het Javaansch Hoofd inneemt, omkoopt, bederft met zoet walgelyk gevlei, met aandeel in den buit . . . wie 't nooit zag, als ik,

~~~~~

met eigen oogen, hoe die partikulier zich veroorlooft den werkmán die zoo zielverkooperig hem „geleverd” werd, aantezetten, voorttezwepen, te mishandelen . . . wie, zonder dit te hooren of te zien, niet in-staat is deze waarheden *a priori* afte leiden uit de drie gegevens die ik zulke *enorme factoren* noemde . . . wien 't ontbreekt aan menschkunde in 't eind . . . dien zal ik zeggen . . .

Als meermalen wend ik my tot U, Mr. ALBERTUS JACOBUS VAN TWIST, oud-Gouverneur-Generaal, vertegenwoordiger des Volks!

Ik wend my tot u, zoo-als ik by opstand of beroering den belhamel vóórriep, opdat niet de algemeenheid der toespraak leiden zou tot verzwakking van indruk.

Ik wend my tot u, Mr. VAN TWIST! Ik verneem dat gy in die onzalige, vervelende, geheel beneden haar roeping staande Tweede-Kamer, eenige provincieleden sleeptouwt, die uw koelheid nemen voor ernst, uw droogheid voor wysbegeerte, uw styfheid voor standvastigheid, uw zondeloosächtigheid voor deugd.

Tot u wend ik my, Mr. VAN TWIST, om u te zeggen dat ik voor 'n groot deel *getuige* ben geweest van het smeden der leugens waarmede men *u* heeft bedrogen. Ik heb den glimlach over uw domheid gezien op de lippen van henzelf die zoo gretig van die domheid gebruik maakten. Ik heb u bestudeerd toen gy in den val liept, en ik was nog te naïf om te weten – zoo-als ik later ontwaarde – dat ge niet beter verdiendet. Dat men u *leugens* gaf, hoorde ik en zag ik. Maar ik meende nog dat gy waarheid begeerdet. *)

---

*) Het is op dien oogenblik, het is in de toen by my bestaande meening: *dat de Heer VAN TWIST waarheid WILDE*, dat ik me voor-

~~~~~

Vele werken die men u voorstelde als tot-stand gebracht door *vrywilligen arbeid*, zyn uitgevoerd met den **meest onmenschelyken dwang**.

Zoodra ik het goedvind, zal ik zeggen *welke* werken, wáár en hoe. En ik zal 't *bewyzen*. Reken daarop.

Misschien zal ik daarby, *met niet meer dan drie of vier woorden*, aantoonen hoe de geheele tegenwoordige kwestie met den heer BEKKING – van beide kanten – nooit by den waren naam genoemd is.

Ook in die zaak speelt leugen de hoofdrol.

En gy, Mr. VAN TWIST, die aan het hoofd schynt te staan van de Vry-arbeidsparty, dat is: van de *clique der vry-arbeiders*, gy die vrywilligen arbeid predikt voor den Javaan, en niet vrywillig den arbeid volbracht, dien ik u aanwees als voorgeschreven door eerlykheid, plicht en eed . . . ik veroordeel by dezen uzelf tot dwangarbeid. Ik sla u het juk van mynen geest om den nek, en span u in het tuig van den ploeg waarmee ik de harde korst opscheur van domheid en vooroordeel. Ik zweep u voort met den geessel myner verontwaardiging . . .

En ik zal voortgaan dit te doen, tot uw naam, en het gemis aan denkbeelden dat gy vertegenwoordigt, den Volke zal wesen tot 'n braakmiddel.

„Die brochure is excentriek . . .

---

nam hem waarheid te *geven*. Uit dat voornemen is de Havelaarszaak voortgekomen. Men leze over dit gedeelte der geschiedenis myner denkbeelden, de indrukken die Havelaar bezielde by 't aangaan van den stryd waarin hy meende een bondgenoot te hebben. (1862)

~~~~~  
Zoo noemt 'n pestwalm de stoommachine die een modderpoel leegmaakt, en hem komt storen in z'n verdelgingswerk.

Pestwalm? Ja. WANT ER IS VERROTING IN DEN STAAT!

Op . . . op, gy weinigen, die nog niet geheel zyt verleugend!

Op, jongelieden die nog uw hart voelt kloppen voor het goede! Op. . . op, gy die nog niet hebt verleerd te gloeien van verontwaardiging by 't aanzien van het booze!

Op, vrouwen die moeders zyt van 'n volgend geslacht dat schaamte zal voelen over 't vorige!

Op, meisjes, die bestemd zyt moeders te worden!

Gy, jongelingen, gy vrouwen, gy meisjes . . . ge zyt MENSCHEN.

Men zegt u dat ge 't *niet* zyt. Men behandelt u als-of ge 't *niet* waart. Men *dwingt* u het niet te zyn . . .

Maar ik zeg u: GE ZYT MENSCHEN. OP U RUST MENSCHENPLICHT!

Die plicht schryft voor: STREVEN NAAR WAARHEID.

En overal heerscht LEUGEN.

Op dan! Ten-stryde tegen de leugen! Op, ten-stryde! Op, ter overwinning! Op, tot het byeenroepen, tot het ordenen, tot het wapenen van de **Derde party**.

Ja . . . en nu aan m'n IDEËN!

*Amsterdam, 25 Jan. 1862.*

---

## Naschrift by den vierden druk.

---

Ruim elf jaren zyn verlopen, sedert ik deze brochure tegen VRYEN-ARBEID – d. i. *tegen het overleveren van den Javaan aan de hebzucht van aventuriers uit alle windstreken* – in het licht gaf.

Ook een tweede stuk van gelyke strekking is reeds drie jaren oud.

Van wederlegging myner beschouwingen is me niets gebleken.

Immers het is geen wederleggen, indien men – gelyk door 'n verslaggever in de N. Rotterdamsche Courant geschied is – myne persoon tracht te verguizen, en de door my aangewende gronden voorbygaat, of juist gezegd, indien men zich aanstelt als-of men de gegeven *wenken* niet begrepen heeft.

Ook kan ik den rang van wederlegging niet toekennen aan geschriften die ten-duidelykste blyk geven dat de auteurs het verschil niet kennen tusschen eigenlyk gezegde *Koloniën*, en officiëele *Etablissements, Settlements, Factoryen, Vestigingen*, of hoe men dan ons dominium in Indië gelieft te betitelen. Eene *Kolonie* van Nederlanders is Insulinde niet! Zy die dit uit het oog verliezen, en toch over de zaak meespreken, doen denken aan den dwaas die 'n schaakparty aanvangt, zonder den naam der stukken te kennen, waaruit kan worden afgeleid dat hy niet zeer vertrouwd is met den *loop* daarvan, en nog minder met de fynheden van 't spel.

~~~~~

Maar ons Publiek is nu eenmaal niet gewoon zulke dwazen het zwygen op te leggen. Door 't lezen van allerlei ontuig heeft men 't lezen verleerd, en meent iets vernomen te hebben – en geleerd misschien – wanneer 'n auteur redelyk weet omtegaan met de frazen van den dag. „Menschenrecht, vrye-arbeid, verfoeielyk dwangstelsel, *liberalismus* . . . “

Wel zeker! *Dus* moet de Javaan arbeiden ten-behoeve van zwendelaars, bankroetiers, industriele vrybuiters uit alle hoeken van de wereld.

De Weledele Heer DROOGSTOPPEL wil wel zoo!

En de bemanning der amerikaansche whalers ook! Wie zou z'n armzalig leven willen doorbrengen op zee, met de kans op 'n weinig spermaceti, wanneer daar in de nabyheid, door de menschlievende Nederlandsche Natie 'n half werelddeel wordt te harpoeneeren en te villen gegeven?

Zoowel in deze brochure als in de later geschrevene, meen ik te hebben aangetoond dat de geheele zoogenaamde kwestie berust op 'n woordspeling. En tevens dat de daaruit voortgevloede dwaling voedsel heeft gekregen door de behoefte van sommigen aan 'n *leus*. De meeste van die heeren zyn uitmuntend geslaagd. Maar ze hebben de Natie zeer veel gekost. Indien men den heer VAN HOEVELL, *oogenblikkelyk* na z'n verbanning uit Indië – waar hy zich ten-eenen-male onbevoegd opwierp als voorganger – staatsraad met 'n behoorlyk inkomen had gemaakt, zou er veel geld en leed bespaard gebleven zyn. De kans dat in dit geval een ander de Natie was komen begoochelen met klank, ware gering geweest. Bekwaamheden als van den heer VAN HOEVELL zyn zeldzaam.

Ook had de ware economie voorgeschreven de bemoeienis van den millionair FRANSEN VAN DE PUTTE aftekoopen met 'n paar

~~~~~

ton 's jaars, voor-i zyn in Indië op den *Javaan* veroverd fortuin, in de schaal kon leggen, waarop *Javaansche belangen* zouden gewogen worden door Nederlandsche *économie philanthropique*. Dit heeft men verzuimd, en hiervan is thans de domme en misdadige – ja zelfs *geldverslindende* – oorlog met Atjin, een der middelyke gevolgen! Me dunkt toch dat ieder met gewoon verstand begaafd persoon had kunnen voorzien, hoe schadelyk het werken moest, de hoogste belangen van den Staat toevertrouwen aan een man zonder bekwaamheid, zonder antecedenten die van studie getuigen, en zonder anderen waarborg voor integriteit, dan de zeer negatieve van 't snel ryk-worden.

Nederland zal gestraft worden op de plek waar 't gezondigd heeft. Door geld liet zich de Natie verblinden, met geld wordt de aanbidding van den Mammon geboet.

De inwendige gronden waarom iemand als FRANSEN VAN DE PUTTE, in zyn zonderlinge positie gedreven werd tot de misdaad der oorlogsverklaring aan Atjin, zyn niet moeielyk op te geven. De man moest, om niet niemendal te zyn, zich toetakelen met 'n *air-LOUVOIS*. Ook PRUD'HOMME wilde iets wezen, en zou zeker dezen of genen oorlog hebben uitgedacht, als hy 'n land had kunnen vinden, krankzinnig en onzedelyk genoeg om hem aan 't hoofd der zaken te stellen. Maar de goeie PRUD'HOMME heeft deze *chance* niet gehad, omdat-i verzuimde zich by-tyds te laten geboren worden in 't verrot Nederland, waar men ieder gebruiken kan die geld heeft, onverschillig hoe 't gewonnen is.

Er begint te blyken dat deze Mammon-dienst de wysheid bedriegt, en dat de aanbidding van 't gouden kalf 'n zeer dure eeredienst is. En nog spreek ik niet van de ruim zeven millioen, waarop de oorlog met Atjin ons thans reeds te-staan komt.

~~~~~

Dit is een kleinigheid, vergeleken by de finantiëele gevolgen van het kibbelen over Vryen-Arbeid, en de daaruit voortgevloeide noodlottige verslapping van ons gezag in Indië. De tyd nadert, waarop wy met het grootst genoeg afstand zouden doen van alle aanspraken op Atjin, en des-noods van geheel Sumatra, indien we tot dien prys slechts Java mochten behouden. Ja, al moesten wy 't behoud van die eene melkkoe betalen door 't opgeven van alle andere bezittingen in den archipel, dan nog . . .

Maar dit kan niet. Het zoogenaamd NEDERLANDSCH-INDIË gelykt 'n glastraan die by de geringste breuk tot stof verbryzeld wordt. Ons gezag in die gewesten – een kunstwerk! – is niet bestand tegen de minste onhandige aanraking. Wie daarmee niet weet om te gaan – waartoe noodig is: diepe kennis van speciale toestanden, wysgerige algemeenheid van blik, en ernstige wil om wèl te handelen – zal dat Gezag doen uiteenspaten. Waarlyk, Nederlanders, gy vergist u in de meening dat de eerste de beste die brutaal genoeg is, niets zynde, zich uittegeven voor iets, bekwaam wezen zou aan het hoofd te staan van een zoo fyn bewerktuigd organismus als ons bestuur in Indië! Wanneer dit zoo gemakkelyk ware, zou ieder land, ieder Duitsch vorstendommetje – ja, waarom niet elk particulier? – zich de weelde anschaffen, ryke overzeesche provinciën te bezitten. Noch het verkrygen, noch het behoud van zulke zaken kan men gevoegelyk opdragen aan kwae-jongens, wier eenige verdienste bestaat in plumpe baldadigheid en 'n beetje zakgeld.

Het schermen met de leus: Vrye-Arbeid voor den Javaan, is onöprecht. Zelfs VAN HOEVELL en FRANSEN VAN DE PUTTE, hoe onbekend dan ook met inlandsche toestanden – tegenover *my* zullen die heeren dit toch niet loochenen? – zelfs zy zyn evenzeer

als ik overtuigd dat hun zoogenaamd principe dienaangaande slechts voorgewend is.

Het bewys?

Waarom liet zich de *uitsteekend bekwame* heer VAN HOEVELL niet Minister maken, toen de clique waartoe hy behoorde, op 't kussen kwam, en genoeg invloed bleek te hebben om hem te doen benoemen tot wèl-bezoldigd lid in den Raad van State? Dan immers had hy met één pennestreek die vervloekte dwangcultuur kunnen afschaffen.

En waarom deed dit niet de Minister FRANSEN VAN DE PUTTE ?

Ze durfden niet!

Zoo goed als ik wisten zy dat de openstelling van 't *Binnenland*, het sein zou wezen tot oogenblikkelyke *vernietiging van 't Nederlandsch gezag*.

Ik beroep me te dezer zake op m'n tweede brochure, om nu alleen te doen in 't oog vallen hoe weinig logische en moreele integriteit er te wachten is van mannen die op zulke wyze het voorgewend algemeen belang gebruiken als voetbank om op te klimmen tot het hunne.

Doch Nederland wilde dit zoo! Drie drukken van deze eerste brochure over Vryen-arbeid zyn uitverkocht, en toch is de fortunemaker VAN DE PUTTE op dezen oogenblik voor den tweeden keer Minister van Koloniën. Toch zit nog altyd de plichtvergeten DUYMAER VAN TWIST in de Eerste Kamer meetespreken over Indische zaken! Toch meent men nog altyd dat het er iets toe doet, of men in den Haag deze of gene wet al dan niet bekrachtigt!

De hoofdzaak, de eenige ware hoofdzaak, Nederlanders, is *dat er niet geroofd en gemoord wordt*. En dat ge niet eereposten opdraagt aan hen die roof en moord in bescherming namen. Verandering der wetten is van later zorg. De wetten waren

~~~~~

zoo slecht niet. En al ware nu zoo'n VAN DE PUTTE in-staat béter wetten voor te stellen – wat weet *hy* daarvan? – ik vraag u wat dit baten zou, zoolang gy premiën blyft betalen op 't verkrachten van de wet? De geheele toestand van ons Indië op dit stuk wordt vry zuiver gekarakteriseerd door de volgende passage uit 'n *Kölnische Zeitung* in het laatst van 't jaar '70, die ik ter overweging aanbeveel.

*Neulich empfang der Kaiser von Russland eine Deputation der petersburger Kaufmannschaft. Bei dem dehnbaren Begriffe eines Kaufmanns nach russischem Rechte war die Zusammensetzung der Deputation eine sehr gemischte. Der Kaiser beruhigte die Deputation über ihre Wünsche, welche die inneren Reformen betrafen; „schliesslich, meinte der Kaiser, werden viele eurer Wünsche erledigt in dem neuen Bankerott-Reglement“. – „Väterchen Czaar (Tsar batjuschka),“ sagte einer der Deputirten, „wird das neue Bankerott-Reglement nun ordentlich ausgeführt werden (budut li jewo ispolnjatj)?“ – „Was willst du damit sagen?“ fragte der Kaiser. – „Ich meine nur, versetzte der Deputirte des Handelsstandes, „ **wenn man es richtig ausgeführt hätte, so war ja eigentlich auch das alte Reglement ganz gut (tak i staryj ustaw byl chorosch)!“** „Diese einfache Antwort beweist, dass Russland etwas ganz Anderes Noth thut als Schiffe auf dem Schwarzen Meere und neue Eroberungen.*

Zoo ook heeft ons ongelukkig Nederland behoefte aan geheel andere zaken dan zoogenaamd-politieke kwestieën, en 'n oorlog met Atjin! Maar ook dit heeft men gewild! Juist nu 'n jaar geleden – bytyds alzoo! – heb ik in myn „Brief aan den Koning“ gewaar-schuw. Noch *hy* noch de Natie heeft willen luisteren. Zal 't op den duur zoo gaan met m'n vermaningen over den leugen van Vryen-Arbeid?

~~~~~

De oorzaak van 't in den wind slaan der wenken die ik herhaaldelyk gaf, is me zeer wel bekend. Te veel personen zouden er schade by hebben, indien de invloed dien ik uitoefen, officiëel gestempeld werd tot gezag. Velen weten uit de laatste bladzyden van m'n „*Een-en-ander*” wat hun in dat geval zou te wachten staan. Ze zyn er zoo bang voor, dat zelfs stukken van myn hand die schynbaar niet in 't minste verband staan met zaken van rechtstreeks-politischen aard – dit laatste woord nu in bekrompen haagschen zin gebruikt – terstond zooveel mogelyk moeten worden verkleind. Zie byv. de komisch-wanhopige pogingen van den *N. Rotterdammer* om m'n *Vorstenschool* van de baan te dringen. Dat blad heeft volkomen gelyk . . . in 't *pogen*. VAN DE PUTTE en VORSTENSCHOOL kunnen niet te-gelyker-tyd „mooi” gevonden worden. Of 't één, òf de ander is 'n prul. De lezer kieze, en voor 't minst dat-i mede-aandeelhouder is in zóó'n krant – of in zóó'n ministerie! – geef ik hem den raad zich aan VAN DE PUTTE te houden.

Ja, ik ken de oorzaken van dat doodzwygen en voorgewend minachten myner waarschuwingen. Maar ik wil even stellen dat ik ze niet kende, om aanleiding te hebben tot het doen van eenige vragen.

Van-waar, o Nederlanders, dat ge waarde hecht aan de meening van personen die *uit* die meening voordeel putten, en geen acht slaat op de opinie van iemand die zich *opofferde* voor z'n beginselen?

Ik beweere geenszins dat dit offer op-zichzelf juistheid van inzicht bewyst, doch wèl pleit het voor oprechtheid en integriteit, dunkt me. Ook wanneer al m'n stellingen valsch waren dan nog had ik aanspraak op den eerbied dien ieder schuldig is aan *overtuiging*, eene eigenschap, die by m'n tegenstanders – zie blz. 136 – te-vergeefs gezocht wordt.

Doch niet hierom alleen noem ik m'n Publiek oneerlyk. De

~~~~~

meeste verschynselen van politieken en socialen aard die op dit oogenblik *topics* leveren aan hoofd-artikelschryvers, zyn door my lang te-voren aangekondigd. Vanwaar dan op den duur de linksche huichelary, als-of men myn voorzeggingen geen aandacht waard keurde? Niet *om-mynent-wil* klaag ik hierover. Tegen ieder, als 't moet, en tegen àlles, zullen myn woorden doordringen. De herdruk myner werken is hiervan een onwederlegbaar blyk. Ik maak de opmerking in 't belang van henzelf die meenen my te kunnen smoren met zoo'n onnoozel taktiekje.

Is 't wáár of niet, dat ik waarschuwde tegen den dommen en misdadigen oorlog met Atjin, op 'n oogenblik toen slechts aan 'n zeer klein deel der Natie dat Rykje by naam bekend was?

Is 't waar of niet, dat reeds nu in 't Hoogerhuis van Engeland – door Lord STANLEY – die oorlog is aangegrepen als . . . voorwendsel om òns in den steek te laten, wanneer wy worden aangevallen door 'n machtiger buurman? En dat ik dit in letterlyke bewoordingen in myn bekenden „*Brief aan den Koning*” voorspeld heb, *toen 't nog tyd was* de beoogde wandaad te voorkomen, door 't weggagen van den Minister die zoo'n schandelyk spel speelde met de belangen van Nederland?

Is 't wáár of niet, dat ik voor tien jaren reeds, den raad gaf acht te slaan op den toestand van den werkman? (*Tweede bundel Ideën.*)

Is 't wáár of niet, dat ik in dienzelfden bundel de ledigheid ten-toon stelde, èn van 't zoogenaamd modernisme op theologisch, èn van de Thorbeckery op politisch gebied?

Is 't wáár of niet, dat ik gedurig in de IDEEN, en zelfs reeds in dit boekje – zie blz. 65 – aantoonde hoe weinig goeds er te wachten was van onze Kieswet in 't algemeen, en van de daaruit voortgesproten Tweede-Kamer in 't byzonder?

Is 't wáár of niet, dat ik in al m'n werken de *malaise* voorspeld

~~~~~

heb, die thans in Nederland heerscht? En de gezagverslappende verwarring in Indië?

Is dit alles wáár of niet, Nederlanders?

Waarom dan by voortduring u aangesteld als-of ge myne inzichten de moeite van 't overwegen niet waard keurt? My smooit ge daarmee niet. Ge smooit met zulke kinderachtigheid uzelf en uw eigen belang. Ééns toch moet de gevreesde BOGOWONTO worden overgetrokken, en 't zal u weinig baten dat oogenblik uit te stellen tot na 't verslyten van nog 'n paar dozyn VAN DE PUTTE 's of dergelyken.

Wie, in weerwil van dit alles, zich wil blyven houden als-of hy myne werken niet kende, mag z'n gang gaan. Ik ontzeg niemand het recht onkundig te zyn, mits men my 't recht gunne die onkunde aan den dag te brengen, en het Volk daartegen te waarschuwen.

M'n aandacht werd dezer dagen getrokken door zekere beweringen van den heer DE BRUYN Kops, die in het voorbericht by den vyfden druk zyner . . .

'n Oogenblik, mynheer KOPS! In die „*Beginselen van Staathuishoudkunde*” komt geen enkel denkbeeld voor, dat *economisch-politisch-industrieel* gesproken, het uwe is. Vergeef my uit 'n staathuishoudkundig oogpunt – *myn en dyn!* – deze opmerking. Ik moet ze wel maken, ik die ook in „beginselen” doe, en op de wereldmarkt m'n *eigen* meestal *zeer duur betaalde* denkbeelden tracht aan den man te brengen. De concurrentie met ingesmokkelde waren is . . . wel niet moeielyk – zoo heel diependenkend als gy schynt te meenen, zyn de STUART MILL's waaruit uw wyshedens geput worden, eigenlyk niet – maar ik zou het toch billyk vinden, uit 'n *economisch-politisch-industrieel* oogpunt alweer, dat 'n origineel niet te concurreeren had

~~~~~

met zulke al te goedkope kopieën. Worden de „werken” van die soort alleen gelezen door ’n publiek dat noch fransch, noch duitsch, noch engelsch, noch italiaansch verstaat? Dan heb ik er nagenoeg vrede mee, en wensch uw boekjes goed succes.

Maar ik heb géén vrede met sommige zinsneden uit het – niet vertaald – voorbericht van den heer KOPS. De schryver somt allerlei verbeteringen op, die in de laatste vyf-en-twintig jaar zyn tot-stand gekomen, en waaraan zyn „*werkje*” – lees: het uit allerlei vreemde schryvers en schryvertjes byeen geharkte – *niet vreemd is geweest.*” Op ’t lystje dier verbeteringen komt eene quasi-hoofdiaanse periode voor, misschien om te bewyzen dat de nederlandsche voorgangers zelfs in hun voorberichten, ’n afschrik hebben van oorspronkelykheid. Tegen den inhoud dier periode teeken ik protest aan.

„*Wij zagen*, aldus spreekt onze naschryver:

„*Wij zagen op Java de gedwongen cultures getemperd, gedeeltelijk opgeheven; veel noodelooze kwelling van den inlander afgeschaft; zijn plantloon vermeerderd, het volks-onderwijs ter hand genomen, en eindelijk eenig vooruitzicht aan Europeesche kultuurondernemingen geopend.*”

Een weinig verder betreurt o. a. de heer KOPS, dat wy:

. . . onze heerlijke O. I. bezittingen voor europeesch kapitaal gesloten houden, en wij ons blijven vastklemmen aan een kortzichtig stelsel van rijksexploitatie. Onze gouvernements-koffiteelt op Java en het consignatiestelsel, tegen zoo vele stemmen in nog steeds volgehouden, zijn met gezonde begrippen van staathuishoudkunde onvereinigbaar. Maar behalve die quaestien, waaromtrent men het in beginsel ongeveer eens is . . .

De concordantie dezer beide citaten uit het Voorbericht des heeren KOPS, zy opgedragen aan de STUART MILL's die onze geleerden en kamerleden van denkbeelden voorzien.

Maar, het goddelyk recht op onkunde blyvende eerbiedigen, vraag ik of 't geoorloofd is, daarvan een zoo verregaand misbruik te maken, als de schryver zich hier veroorlooft? *Weet* de heer KOPS niet, dat er wel degelyk verschil van opinie bestaat over de oorbaarheid, de doelmatigheid, de uitvoerbaarheid der posten, die hy hier *mir nichts dir nichts* boekt op de credit-zyde? Is het hem *onbekend* dat de verschynsels die hy betreurt, door velen nog altyd worden beschouwd als gronden van hoop op eenige verbetering? Mag hy verzekeren dat: „*men het in beginsel over die quaestien ongeveer eens is?*”

Doch nu alleen lettende op de punten die de heer KOPS aanvoert als verblydende teekenen des tyds, wie zóó redeneert, kan *altyd* tevreden zyn! Om op een gunstig resultaat te bogen, behoeft men slechts ignorantie voortewenden van de nadeelige verschynselen. Al bestond er mogelykheid om de twee aangehaalde citaten over-een te brengen, al mocht men daarby alleen acht slaan op dat waarin de zoogenaamde vooruitgang wordt geschetst, en al ware het dat die vooruitgang door *sommigen* werd aangenomen als bewezen, dan nog had de eerlykheid gevorderd, daarby de opmerking te voegen: dat *zeer velen hierover nog altyd anders denken*. De . . . staathuishoudkunde van den geest schryft voor, geen enkel element van kennis te verwaarloozen, dat misschien zou kunnen meehelpen aan het benaderen der waarheid. Al heeft nu STUART MILL z'n opinie over onze Indische zaken niet gelieven te openbaren, toch zou het z'n nut hebben gehad, den lezer te waarschuwen dat de volgens den heer KOPS bereikte resultaten, niet in *aller* oogen doorgaan voor verbeteringen.

Ik byv. beweert dat de toestand in Indië sedert 1848, en


~~~~~  
vooral na de infame wyze waarop *myne* pogingen werden gedwarsboomd, schromelyk verachterd is.

Hierover nu met den heer KOPS in tournooi te treden, zou me verder leiden dan my in dit „*Naschrift*” gelegen komt. En ’t behoeft ook niet. Met één woord meen ik zoowel den optimistischen heer KOPS met z’n „*werkje*” als de liberaliserende Kolonie-Ministertjes die sedert vyf-en-twintig jaren ons land bederven, uit het veld te kunnen slaan:

*Op Java heerscht telkens, en byna gedurig HONGERSNOOD.*

Noch beginselaars in staathuishoudkunde, noch beryders van liberalistische stokpaardjes zullen tegen dit argument iets degelyks kunnen inbrengen. Gelukkig voor die heeren, dat de idiote meerderheid ook met het niet-degelyke tevreden is. Dáárvan echter zal het eind den last dragen. Men had moeten leeren lezen. Als studie-exemplaren beveel ik de *indische couranten* aan.

Om van myne zyde geen aanleiding te geven tot misverstand, sluit ik met de verklaring – ze moest overbodig wezen! – eerstens: dat ik zeer liberaal ben, en ten tweede: dat ik de staathuishoudkunde op hoogen prys stel. Ik ben gewoon my met yver op die wetenschap – het gezond verstand toegepast op algemeene welvaart – toe te leggen, en bepaal me, byv. niet tot het sprokelen van buitenlandsche wyshedens die in dat Buitenland zelf reeds byna weer vergeten zyn.

Het ware te wenschen dat zy die zich liberalen noemen, en de vertalers van handboekjes over staathuishoudkunde, zich toelagden op juistheid van uitdrukking. Ook met den zin der woorden behoort men . . . economisch om te gaan. By ’n slordigheid van terminologie, als die waardoor onze politieke tinne-

gieters en collecteurs van europeesche gemeenplaatsen zich kenmerken, is staathuishoudkunde 'n *hors-d'oeuvre*, en liberalismus – ja, alle *Kennis, Wetenschap* en *juistheid van oordeel*, dus ook: WELVAART! – 'n onmogelykheid.

WIESBADEN,  
1 September 1873.

MULTATULI.  
~~~~~